

MC
14478

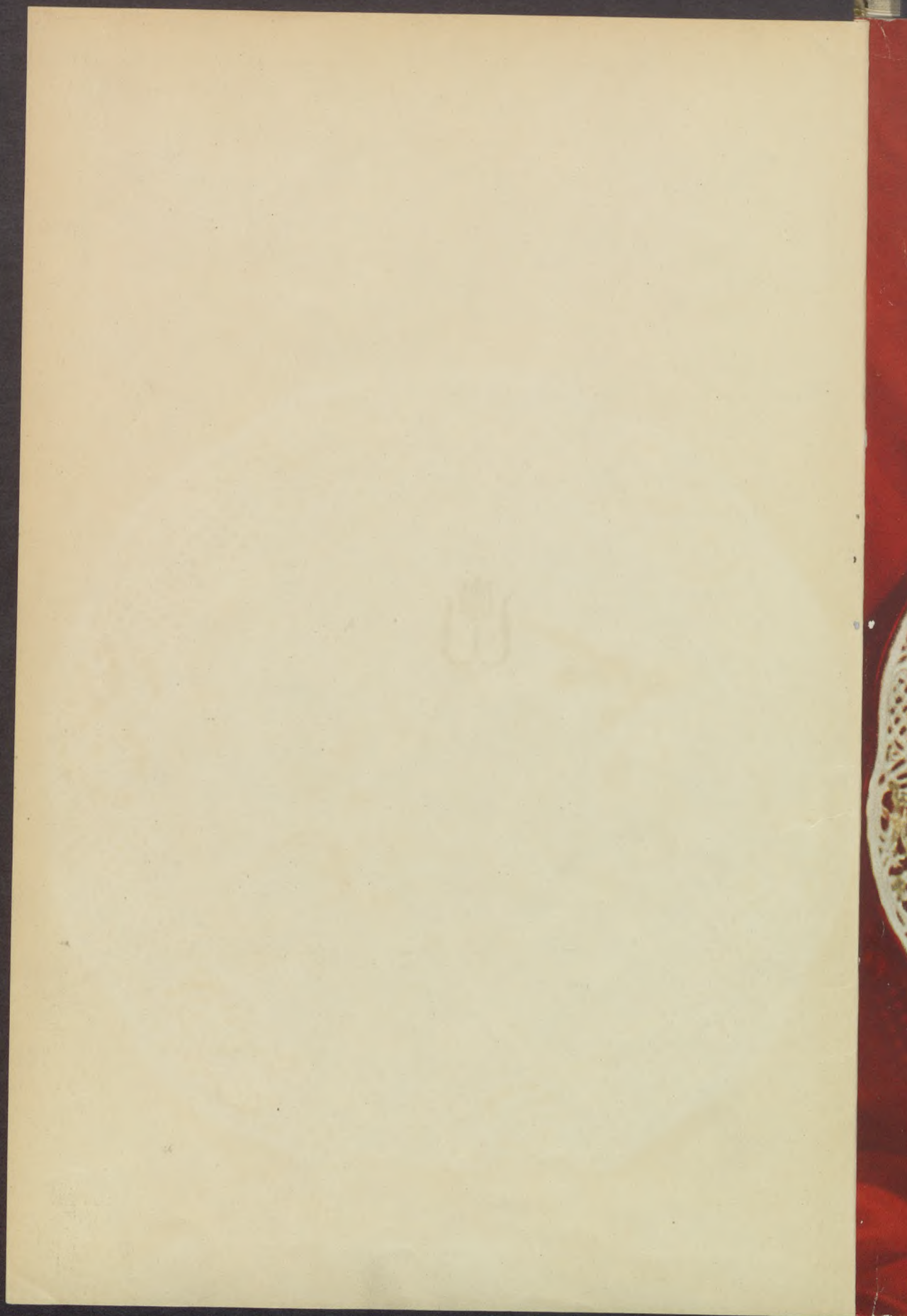

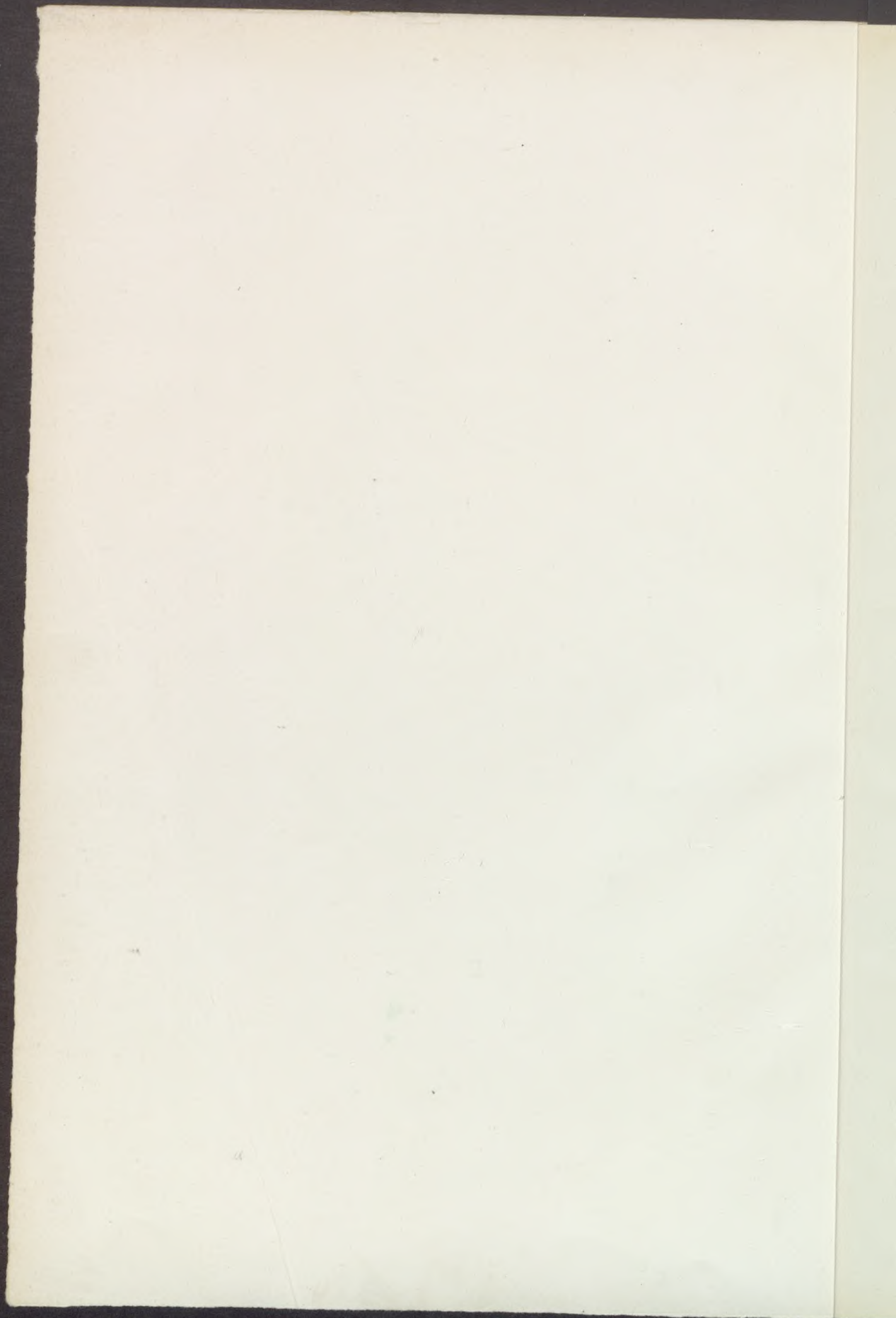

Csányi Károly
A MAGYAR KERÁMIA ÉS
PORCELÁN TÖRTÉNETE
ÉS JEGYEI

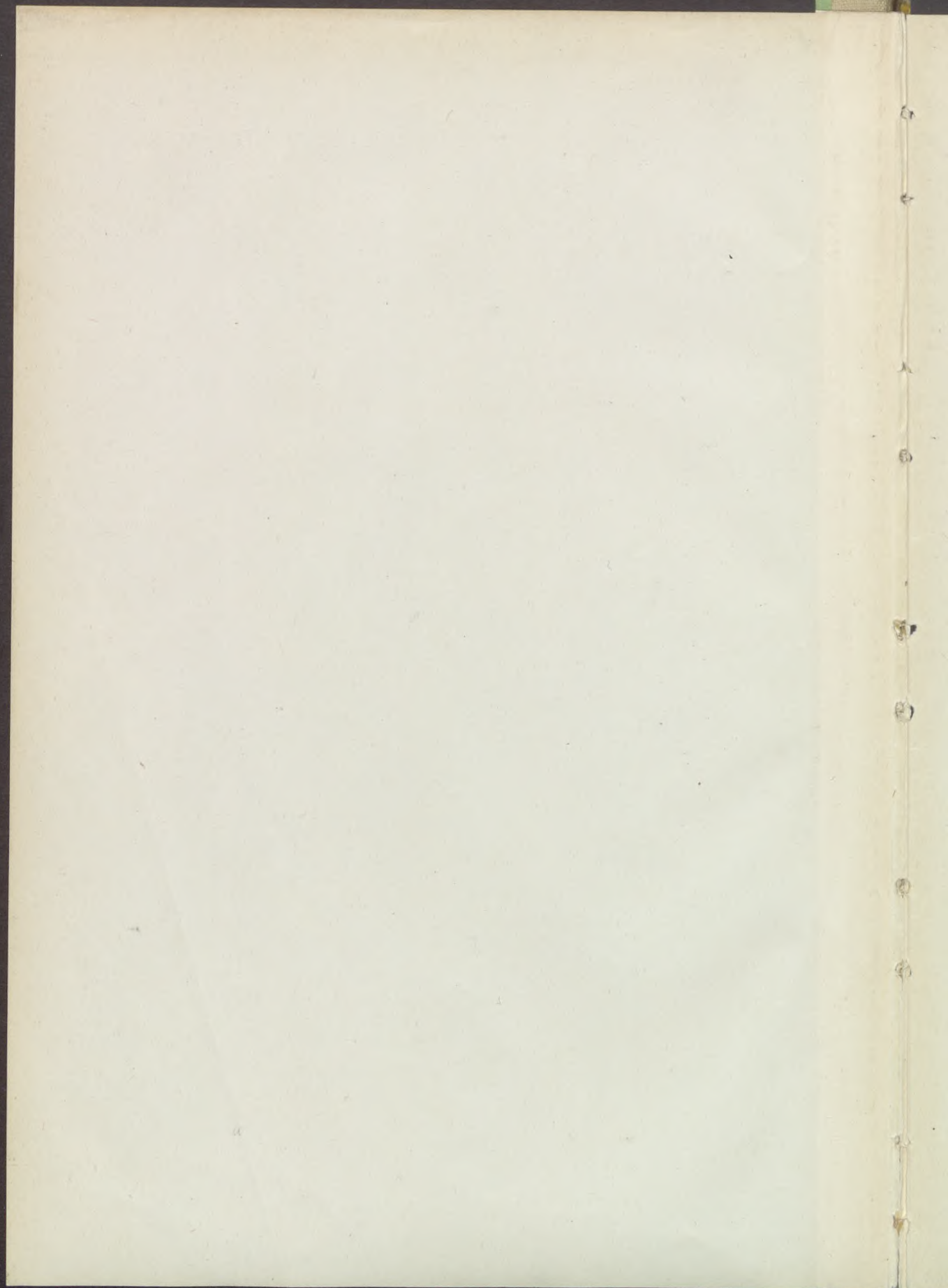

MŰVÉSZETI KÖNYVEK

Csányi Károly

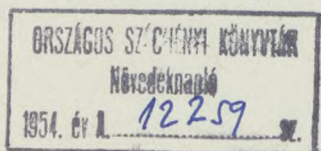
A MAGYAR KERÁMIA
ÉS PORCELÁN
TÖRTÉNETE ÉS JEGYEI

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP KIADÓVÁLLALATA

1954

*A címlapot tervezte
filo*

MC 14478

ELŐSZÓ

E könyv tervezete eredetileg a «Magyar kerámia jegyeit» ölelte volna fel, de ezeknek a bemutatása betűk és jegyek száraz felsorolása lett volna, így kísérő szöveg gyanánt legcélyszerűbbnek kínálkozott az egyes csoportok, középkor, habán és a fajánsz-, keménycserép- és porcelángyarak rövid történetének közlése, ami szakirodalmunkban mindez ideig még teljesen hiányzik. Ugyanez áll különben a jegyekre is. Kíváncsnak látszott, bevezetésül, az agyagművesség technológiájának és az agyagipari termékek osztályozásának ismertetése, ez utóbbi különösen azért, hogy a különféle termékek megnevezése körüli zavar tisztáztassék.

A középkori agyagipari termékek rövid ismertetésére és a jegyek kis csoportjának bemutatására azért volt szükség, hogy különösen vidéki szaktársaink figyelmét ráirányítsam ezekre az érdekes jegyekre, ha ilyen tárgy alkalomadtán a kezükbe kerül. Később is megemlítem, miszerint az újabb, nagyszabású, módszeres ásatásoknál — Esztergom, Visegrád, budai vár — olyan gazdag, eddig ismeretlen anyag került elő, hogy annak feldolgozása a fiatalabb tudósnemzedéknek nyújt bőséges feladatokat.

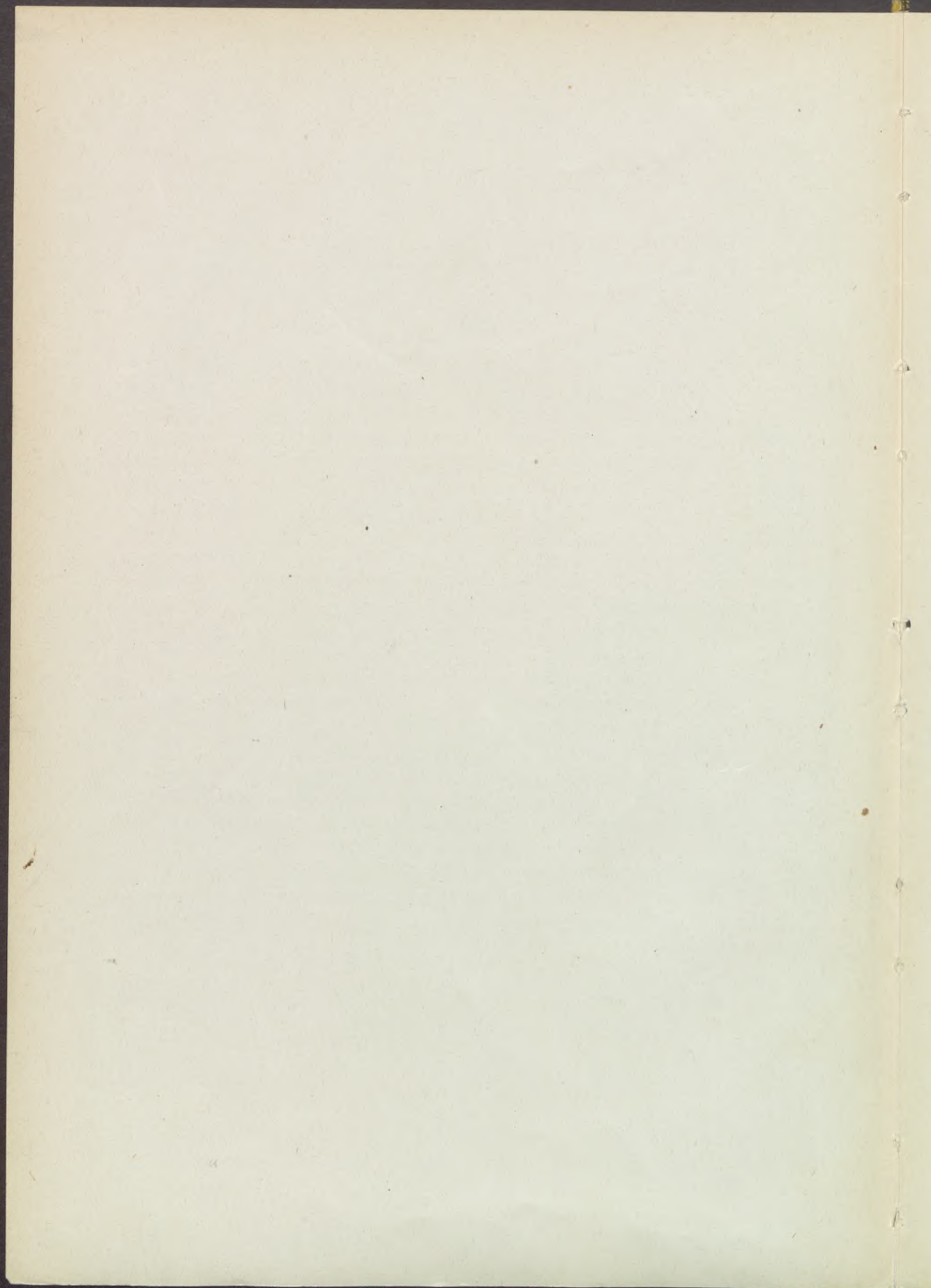
A nagy számban bemutatott egyéb kerámiai jegyek gyűjtése visszanyúlik régebbi, az Iparművészeti Múzeumnál eltöltött időmre (1902—1932), de természetesen azóta is gyarapítottam azok számát.

Újabban felmerült az a helyes gondolat, hogy az utóbbi időben működő kerámikusok vagy újabban keletkezett gyárak és műhelyek jegyei is feldolgoztassanak. Úgy hiszem, hogy ezáltal a könyv használhatósága csak növekedett. Éppen ebben az összegyűjtési munkában voltak segítségemre szaktársaim közül néhányan.

Köszönetet mondok mindazoknak, akik adataikkal támogatni szívesek voltak.

Könyvemben csak azokkal a tárgyakkal foglalkozom, amelyeken kerámia-jegyeket alkalmaztak, tehát a használati és díszedényekkel. Ezért nem említem a kályhákat és a padló- és falcsempéket.

A szerző

I. AZ AGYAGMŰVESSÉG TECHNOLÓGIÁJA

Az agyagművesség (kerámia : *keramik, ceramique, ceramic, pottery*) nyersanyaga az agyag. Az agyag a földpátnak elmállásából keletkezik. Vegyi alkotórészei: a kovasavas timföld és a kémiailag kötött víz. A legtisztább agyag a *kaolin*¹ ebből készül a porcelán, a többi agyagfajták a hozzájuk jutott vasvegyületek és egyéb anyagok hatása következtében égetésnél vörös, barna, sárga, vagy szürke színűek lesznek. Sőt füstös lángban égetve fekete edényeket is készíthetünk.

Ha az agyagot a földből kibányásszuk, majd a levegőn szárítjuk, utána vízbe helyezzük, az agyag sűrű péppé válik. Ha ezt a pépet bizonyos fokig szárítjuk, könnyen alakítható és fazekas korongon jól feldolgozható, vagyis plasztikussá lesz.

De bármely nyersanyag nem alkalmas erre a célra. Ugyanis a formálható agyag vékony réteggé alakítva a levegőn megszárad, összezsugorodik, de miután a levegő nem egyformán éri, ez a vízelvezetés következtében beállott összezsugorodás nem egyenletes, ezért megrepedezik. Az agyagnak ezt a tulajdonságát a gyakorlatban tekintetbe kell venni. Ismerünk kövér agyagot, ebből az edényeket könnyen formálhatjuk, viszont száradás következtében könnyen eltorzulhat, mert erősebben zsugorodik össze.

Ezért kell az ilyen kövér agyagot soványító anyagokkal keverni, miáltal az agyag szemcséinek tapadóképeségét csökkentjük. Ilyen anyagok a kvarc, homok alakjában, porrá zúzott tűzkő, a már egyszer égetett agyagfélék (vagyis a cserép) pora, a grafit stb. Ezek gátolják a zsugorodást és a megrepedezést.

A nyers agyag amint a bányából kikerül, nem alkalmas a megmunkálásra, mert vannak benne palás és szerves anyagok is, amik hátráltatják a feldolgozást. Ezeknek az elmállasztására legalkalmasabb a fagy. Az agyagot tehát pihentetni kell, télen vízzel öntözni, hogy ezáltal a zavaró alkatrészek szétmálljanak. Kínában pl. évtizedekig hagyják állni a feldolgozandó agyagot. Az állott agyagot ezután keverjük a szükséges soványító anyagokkal, amik bizonyos műveletek elvégzése után keverhetők az agyaghoz. Ilyen műveletek a törés, zúzás, őrlés, keverés, iszapolás stb.

Az agyag alakításának legfontosabb eszköze a *fazekas korong* (1. ábra). Éspedig annak leggyakrabban használt alakja. Az őskorban az edényeket szabadkézzel alakították. Időszámításunk előtt néhány évezreddel Mezopotámiában és Egyiptomban azonban már ismerték a fazekas korongot. Legegyszerűbb alakja egy függélyes vastengelyre erősített alsó, nagyobb és egy

¹ Kaolin kínai eredetű szó, egy hegyet neveznek Kaoling-tunak, (Kao hegy földje) Kianghsu tartományban. «Kaolin» fehéret jelent.

felső, kisebb fakorongból áll. Az alsó lábbal hajtható, lendítőkerék gyanánt szolgál. A kisebb korong közepére helyezik az alakítandó agyagtömböt és a fazekas a forgatásnál szívacs, bőrdarab és kisebb eszközök segítségével kialakítja az edényt, (vázákat, korsókat, tálakat, dobozokat stb.) Ha az edény elkészült, a munkás vékony rézdróttal leválasztja a korongról. Ha fület is kell alkalmazni, úgy azt szabadkézzel alakítják és híg agyagpéppel ragasztják az edény falához. Ha nagyszámú darabot kell elkészíteni, (pl. tányéroknaál és csészéknél) úgy mintában formázzák azokat. Ezek adják az edény alapformáját, egy sablon pedig az edény vastagságát és kiegészítő alakját. (2. ábra). A szárításnál az agyag összehúzódva a mintától elválik és könnyen leemelhető. Az alakítás másik módja az öntés. Szabálytalan alakú tárgyakat, pl. szobrocskákat ugyanis nem lehet korongon előállítani. (Újabban egyes kerámikusok korongon is készítenek szobrocskát.) Ez esetben az öntéshez folyamodunk. Ehhez gipszmintát használunk. Lehet

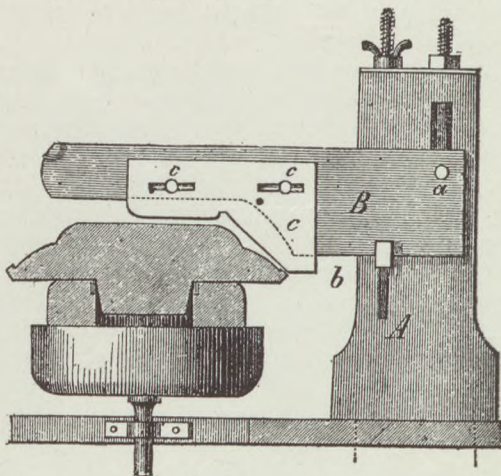
1. Fazekaskorong

még sajtolás útján is előállítani agyagtárgyakat, így pl. téglákat, virágtartókat és más tömegárut.

Ezeket a tárgyakat előbb gondosan szárítják és pedig lassan és egyenletesen, mert ellenkező esetben az edények megrepednek. A tárgy a szárításnál összehúzódik, ez átlagban 10%-ra tehető.

A légszáraz edény az égetőkamencébe kerül, itt először a még benne lévő vizet veszi el. Az égetésnél a hő fokozódása következtében tovább zsugorodik és anyaga sűrűsödik. A formázott és keményre égetett agyagot *csérépnek* nevezzük. Ha az edényt nem égettük magas hőfokon, úgy fala likacsos marad, a vizet tehát átveszti. Ennek megakadályozására és az edény felületének díszesebbé tételére szolgál a *máz*. A mázat a levegőn szárított tárgyra sűrű folyadék alakjában öntik rá, ez a tűzben üvegszerűen megkeményedik. Felületén néha hajszálrepedések keletkeznek, melyek művészi szempontból felhasználva a *craquelét* (repedezett máz) adják.

A mázak anyaguk szerint különbözőek. A mázak fémoxidok, az egyik, az ólomház, tűzben könnyen olvad, a felületet áttetsző réteggel borítja be. Különböző színben állítható elő. A máz alatti festésnél a sötét agyagalapot

2. Tányérformáló minta

fehér, jól iszapolt, híg, finomabb agyagréteggel borítják be, ez az *engóbe*, vagy *agyagmáz*. Erre a sima rétegre jön a színes festett díszítés.

A másik az *ónmáz*. Ez fehér, tejfölszerű, átlátszatlan, sima réteget alkot a cseréptárgy felületén. Ha ez megszáradt, ezt a felületet díszíti azután a keramikus, akit fehéredényesnek neveztek.

A legfinomabb agyagból, a kaolinból készül a *porcelán*. Ezt Kínában már a középkorban ismerték. Európában Böttger, Meissenben készített először porcelántárgyat, 1709-ben. Ez kiégetve fehér-áttetsző, törése kagylós, acéllal csíholva tüzet ad. Máza az alapanyaggal közel egyező, és hígított alakban némileg eltérő összetételben kerül a tárgy felületére. Magas hőfokon (1400°) égetik. Díszítése lehet mázalatti (kobaltkék színben), vagy mázfeletti, színes, amit kisebb hőnél, kisebb kemencében égetnek az edény felületére.

II. AZ AGYAGIPARI TERMÉKEK OSZTÁLYOZÁSA

Az agyagipari termékeket négy csoportba oszthatjuk:

1. Agyagáru (Irdenware), a durva cserép sárgás, vörös vagy barna, lyukacsos, a nyelvhez tapad és nem nagyon kemény. Nyersanyaga mész- vagy vastartalmú agyag, melynek főleg vastartalma adja a színezést. Égetési hőfoka $950-1050^{\circ}$. Az edényeket korongon készítik, a levegőn szárítják, agyagmázzal borítják, erre jön a díszítés. Máza 60 rész ólomoxid, 30 rész homok és 10 rész kaolinból áll. Étkező- és főzőedényeknél a mérges hatású ólomoxidot bórsavval helyettesítik. Ez a fazekasáru. A máz nélküli agyagtárgyat „*terracottának*” nevezzük.

2. Fajánsz és majolika, alapanyaga egyezik az agyagárukéval, kiégetve sárgás vagy vöröses. A többnyire korongon készült edényeket először kisebb hőfoknál ($850-900^{\circ}$) égetik. Ezután fehér, át nem látszó, tejfölszerű ónmázzal borítják, festéssel díszítik és 1000° -nál újra kiégetik. A festés a máz sima felületén nagy ügyességet és biztonságot kíván. A festék az égetésnél a mázba mélyed és ezáltal lágy színhatást ad. Csak bizonyos, magas hőt álló színeket lehet alkalmazni.

A fajánsz és a majolika technikája ugyanaz. Majolika névvel az olasz reneszánsz művészi értékű agyagművességi termékeit illetjük. Eredetét Majorka szigetétől vette, mert ez a sziget közvetítette a spanyol-mór ónmázaz edényeket Itáliába. Fajánsz névvel általában a reneszánsz utáni, ónmázaz termékeket nevezzük, főleg pedig Delft és a különböző fajánszgyárak edényeit. A név az olaszországi Faenza városától ered, ahol jeles agyagművesség virágzott.

3. Keménycserép² (Steingut, Faience fin, Flint ware). Régebben tévesen finom fajánsznak és kőedénynek nevezték. Az agyagárutól, tehát a közönséges cseréptől abban különbözik, hogy bár porózus, de fehér színű és lényegesen keményebb. Alapanyaga fehérre égethető agyag, melyhez kvarc, földpát, és mészpát járul. Az edényeket többnyire sablonokban állítják elő; ovális, négyzetes és domború díszű tárgyakat pedig öntés útján. Először magasabb hőnél ($1100-1200^{\circ}$) égetik, majd ismét $970-1050^{\circ}$ -nál. Az első égetésnél az anyag kemény lesz, ami használhatóságát fokozza, az alacsonyabb hőnél a díszítést égetik az edényre. A máz alatti festést az edény fehér felületén alkalmazzák, melyet azután bórsavban gazdag, átlátszó mázzal vonnak be és végül a második égetésnél kiégetik.

4. Kőcserép (Steinzeug, grés, Stone ware). Korábban kőanyagnak nevezték. Természetes, csak helyenként előforduló (Rajna völgy, Szászország) agyag-

² Wartha Vince használja először ezt a szót, az agyagiparról szóló könyvében, a Wedgwood áru megnevezésénél.

ból magas hőfoknál égetik. Alapszíne fehér, világosszürke vagy barna, nagyon tömör cserép. Törése kagylós, a nyelvhez érintve nem tapad. Az alapanyag némi vasoxidot tartalmaz. Ez a tűzben 1200—1300°-nál megolvad és a cserép lyukacsait teljesen kitölti. Felületét vagy agyagmázzal vonják be, vagy a felületén üvegszerű máz azáltal keletkezik, hogy az égetésnél konyhasót szórnak be, ami a felületen mázzá olvad. Ez a *sómáz*. Díszítésre a kobaltkék színt alkalmazták. Az edény felületét famintákkal előállított domborművek díszítik.

5. Porcelán. Jellemzője, hogy az égetett anyag áttetsző, ez csak a porcelán tulajdonsága és így a többi cseréptárgytól jól megkülönböztethető. Alapanyaga a kaolin, amely kiégetve fehér és tűzálló. Földpáttal és kvarccal keverik, néha krétával is. Lehet korongon, sablonnal vagy öntéssel alakítani. Először 900°-nál égetik (ez a fonnyasztás vagy zsengélés), utána áttetsző mázzal borítják, melynek anyaga híg alakban egyező az alapanyagával és 1400—1500°-nál kiégetik, miáltal rendkívül keménnyé lesz. Kétféleképpen díszíthető: vagy az első égetés után kobaltkék festékekkel és utána a fenti magas hőnél kiégetik (ez a mázalatti festés), vagy pedig a kész, kiégetett mázra festenek és alacsony hőnél (750—900°) kis (Muffel v. tokos) — kemencében kiégetik. Ez esetben színgazdag skála áll a festő rendelkezésére, sőt az arany, az ezüst és a bíborvörös is. Ez a mázfeletti festés.

III. A KÖZÉPKORI AGYAGIPARI TERMÉKEK MAGYARORSZÁGON³ ÉS AZOK JEGYEI (I—III. tábla).

Ez a csoportja a magyar kerámiának a legkevésbé ismert, csak újabban részesítik kellő figyelemben. Miután az anyag jórésze ásatás útján kerül elő, többnyire tört darabokban jön napvilágra. Történeti adatok is alig állnak rendelkezésünkre. A tárgyak, mindmennyi használati tárgy, nem iparművészek, hanem egyszerű fazekasok munkái és így különösebb értéket nem képviseltek. Ha eltörtek, szereztek helyettük újakat. Anyaguk a közönséges cserép, fazekas korongon készültek, túlnyomórészt máznélküliek. Csak a késő középkorban találkozunk az ólomház alkalmazásával.

Már a Szent István-kori történelmi adatok említenek fazekasokat. Az 1211-i tihanyi összeírásban két tálkészítő van felsorolva. Az eddig szórványosan előkerülő leleteket most már módszeres ásatások révén napfényre jutó gazdag anyag egészíti ki. Ezek feldolgozása készüléken van és a fiatalabb tudósnemzedéknek nyújt megfelelő feladatokat. Nagyobb anyag került elő Esztergomban a városban⁴, majd a királyi vár ásatásánál, Visegrádon és végül a budai várban.

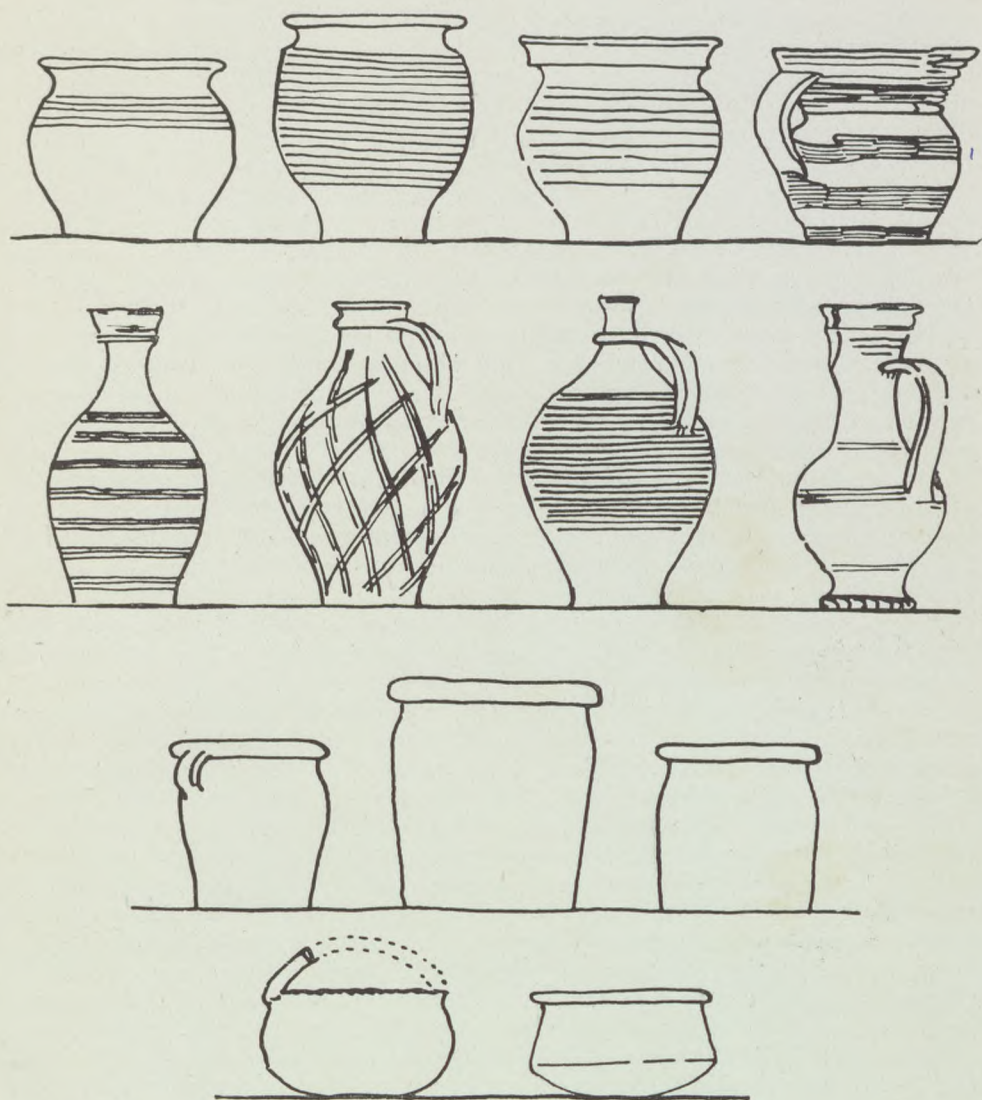
Az eddigi feldolgozott anyagból megállapítható, hogy fazekasaink az Árpádok korában a kor színvonalán állottak. Főleg olyan edények maradtak meg épen, amelyekben egykor a földbe pénzt rejtettek el. Ezekből megállapíthatjuk az edények korát és azt is, hogy a XI—XIV. században milyen edényformák voltak használatban. (3. ábra). Két fő csoportra oszthatjuk ezeket: az egyik a folyadéktartó edények csoportja, a fazék és a palackforma, a másik a főzőedények csoportja. Alacsony üstalakú edények ezek, fenekük nem sík, hanem ívesen kidomborodó. Mindezek az edények korongon készültek. Anyaguk eleinte elég durva, homokkal kevert, később azonban jól iszapolt agyagból készült. Faluk általában közepes vastagságú, csak ritkán vastag. Színük fekete vagy szürkés, néha sárgás-fehér. Ez utóbbiak vékony falúak, cserepük jól kiégetett és kemény. Felületük nem teljesen sima és máztalan. A fekete és szürke színűek a korábbiak, a vörös színűek időbelileg a közép-re tehetők, a sárgásfehérek pedig a későbbiek. Mint már említettem, a pénzleletek segítik az edények korát meghatározni. Az első csoportbeliek közel állanak a késő népvándorláskori és a szláv edényekhez. Ezeknek a díszítése fésűvel készült, száj alatti hullámvonal, ami a magyar koraközépkori edényeknél is előfordul. Lehet, hogy ezek a darabok ittmaradt szláv fazekasok munkái.

A díszítés, ha előfordul, általában elég kezdetleges, többnyire pálcikával bekarcolt körvonalakból áll, melyek sűrűbben vagy ritkábban, legtöbbször

³ Ennél a csoportnál főleg Höllrigl József közléseit használtam fel. Lásd az Irodalom-nál.

⁴ Ezt dr. Balogh Albin ismertette. Arch. Ért. 1927. 209—217 old.

3. Középkori cserépedény formák

egészen a talpig sorakoznak egymás alá. Alak tekintetében leggyakoribb a széles szájú, öblös, tojásdad testű, lefelé keskenyedő, fazékforma. A kihajló száj néha tagozott. Előfordulnak palackidomú keskenynyakú edények is. Felületüket néha abroncsszerűen sűrűn egymás mellé helyezett belekarcolt vonalak díszítik, sőt egy esetben a XIII. századból abroncsszerűen elhelyezkedő festett, vörös sávokkal díszített palackkal is találkozunk. Szája csésze alakban felhajló (Hativani lelet). Különleges edényforma a pilini leletből előkerült és a korai olasz majolika korsók alakjára emlékeztető kis korsó, oldalán íves fül, öblös tölcséres száján széles kiöntő csőr. Oldalát négy széles vörös sáv abroncsként övezi. (A Magyar Nemzeti Múzeumban). Ez a festett dísz a XIII. századtól kezdve lép fel. Az első teljesen barna ólomházzal borított edényt az abonyi leletből Höllrigl ismertette.⁵ Egy másik, a stósi erdőben, 1913-ban került elő, Nagy Lajos-kori pénzeket tartalmazott, tehát a XIV. században készült. A Nagykajdacról kikerült, magas füles korsón a festett szalagok rácsalakban helyezkednek el (Nemzeti Múzeumban).

Jellemző, hogy ezeken a középkori edényeken *jegyekkel* találkozunk. A jegyek legtöbbször az edény fenekén jelennek meg, ezért fenékjegyeknek nevezzük, megkülönböztetésül azoktól, amelyek a szájníylás peremén vannak benyomva. Fenékjegy kétféle van, benyomott és domború. A benyomott jegy vajmi ritka. Annál gyakoribb a domború.

A régibb típusú edények fenékjegyei az egész fenékre kiterjednek, az újabb típusok kisebbek és legtöbbször a fenék közepén helyezkednek el. Vannak egyenesszáru kereszt, kerék és ezek kombinációjából alakított jegyek. Lehetnek négyzet, vagy négyszögidomúak, lehetnek olyanok, amelyek a középkori kőfaragó jegyekre emlékeztetnek. (Lásd az I—III. táblát). Különösen az egyenesszáru keresztidomúak nagyon hasonlítanak az Árpád-kori pénzeinken látható keresztidomokhoz, sőt pl. a 8. számú teljes másolata a XI—XII. századi pénzeinken látható díszítésnek.

Fontos kérdés az edények korának a megállapítása. Az edényekben talált pénzek azok korát eléggé meghatározzák. Az alábbiakban, Höllrigl nyomán, néhány példát sorolok fel. A 14. és 21. sz. bélyeges edény Zimonyban Szent László (1077—95) pénzeivel, III. Nicephoros (1078—81) és Ducas Mihály (1071—78) arányaival került elő. A kis edények anyaga vörös cserép. A Kecskemét határában kiasott keresztjegyes edény (1. sz.) I. András (1046—61) pénzeit tartalmazta. Az edény anyaga fekete cserép. (A kecskeméti városi múzeumban volt.) Kecskemét városához tartozó Ballószögi pusztán egy templom romjaiból a 25. számú jeggyel ellátott edény korát IV. István (1162—63) rézpénzei határozzák meg. Anyaga vörös cserép. A püspökszenterzsébeti (Baranya megye) lelet pénzei szintén IV. István korából valók, a 21. sz. jeggyel. Anyaga vörös cserép, fekete foltokkal. A Rimócról (Nógrád m.) származó edényben 1147—1269 közti időből frisachi dénárokat és egy III. Béla-kori (1173—96) pénzt találtak. Az edény színe sárga. A győri múzeum középkori cserépedény anyagában Szent László (1077—95) III. Béla (1173—96), II. Endre (1205—35), IV. Béla (1235—70) pénzeit találták. A bajóti lelet (Esztergom m.) kis vörösbarna edényét a frisachi dénárokat a XIII. századra határozzák meg.

Ezek a leletek is azt igazolják, hogy a fenékjegyeket a XI. századtól a XIV. századig általánosan használták. Ilyen bélyeges edényekkel együtt azonban hasonló, de bélyegnélküli edények is kerültek elő. Ezeknek az edényeknek

⁵ Arch. Ért. L. kötetében. Különlenyomat.

a korát a bennük lévő lelet, vagy az együtt előkerült jeggyel ellátott edény határozza meg. Az edények korának meghatározásánál nemcsak az anyag, az alak, a díszítés, hanem az edény peremének alakítása is segítségünkre van. Ez a perem a korábbiaknál kissé kihajló és legömbölyített, de a későbbieknél jobban kihajló és élesen tagozott.

Nincsen egészen tisztázva, hogy a domború fenékjegyek miképpen kerültek az edényre. Úgy gondolom, hogy akkora mélyített, faragott fakorongot erősítettek a fazekas korong közepére, amilyen nagyra a fazék alját akarták alakítani, erre helyezték az agyagtömböt. Ha az edény kész volt, némi száradás után könnyen leemelhették. A jegyek szálkás rajza kétségtelenül famintára utal. A fenékjegyek műhely- vagy mesterjegyek lehettek.

Említettem, hogy néha benyomott bélyeg is előfordul. Csak egy példát mutatok be a mellékelt rajzban (4. ábra), amely a gótikus 4-es számra, vagy pedig egy kőfaragó jegyre emlékeztet.

Hazai leleteinkben előforduló középkori cserép-edényeink egy csoportjánál benyomott peremjegyekkel is találkozunk. (III. tábla, 49—56. sz.) Ezek az edények az előbbiektől úgy alak, valamint anyag tekintetében eltérnek. Elég gyakran fordulnak elő leleteinkben, különösen a Duna mentén. Walcher von Molthein (*Beiträge zur Geschichte mittelalterlicher Gefäßkeramik. Kunst und Kunsthandwerk XIII. évf. 13. o.*) említ XIV—XV. századi grafitos edényeket, melyeket főleg Bécsben állítottak elő. Ezeket vízi úton szállíthatták hozzánk. Ezt igazolja Dunamenti előfordulásuk is. Emellett írott adat is szól, bár csak a XVI. század elejéről. Nyáry Albert a modenai Hyppolit codexekről szóló tanulmányában (*Századok, 1872. 356. 1.*) idézi, hogy az 1508-i egri levéltárban az „asztali- és konyhakészletek közül a bécsi fazék (olla terrea vienensis) sem hagyatott ki.”

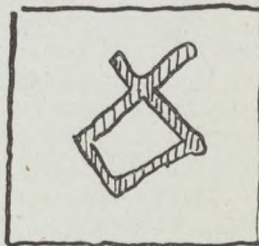
Megerősíti ezt az edény ívesen kihajló peremébe benyomott mélyített keresztosztású jegy is, mely lényegileg Bécs város címerét ábrázolja. Egyéb-ként egyezik a bécsi ónjeggyel is, azzal a különbséggel, hogy a cserépjegyen a száruk közt egy-egy pont van. Ehhez a jegyhez néha még hasonlóan benyomott mesterjegy is járul, ami már az edény későbbi (XV.—XVI. századi) eredetűre utal. Ezek a jegyek tulajdonképpen nem tartoznak könyvem keretébe, de mégis fel akartam rájuk hívni a figyelmet.

Még megemlítem, hogy ezek a bécsi eredetű edények alakra is eltérők a magyarországiaktól, mert nehézkesebb alakúak és nem egyszer a hengerformához közelednek.

A magyar középkori edények másik csoportján jegyeket nem találunk. Űst alakúak, fenékük kidomborodó, oldaluk a fenékhez többnyire élben csatlakozik és felfelé kúposan folytatódik. Peremük keskeny, vízszintes, néha csak befelé hajló. A peremen két helyen, a felfüggesztésre szolgáló lyuk van. (L. 3. ábrán.)

Alakjuk zömök, szélességük nagyobb, mint a magasságuk. Ezeket főzésre használták és vagy a parázsra közvetlenül ráhelyezték, vagy pedig kovácsolt vasból készült háromlábúra állították, a szabad tűzhöz, amilyen Kecskeméten került elő.

Jó edény példányok vannak a Nemzeti Múzeumban, a győri, a kecskeméti

4. Árpádkori benyomott fenékjegy

és a szegedi múzeumban. Ez utóbbi múzeumban (Szőregről) az egyiknek ívesen hajlott cserép fogantyúja volt. Anyaguk jól iszapolt, vörös, néha szürkés színű cserép, felületük általában sima. Keletkezési idejük a XIII. századra tehető.

A késő gótika idején, a XV.—XVI. században gyakoribb a mai szűknyakú korsókhoz meglehetősen hasonló nagy füles korsó, testét sűrű körvonalak díszítik. Mérete néha eléri a 40 cm-t is. Finom anyaguk néha sárgás, vagy világos szürke. A XVI. századi fazekas korongján készült a mai vázákra emlékeztető, nemes formájú, körte idomú edény is, meglehetősen nagy méretben. Az öblöstestű, de szűknyakú és csőrös szájú korsó is előfordul. (23 cm.) De a régiebb fazekasformák is megjelennek, azzal a különbséggel, hogy anyaguk mindig világos, faluk vékony és belsejük sárgás mázzal van bevonva.

Ebben az időben a mázas edény már általánosan használatos. Szép alakú ólom mázas korsók kerültek elő a szécsényi várból. Rokon gömbös testű, hosszú orsósnakú és csőrös szájú korsót őriz a Nemzeti Múzeum gyűjteménye.

A régi fazekasság történetére vonatkozó fontos adatokat tartalmaznak a kassai fazekas-céh 1574-ből való artikulusai.⁶ Ez a legrégebbi céhszabály, mert a korábbi XV. századi, Kassát, az 1558-ban ért óriási tűzvész által elpusztult szabályzatokat foglalja magában. 1574-ben összeírták a még emlékeztetben lévő, régi artikulusokat. A remekelő «először egy rög agyagból három darabból álló fazekat csinályon, mely három arasznyi és négy ujnýra magos legyen. Osztan más darabból ismét egy sefelni korsót, harmadik darabból egy köblös Abarlot avagy Raitopot. Negyedik darabból, penig egy Igaz Meszelt, mely se nagyobb, se kisebb ne legyen, csinályon.» Hogy a céhbeli fazekasokon kívül más fazekasok is voltak, erről is tájékoztat a kassai céhlevél. Ezeket hempléknek nevezi. Ezek lehettek a fehéredényesek, akik szabadon, céhen kívül gyakorolhatták mesterségüket és nálunk már a XV. században szabad mesterség volt.

⁶ Mihalik József tette közzé a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1908. évf.-ban 152. l.

IV. A HABÁN KERÁMIA ÉS MESTERJEGYEI

A kassai fazekas céh 1574-ben megújított artikulusai a XV. századi céhszabályokat pótolták. Ebből kivehető, hogy fehéredényesek, vagyis fajanszkészítők már a XVI. században működtek hazánkban. A budavári legújabb ásatások viszont azt is igazolták, hogy Mátyás uralkodása alatt, a XV. század második felében az ónmázat már alkalmazták kályhacsempéken⁷ és az olasz módra készült padlócsempéken is.

Mégis a fajanszedények országos elterjedése egy bevándorolt nép — a *habánok* — érdeme. Ezt a népcsoportot vallásuk miatt üldözték helyről helyre és pedig azért, mert újra keresztelők (anabaptisták) voltak. Történetükkel nálunk először Szendrei János, majd Áldassy Antal foglalkozott bővebben, tárgyalván eredetüket, házközösségen alapuló szervezetüket és sorsukat Magyarországon. Anabaptista felekezetük Svájcban, Zürich kantonban keletkezett, mert Zwingli tanaival elégedetlenek voltak, de éppen ezért kiűldözték őket. A Duna és az Inn mentén vándoroltak, keresve új hazát, Salzburg, Steyr, Linz volt ideiglenes állomásuk, végre a morvaországi Nikolsburgban, 1525-ben letelepedtek, ahol 1622-ig vannak róluk adataink. Morvaországban sem maradhatnak békében, az üldöztetés 1534-ben kezdődik és 1548-ig többször megújul.

Szendrei szerint krónikáik a habánok magyarországi történetének elsőrangú forrásai. Az egyik krónika Hamburgban, a városi könyvtárban volt. Ez 1524—1637-ig terjedt, szerzőjének neve Rösch Ambrus, aki 1592-ben elhunyt. Második és harmadik krónikájuk a pozsonyi káptalan irattárában van. Ez a második 1524—1640-ig foglalkozik a habánok történetével, a harmadik versekben van írva (1530-ból), szerzője Kramer Mihály. A pozsonyi káptalan még több anabaptista ima- és énekeskönyvet és számos levelet őriz, amelyek történelmi adatokat is tartalmaznak. A Nemzeti Múzeum kézirattárában is találunk egy anabaptista imakönyvet, amely Szobotiston (Ó-Szombat), 1658-ban íródott. Végül még az Országos Levéltárban is vannak reájuk vonatkozó oklevelek és királyi leiratok.

Tanaik miatt I. Ferdinánd 1527-ben Morvaországból kitiltotta őket. Így jutottak lassanként Észak-Magyarországba. Az első feljegyzések 1547-ből és 1548-ból valók. Először Szobotistban telepedtek le. Az 1548-i kiűzetéskor, elvihető tárgyaikkal Holics és Jókő területére vándorolnak, de nagybirtokos gazdáik elkobozzák vagyonukat. Így kénytelenek visszatérni Morvaországba. 1550-ben Ferdinánd úgy Morva- mint Magyarországból is kitiltja őket. Ezuttal Ausztriába vonulnak. 1554-ben ismét Magyarországon vannak,

⁷ Voit Pál szóbeli közlése.

Prockán és Lövön. 1557-ben nagy háztömböt létesítenek. Kosztolnán, 1605-ben háborús pusztítás éri telepeiket, de Szobotiston 1613-ban újra felépítik. 1621-ben Bethlen Gábor fejedelem egy részüket Erdélybe küldi. 1622-ben újabb csoportok jönnek Magyarországra.

Magyarországra tehát az 1530-as években jöttek először, Holics, Szobosist, Jókó és Lévárd területére. Csodálatos, hogy szinte állandó üldöztetésük ellenére is oly szép kerámiai alkotásokat tudtak létrehozni. Az 1627-ben Erdélyben kiadott «Az árosemberek kalmárok és posztómetőknek limitatiojok» megemlíti az újkeresztények munkáit is, amelyben posztócsinálókrol, késcsinálókrol, szíjgyártókrol, kovácsokrol, lakatosokrol, tímárokról, kötélverőkről, takácsokrol, szűcsökről, kádárokról és végül *fazekasokról* történik említés. Amint látjuk tehát, a fazekasságon kívül a habánok mindenféle mesterséggel foglalkoztak. Ez tette lehetővé, vándorlásaik közepette, fennmaradásukat. Éppen a fazekasokkal kapcsolatban a fentidézett limitáció nem mond árszabást, hanem megemlíti «ha kik cifra művet akarnak csináltatni, alkodgyanak az mesterrel». Itt a cifra szót nem a mai értelemben kell vennünk, hanem ezúttal inkább művészi jelent, mert amint látni fogjuk, a XVII. századi habán edényeket éppen az egyszerűség jellemzi. Maguk a habánok szabtak működésükhöz irányelveket (1612-ben). Megemlítik, hogy a csontfehér, vagy kékszínű ónmázás drága edényt eladásra készítsék, maguknak, feleségeiknek, barátaiknak ilyen drága edényt ne munkáljanak, mert ez másoknál csak díszül szolgál. Használják, miként régi idő óta, a fekete, sárga, zöld és vörös színeket. Tilos könyv-, csizma- és más ilyenmű formákat adni az ivóedényeknek, mert ez tilos gondolatokat kelthet («zur Fillerey reitzen solle»). Egyúttal a festésre vonatkozólag megemlítik, hogy az ne legyen gazdag («nit so gar übermacht») és nem szabad madarakat, állatokat ábrázolni. Papoknak ne dolgozzanak, sem kályhát állítani, sem mást, mert azokat kerülni kell. Nem szabad kölcsönt kérni és adósságot csinálni. Más helyütt megemlítik, hogy minden szorgalmukkal embertársaiknak akarnak szolgálni.

Egy-egy községben csak kisebb csoportok helyezkedtek el, ahol házaikat összefüggően építették, nagyobb udvar körül. Innen ered a Haushaben kifejezés, a haben szóból pedig a habán megnevezés és ezért alkotásaik a habán fajanszok. Itt éltek házközösségben, keresetüket beszolgáltatták, teljes vagyonszösségben éltek. Később egyesek kiváltak a szösségből, majd mikor a XVIII. században a katolikus hitre tértek, teljesen elszakadtak régi életmódjuktól, céhekbe tömörültek és szlovák kortársaik ízlésének megfelelő, zsúfolt díszítésű, népies korsókat és tálakat készítettek. De a XVI.—XVII. századi alkotásaik kiváló, a nyugati fajanszoktól eltérő, magas iparművészeti értéket képviselnek.

Legkorábbi, többnyire évszámmal jelzett műveik morvaországi tulajdonban találhatók.

Nem lehetetlen, hogy már a XVI. században hazánkban is készítettek a habánok fajanszedényeket, hiszen első csoportjuk, a történelmi adatok tanúsága szerint már 1547—48-ban Szobotistban megjelent, de ilyen korai emléket nem ismerünk. A berlini Iparművészeti Múzeum fajanszkorsóján az 1599. évszám olvasható, ez a legkorábbi évszámmal ellátott habán korsó. Nálunk, az Iparművészeti Múzeumban, a legkorábbi évszámmal jelölt tárgy szintén egy korsó, 1606-os évszámmal.

Szlovák szakírók négy stílust különböztetnek meg a habán kerámia területén. Az első a XVI. századtól 1622-ig terjed. Jellemzője az olasz és némi

német befolyás, a második 1622—1665-ig, ekkor az olasz-német hatás mellett török (szerintem inkább magyar) díszítő elemek jelentkeznek, a harmadikban, 1665 óta Delft, de főleg hazai befolyás érvényesül, mely leginkább a hímzésekről veszi motívumait. A holcsi fajanszgyár 1743-ban történt alapítása óta a gyár hatása a habán fajanszokon is érezhető, de Mária Terézia idejében a katolikussá lett habán kismesterek — korsósok — a szlovák lakosság ízlésének megfelelő gazdag, nyugtalan népies díszítést alkalmazták, melyben a sárga szín játssza a főszerepet.

Az alábbiakban inkább az edények formái szerint óhajtanám a habán fajansztárgyakat röviden ismertetni. A leggyakoribb forma a *korsó*. Két év-számos korsót már említettem. Alakjuk rokon, öblös tojásdad idom, az elsőn (1599) hengeres, kissé kúpos nyak is csatlakozik a testhez, füle mindkettőnek íves, majdnem hengeres keresztmetszetű. A díszítés az elsőnél öv gyanánt, két határvonal közé foglalva, hullámos indás virágdíszből áll, az utóbbin, az övön alkalmazott fonadékos sáv fölött, középből kinövő, széthajló virágszálak alkotják a színes díszítést, melyet fent a vállnál kettős vonal határol, efölött látható az 1606-os évszám. (Lásd az 5. ábrán.) Mindkét korsó ónfoglalatú és felnyíló ón fedővel van ellátva. Azért időztem e két tárgynál hosszasan, mert a későbbi korsók ezeket elég híven követik úgy alak, mint díszítés tekintetében (1612, 1613, 1615, 1617, 1618, 1620, 1632-es évszámmal). Az első gerezdes alak 1617-ben jelenik meg. A fehér alap helyett már 1620-ban, világoskék alappal (még 1650-ben is), később (1655-től) sötétkék alappal találkozunk; ez esetben a díszítés nem színes, hanem fehér. 1640-ben az övszerűen alkalmazott virágdísz helyett az edény mellső részén a csavaros indájú virágdísz jelenik meg (1670-ig). Különleges alakítású a gömbidomú testből kinövő, karcsú hengeres nyakú és csésze alakú szájjal végződő korsó forma, 1612-ből, elárulván az olasz korsókkal való rokonságot (kék alappal 1646-ból).

Ugyancsak szokatlan, csőrös, olasz rokonságra valló korsót őriz a Nemzeti Múzeum, 1627-ből. Krisztinkovics véleménye szerint ez erdélyi habán munka. Az kétségtelen, hogy lényegesen eltér a felsőmagyarországi korsók alakjától. Díszítése olaszos pikkelyekből és színes virágtöbbszörből áll. Füle, mindkét végén, csigásan csatlakozik az edény testéhez. (Lásd az 5. ábrán.)

A XVII. század közepén megjelenik a körte idomú korsó, mely a későbbi habán korsók alaptípusát képviseli. Későbbi példája 1670-ből ismeretes. A XVIII. századi habán korsósok mindig ezt a formát követik, bokály alakban.

Rokon folyadéktartók a *szögletes palackok*. Lehetnek négy-, hat-, esetleg nyolcszögletesek. A legkorábbi négyzetes 1609-ben készült, oldalán címer és olasz korsós virágcsokor van. Szájuk csavaros ónkupakkal záródik. Egy kék alapú, négyzetes 1653-ból való. A hat- és nyolcszögletűek már gazdag díszítésűek, rajtuk a virágdísz mellett, a korábbi tilalom ellenére, épületcsoportok jelennek meg. Mindannyi a XVII. század második feléből ered (1663, 1680. évszámmal). Egy évszámnélkülű a később annyira kedvelt szarvas is megjelenik.

Vajmi ritkák az ivásra szolgáló *kupák*. A berlini Iparművészeti Múzeum virágcsokros, ónfoglalatú kupáján az 1617-es évszám, másik budapesti kupán 1662-es évszám olvasható.

Boros és pálinkás *hordók* kedveltek voltak. Ezeket négy törpe lábra állították. Legkorábbi a raudnici, 1608-ból. Szép példányok vannak Pozsonyban, a budapesti Iparművészeti Múzeumban, Pécsen és Sopronban.

A *kézmosók* (lavabók) víztartója többnyire négyszögű, elől rézcsappal,

5. Habán fajánszedény formák

fent a víz beöntésére szolgáló kerek szájnnyílással. A legkorábbi az Iparművészeti Múzeumban az 1609-es évszámmal van ellátva. (Lásd az 5. ábrán.) Homloklapját leveles gránátalmacsokor díszíti. Egy későbbi víztartóhoz tartozó tálra a Nemzeti Múzeum gyűjteményében találunk példát. Ez trapézalakú, virágtő- és indadíszítéssel és 1650-es évszámmal. Gazdag díszítése már a régi habán díszítő elvek lazulását mutatja.

A habánok néha *patikaedényeket* is készítettek. A korai példák hengeresek, (egy virágcsokros Bécsben, 1609-ből), a későbbiek tojásdad testűek. Ilyen van az Iparművészeti Múzeumban, 1659-es évszámmal és háromágú virágcsokorral.

Nagyon kedveltek voltak a habánok *táljai*. Ezek közt találjuk a legkorábbi évszámmal jelölt habán fajanszműveket. Már említettem a morvaországi (raudnici) rácsosan áttört peremű tálát 1598-ból, két, szívalakokkal áttört peremű tál közül az egyik 1602 évszámmal Bécsben, a másik 1610-es évszámmal a budapesti Nemzeti Múzeumban található. Változatossá teszi az áttöréssel díszített, ha az arabeszk (Bécs, évszám nélkül, Brunn, 1634). Ezek a tálok kis tagozott talpon állanak.

A teleperemű tálok legkorábbi példái fémmunkát utánoznak. Az Iparművészeti Múzeum ovális táljára az 1610-es évszámot, egy tulajdonjegyet és egy olasz korszából kinövő virágcsokrot festettek. Közepén dudor emelkedik ki, öblében hólyagok sorakoznak, csipkézett szélű peremén pedig finom rajzú indadísz fut körül. Az egykori Telcs-gyűjtemény kerek tála (1615-ből) szintén fémminta hatásáról tanúskodik. A sima peremű, kis mélyedésű tálak nagyon kedveltek voltak a XVII. század második felében és a XVIII. század elején. Középen legtöbbször egy, peremén három virágcsokor díszítette a tálát (1668, 1672, 1674, 1690, 1693). Az 1704-ből való tál a középső virágtő helyett tornyos épületet festett a habán mester. Nem egyszer a tulajdonos neve és címere is meg van örökítve. A XVII. század végén és a XVIII. század elején, a delfti tálok mintájára, a tál peremét sűrű virágokkal, madarakkal (1695, 1701, 1702) vagy sugarasan elhelyezett épületekkel és pávákkal is díszítették (1712).!

Különleges alakúak és többnyire kék díszítésűek az olasz majolika és Delft példájára alakított, ovális (1674) és kerek, gerezdes tálok. Még meg kell emlékezni a sötétkék alapú és fehér díszítésű tálakról, amelyek hazánkban elég gyakran előfordulnak, az 1670—1730 közti időből.

A habánok az első időben sem műhely- sem mesterjegyet nem alkalmaztak edényeiken. Csak a XVIII. századtól, vagyis a céhbe való tömörüléstől kezdve találkozunk a korsók fenekére festett és beégetett *mesterjegyekkel*, néha az egész név, legtöbbször azonban a készítő monogramja van megörökítve. Az első, általam ismert példa 1738-ból való, A. G. betűkkel. Landsfeld könyvében közöl egy nevet «Tapis Seitel» 1755 évszámmal. A többiek mind későbbiek, sőt átnyúlnak a XIX. századba is. Ezeket a mesterjegyeket a mellékelt IV—VI. táblákon mutatom be.

V. MAGYARORSZÁGI FAJANSZOK ÉS JEGYEIK

A) HOLICS

A fajansztárgyak Európában a XVII—XVIII. században nagyon kedveltek voltak. Nem csoda, ha minden országban vagy nagy műhelyek (Hollandiában: Delft), vagy nagy manufaktúrák (Franciaországban: Nevers, Rouen, Marseille, Strassburg, Németországban: Hanau, Frankfurt, Ansbach, Nürnberg, Höchst, Svájcban: Winterthur, Zürich, Olaszországban: Milano, Ausztriában: Weisskirchen, Proskau) foglalkoztak a fajansztárgyak gyártásával. A XVII. században a hollandusok révén Európába özönlő kínai porcelántárgyak még fokozottabb működésre serkentették ezeket a gyárakat. Bár Meissenben Böttger 1709-ben felfedezte az európai porcelánt és egyéb porcelángyárak is keletkeztek, de azért a porcelántárgyak a XVIII. század folyamán elég drágák voltak és csak a tehetősebbek vásárolhatták. A fajansztárgyak kétszeres előnyben voltak: színük éppolyan csillogó fehér volt, mint akár a kínai porceláné, az áruk pedig jóval kisebb. Nem csoda, ha a fajanszgyárak alig győztek a megrendeléseknek eleget tenni.

Ezt a gazdasági helyzetet igyekezett Lotharingiai Ferenc, a későbbi német császár, Mária Terézia hercegnő, majd magyar királynő férje, kihasználni, amikor *Holicson* (Nyitra megyében) az első magyarországi fajanszgyárat (1743) megalapította. És reményeiben nem csalódott.

1736-ban a Czobor család utolsó sarjától megvásárolta 900 000 forintért a holicsei birtokot. Itt állott a Czoborok nagyméretű kastélya. Az alapító elhatározását az is indokolta, hogy Holicson és környékén nem egy habán fazekas munkálkodott és így a gyár kezdeti működéséhez a személyzet kéznél volt. Csak megfelelő vezetőkről kellett gondoskodni. Az is kikerült e hazából. Helyesen jegyzi meg Török Kálmán Holicról írott tanulmányában (lásd az Irodalmat), hogy: «A munkások nevei, akik e korai időben szerepelnek, éppenséggel nem franciások s nem vallanak arra, mintha Holicson strassburgi mesterek kezdték volna el a gyári fajansz előállítását. A faktor 1743—46-ban Thöller János Károly, az edényeket Penkert János égeti, az egyik korongozó neve Kolacsek Lukács. 1745-ben tűnik fel az első francia nevű munkás, Lorent Claudio, akinek agyagiszapoló segédje Bucheker Ferenc, mázkészítője Runovszky János. Egy másik segéd neve Maag Kristóf. Penkert Jánosnak alárendelve Hablowszky Kristóf festő és Koslowszky Flórián dolgozik. 1745-ben az újonnan felfogadott munkások sorában szerepel a francia Germain Miklós, mint égető s Pfeiffer Sebestyén és Rütter Kristóf mintázók. A két franciával szemben tehát jóval több német és szláv nevű alkalmazottja van a gyárnak, amelyben az első években a német nevűek töltik be a vezető szerepeket. A szláv nevű munkások részben magyarországi, részben morvaországi fazekasok, a német nevűek jórészt alighanem Holics és az ezzel szomszédos

Szakolca fazekasaiból s a nyugatmagyarországi habán telepekről kerültek ki, amelyek itt a határ mentén akkor még javában virágzottak.

Ha áttekintjük a gyár alkalmazottainak teljes névsorát, megállapíthatjuk, hogy aránylag csekély a francia nevűek száma. Az 1743—46 közti időbe esnek az első kísérletek, sőt a gyárszerű munka is megindult. A számadások igazolják, hogy fajanszedények már 1743-ban készültek. Ebben az évben lett Toussaint, a nagyherceg kincstárosa, a gyár felügyelője. Lotharingiai Ferenc, a bécsi béke határozata alapján, 1735-ben Lotharingia és Bar hercegségekről lemondott, helyette a toszkánai nagyhercegséget kapta, 1737-ben. Ez azért fontos a gyár működése szempontjából, mert a herceg korábbi birtokán van Strassburg, nevezetes fajanszgyárával, az új birtokon pedig Castelli, az akkori olasz fajanszgyártás egyik főhelye. Amint tudjuk, mindkét hely fajanszai nagy befolyást gyakoroltak a holicai fajanszokra. Az egyikből a jellegzetes virágdíszítés, a másikkól a Castelli modorú holicai fajanszok sarjadtak ki, mely utóbbiakat a számadáskönyvek «welsches service» néven említene. Alább ezekkel részletesen foglalkozunk.

Hálásak lehetünk Carl Schireknek (lásd az Irodalmat), aki a holicai gyár összes meglévő iratait és számadásait részletesen áttanulmányozta és saját kiadásában, 1905-ben közzétette. Neki köszönhetjük, hogy a gyár történetét, adatai alapján, áttekinthetjük. A bécsi udvar támogatása sokat jelentett a gyár sikeres működése szempontjából. Már az alapításkor igyekeztek jó erőket alkalmazni, ami később is gyakorlattá vált és így a fellendülés biztosítva volt.

A gyár működésének első évtizedében a fent említett Germain Miklós tölt be fontos szerepet. Az adatok 1744-ben az «újonnan érkezettek» közt említik. Havi díjazás mellett az égető kemencékhez rendelik. Gyári munkáóráin kívül, darabszáma, edényeket festett. 1746-ban Finbacher Ferdinánd és Preiszler Antal nevét kell kiemelnünk, mindkettőnek kiváló része van a Castelli-modorú tálak festésében.

A gyárnak 1746-ban még saját szobrásza nem volt, mert a számadáskönyvek felemlítik, hogy egy poisdorfi szobrász 21 forintot kapott a gyár részére végzett munkáért. Érdekes megemlíteni, hogy ebben az időben kétféle égető kályhát használtak, illetőleg építettek, az egyik a német típusú, melyben fehér és festett edényeket égettek ki, a másik a lotharingiai típus. Ezek 1339 forintba kerültek. Ez utóbbiban fekete és vörös díszű edényeket égettek. 1747-ben a gyárat jelentékenyen megnagyobbították. A terveket erre a célra Bécsből küldték meg Holicra. 1748—50 közt történik említés arról, hogy az udvari pénztár jelentős összegeket fizet (215, 446, 54 forintot) kályhákért. Egyébként az iratokban a kályhagyártásról nem történik említés, mégis az ország területén meglévő, holicai jellegű kályhákból arra kell következtetnünk, hogy Holicson később is foglalkoztak fajanszkályhák készítésével (ilyen pl. az Iparművészeti Múzeum copf stílusú kályhája 1780-tájáról).

A gyár fellendülését bizonyítja a dolgozó személyzet számbeli emelkedése. 1750-ben 9 festő, 9 tanuló, 8 mintázó, 8 tanuló, 1 korongozó, 1 tanuló, 1 első égetőmester, 2 égető, 3 javító és kazettakészítő dolgozik. 1751-ben a vezetés Le Duc Károly Ferenc kezébe kerül. Ő alatta is emelkedik a festők száma. A naturalisztikus edényformák készítését ebben az időben kezdik el. A szám-lákból megtudjuk, hogy articsóka, dinnye, citromformájú edények és alakos sótartók is készülnek. 1753-ban már nem elég egy vezető. Az egyik a már korábban szereplő Germain, a másik Cuny Domonkos, aki 1759-ig dol-

gozik, ekkor ugyanis Cuny elhalálozván, helyébe Hermann nevű mester lép. 1746-ban és 1754-ben foglalkoztatott a gyár két külső szobrászt, 1755-ben már az alkalmazottak közt találkozunk két szobrász nevével, ezek Ochsner Rudolf és Buchberger Péter. A rövid ideig szereplő szobrászok helyét, talán már 1755-ben vagy 1756-ban a tehetséges fiatal Schwaiger Antal foglalta el, aki ez utóbbi évben 19 szobrocskát mintázott. Germain Miklós, 1754-től a gyár művezető mestere, kezdi meg a figurális ábrázolások készítését. Élénk szobrászi ötletek valósulnak meg, melyek a gyár hírnevét egyre emelték. Schwaiger 1768-ig működött Holicson.

1756 és 1760-ban az egyes leltárok felsorolják, milyen edények kerültek eladásra, pl. *a)* prágai üzletben a zöld díszítésű, *b)* kék díszítésű, *e)* fehér, *f)* sárga és pedig *lavoire*, hozzá való korsó, ovális tál, leveses tál, cukordoboz, ecet- és olajtartó kanna, mustártartó, rózsás tányér, sótartó, kávéscsésze, mártásos csésze, káposztafej, asztalplateau, tányér, kávéskanna, tejeskanna, pecsenyéstál, figurális sótartó, ananász, articsóka, csemegekosár. Másik jegyzék felsorol levestálakat, kis és nagy dinnyét, három és négyszögű tálakat, borbélytálat, gyertyatartót, kávéscsészét és kannát, vermouthe-korsócskát, káposztafejet és tököt. Még részletesebb a későbbi (1756–60 közti időből) jegyzék, amelyből néhányat sajátosságánál fogva kiemelünk: strassburgi ovális tál, rózsaszínű edény, Veronika szenteltvíztartó, vermouthe-kanna, fehér tintatartó, éjjeli lámpás, kagylós asztaldísz, szöcske, teknősbéka, török doboz, kettős hűtőveder, virágtartó, kalarábé, kis galamb stb. Mindezekből kitűnik, milyen változatos edényformákat hozott Holics forgalomba.

1759-ben Cuny helyett, Germain mellett, Hermann lesz a második vezető. Működésük élénkségére világot vet az az adat, amely a vezetésük alatt készült edények értékét tünteti fel 1763-ban: Germain vezetése alatt 15 809 frt. Hermann alatt 14 479 frt. értéket képviselt, 1769-ben Hermann eltávozott Tatára, helyébe rövid időre Hronn Pál lépett, 1770-ben. Az érdemes Germain 1774-ben, 30 évi működés után, nyugalomba vonult. 1783-ban pedig Hronn Pál is követi. Helyébe rövid időre Paul Miklós, majd utódjául ifj. Hronn Pál következik.

Időközben azonban úgy a porcelán, valamint az angol keménycserép mintájára létesült gyárak versenye erősen éreztette hatását. A fajansztárgyak forgalma egyre csökkent, de azért nem szűnik meg, csak a gyár 1827-ben történt feloszlása alkalmával. 1786-ban, hogy a gyár versenyképes legyen, megindul a keménycserép gyártása, elsőként Magyarországon.

Toussaint kincstáros (1762) és a művészlelkű Germain vezetése alatt hasznóhajtó nagy vállalatná fejlődött a holicsei gyár. 1772-től 1787-ig tiszta haszonként 96 ezer forint jutott a kincstárba. A legnagyobb forgalmat 1766-ban érték el, 56 384 forinttal, 1767-től 1780-ig 40–50 ezer forint közt ingadozik a jövedelem, ettől kezdve a gyár forgalma alább hagy.

A holicsei gyár kemencéiből kikerült tárgyak úgy alak, valamint díszítés szempontjából rendkívül változatosak, amint azt már némileg érintettük a jegyzékek tartalmának ismertetésénél. A korai tálak színezése emlékeztet a habán edényekére, bizonyára a gyárban alkalmazott habán festők befolyása alatt. Később az európai fajanszgyárak díszítő motívumai lépnek fel, s különösen Rouen, majd Strassburg hatására ismerünk. Már szó volt a Castelli modorú edényekről is. Meissen népszerűsége révén az ottani díszítés is helyet kap a holicsei fajansztárgyakon. Természetesen vannak művészebb és kevésbé művészi darabok, egyrészt alkotóik művészi képessége, másrészt a megrende-

lők, illetőleg vásárlók igényei szerint. Ezt a különbséget egyazon díszítő csoport keretében is megfigyelhetjük, pl. a kínai jelenetekkel díszített sárga mázú tányéroknál. Ez a típus a XVIII. század közepe táján készült. Köztük művészi és nem egyszer primitív ábrázolásokkal találkozunk, a festő tehetsége szerint.

A XVIII. század közepén készültek a barokk formájú edények, a Kelet-Ázsia és Castelli modorában díszített tányérok. A XVIII. század második felére jellemzők a rokokó formájú edények, a zöld lambrequin, a színes virágos, a strassburgi pirosszegélyű és roueni kékmustrás asztalkészletek. A bécsi és a meissenai porcelánszobrocskák hatása érezhető elsősorban a holicsei szobrocskákon. Világi jellegű alakok mellett egyházi ábrázolásokkal is találkozunk, kálvária, szentek szobrai és szenteltvíztartók alakjában. A figurális tárgyak közt a legművészebb a tritonos kagylóalakú asztaldísz, bizonyára a tehetséges Schwaiger Antalnak, Kändler befolyása alatt létrejött művészi alkotása. Egész állatsereglet adódna a gyárban készült állatalakokból, köztük madarak, hüllők, halak, négy lábúak. De fedeles szelencék, tálak, kannák is készülnek állatok alakjában, lehetnek galamb alakú födeles szelencék, kotlós alakú teáskanna, elég gyakoriak a papagáj alakú korsók. Találkozunk pulykát, kakast, tyúkot, ludat, kacsát, fácánt természetes nagyságban ábrázoló födeles edénnyel. A delfinek is elég gyakran szerepelnek. Kedveltek voltak a potpourri vázák (különböző viráglevelek részére) és a csöves tulipántartók.

A legérdekesebb a holicsei fajanszokkal kapcsolatban a *jegy* kérdése. A gyár jegye mindenkori a H betű, lehet fekete, barna, lila, kék, zöld színben, rendszeren olyan színben, amilyen a festő ecsetében kéznél volt. A legkorábbi jegyek a hosszúság, három ecsetvonással létesült H betűk, mangánbarna színben. A H-nak mindenféle változatát megtaláljuk, festőjük egyénisége szerint. Majd az alapbetű mellett, a festő személyének jelzésére, mindenféle segédjegyek jelennek meg, pontok a betű mellett, fölötte vagy a szárai közt, vonalak ugyanilyen elhelyezésben, sőt a betű alatt is, majd kereszttek következnek, néha párosan. Megjelennek a számok a H betűvel kapcsolatban (1—8-ig sőt egyszer 44-es is). (Lásd a VIII—XVI. sz. táblákat.) A festők darabszám dolgoztak és így szükség volt a megkülönböztető egyéni jelzésre. Ugyanez áll a H-hoz csatlakozó betűs jelzésre is.

A festők száma a gyártás növekedésével szaporodván, könnyebb megkülönböztetésül az A B C különböző betűit csatolták a gyár alapjegyéhez. Szinte magától értetődő, hogy ez a második betű a festő nevének kezdőbetűjét jelenti. Ezért az alábbiakban, minden betűnél a gyárban foglalkoztatott festők neveit is felsorolom. Az A mellékbetűs csoporthoz csak Anemüller János (1750, 1751) nevét említhetem. — A B betűs csoportnál, ahol a B a H-val szorosan kapcsolódik és pont sőt keresztjelek is csatlakoznak, már több festő nevével találkozunk: Bachmayer Tóbiás, kékfestő, 1754-től 1810-ig szerepel, Bacour János (1794) Battaly (1779—1782), Bethner Antal (1758, 1755), Byhar Antal (1755). Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében 15 tárgy szerepel ilyen jeggyel. Díszítésük vagy csipkés, vagy stilizált virágokból és gyümölcsökből áll, esetleg lepkével. — A HC jegyes csoport elég változatos. Csak két festő neve ismeretes, az egyik Cromösser Antal (1755), a másik Cuny Domokos (1735—1759), aki egyúttal művezető is volt. Az ilyen jegyű tárgyak stílusjellegéből kitűnik, hogy azok a gyár korábbi termékeit képviselik. A pont és kereszt mellékjegyek itt is szerepelnek. — Megjegyzendő, hogy bár D kezdőbetűs festő nevét ismerünk, a gyakorlatban ilyen jegy még nem fordult elő. A festők neve: Deutscher

Alajos (1786—1790) és *Deutscher* Pál (1778—1789). Ez a hiány bizonyára azzal magyarázható, hogy mindkét festő inkább a keménycserép gyártás idejében működött, ott pedig ilyen jegyet nem használtak. — Az *E* társbetű szoros kapcsolatban van a *H* betűvel. Csak egy festő neve van feljegyezve: *Ellich* Mihály (1787). Az *F*-fel kapcsolt jegyek igen változatosak. Vannak finomrajzú és felületes kézre valló jegyek. A *H* az *F*-fel vagy szoros kapcsolatban van, vagy különállóan szerepel. Vannak pont, vonás, kereszt és szám (1—15) kísérettel. Csak két festő neve ismeretes: *Finbacher* (Sebestyén) Ferdinánd (1746—1754) és *Tink* József (1754, 1755). Ez a csoport azért fontos, mert ilyen jeggyel van ellátva a Castelli modorú tárgyak jórésze: két tányér és egy csésze a Sèvres múzeumban, két tányér Londonban a British múzeumban, két tányér a bécsi Iparművészeti Múzeumban (ahol az eredeti, mintául szolgáló Castelli tányérok is megvannak, melyek többnyire Stefano della Bella metszetei után készültek), két tányér a müncheni Nemzeti Múzeumban, egy tányér a stockholmi Iparművészeti Múzeumban, egy tányér a linzi múzeumban, két tányér a budapesti Iparművészeti Múzeumban, egy tányér, két kávéskanna, négy csésze aljjal az egykori Ernst gyűjteményben, egy tányér néhai Meller Simon gyűjteményében. Általában igen változatos díszítésű edények tartoznak ebbe a csoportba. Találkozunk copf- és empírestílusú díszítményekkel is, elég sok korsó is van így jelezve, a legkésőbbi 1824-es évszámmal. Növeli e jegyek számát az a körülmény, hogy 1787 után, amikor a keménycserép gyártását megkezdik, elmarad a festők nevének a kezdőbetűvel való jelzése. Ettől kezdve a fajansztárgyakon, egészen a gyár feloszlatásáig, 1827-ig csak a *HF* jegyet alkalmazták, amikkor «Holitscher Fabrik»-ot jelentett.

A *G* betűt *H* társaságában csak két esetben találtam, pedig három festő nevét ismerjük. *Geringer* Károly kékfestő (1750—55 és 1774—86), *Germain* Miklós művezető, aki munkaidőn túl dolgozik darabszámba (1746—1791) és *Gueding* Miklós (1779—86-ig) fajanszfestő, ettől kezdve keménycserépfestő. Jelentős csoportot alkotnak a két *H*-val jelölt tárgyak, ahol a betűk mindig egymáshoz kapcsolódnak. Néha pont, vonás-jelzés is előfordul, sőt még egy harmadik betű is fellép. Festők: *Hawlowsky* Kristóf (1745—51), *Hendrik* Miklós (1751), *Hermann* Sándor (1750—55) később (1763—69) művezető, *Hermann* Ágoston (1754—55), *Himmelhuber* Antal (1755), *Himmelhuber* Jakab (1751), *Holek* Ferenc (1755, majd 1774—77), *Hradil* János (1774—77), *Hron* Pál (1750—54), 1770—83 művezető, *Hutter* János kékfestő (1799—81), *Heinze* János György (1749). Ebben a csoportban van a legtöbb rokokó stílusú edény és arannyal díszített darab. Ebben a korban másolják leghívebben a porcelán mintákat. Gyakori a rózsás dísz, továbbá a kék meissenai, a gyümölcsös-lepkés és a piros szegélyű rózsás dísz. Van piros tájképes és csipkés mustra, elég gyakori a kínai porcelán másolata, pâte sur pâte (fehéren felrakott domború díszű) szegéllyel. — *I* betűvel párosult *H* jegyre csak néhány példánk van és csak egy festő nevét ismerjük: *Ianus* Simon (1750). — A *K* betű szorosan kapcsolódik a *H* betűhöz, néha pont, vonás, vagy harmadik betű is járul hozzá. Festők: *Kinsky* Antal (1790), *Korzensky* Fábán (1745), és *Kazelsky* Flórián (1745—55). — Egy jegy van *L* betűvel kapcsolva és egy festő *Lachberger* Fülöp (1755). — Az *M* betűvel kapcsolt jegy is elég ritka, itt az egyik 1769-es évszámot is fel-tüntet egy csutóra alakú korsón. Festők: *Mentzer* János (1751—55), *Mehlborn* János (1749), *Meiling* Antal (1788—1800), *Moser* (1792-től festő, 1795—99 igazgató.) — *N* betűvel szorosan kapcsolódó jegyre egy példa van, festő: *Neckel* János György (1755-től). — Az *O* betűs gyári jegy is elég ritkán fordul

elő, festő pedig csak egy van: *Oelbauer* Ferenc (1754). — Annál számosabb a *P*-vel kapcsolt jegy, különféle mellékletekkel. Festők: *Pollák* József (1771), *Prath* Lőrinc (1754—55, 1774 művezető, tovább is működik festőként 1796-ig), *Preissler* Antal (1746—56), aki egy mintakönyvet hagyott hátra, *Preyssler* Fülöp (1754). A legjelentősebb köztük *Preissler* Antal, bizonyára a *HP* jegyű *Castelli* modorú tányér festője. A mustrák közt szerepelnek a rózsák, piros, képzelt tájképek, zöld csipke, és a kénsárga alapú kínai tányér. Nem csoda, ha a korai jelleg is megnyilvánul a díszítményeken, mert *Preissler* Antal már 1746-tól működött a gyárban. — A *H R* jelzés egyszer együtt, egyszer különállóan fordul elő. Festők: *Reichert* Ernő Mihály (1754—55), *Rokovszky* János (1755), *Ronner* Pál (1755). — A *H S* jegy is ritka, pedig *S* kezdőbetűs festő akad néhány: *Schermayer* Tóbiás (1754-től), *Schmidtbauer* Tamás (1786—87), *Schüller* János (1750), *Schwenzer* Ignác (1791—1827), *Stoetzberger* János (1745—51) *Swoboda* Fülöp, kékfestő (1774—75). — A *T* jeggyel kapcsolt *H* csak egyszer fordult elő. Festők: *Tischler* Ferenc (1774—84. Később művezető), *Türch* Alajos (1784). — A *V*-vel kapcsolt *H* betűs jegyből egy ismeretes, festő név nincsen hozzá. — *W* betűs jegy is csak egy van. Festő: *Waldhauser* Cyril (1747—75). — *Z* betűs jegy ismeretlen, de egy festő: *Zlamál* Ferdinánd mint kékfestő, 1774—98-ig működött a gyárban.

B) TATA

A *tatai* fajanszgyár, bár magánalapítás volt, mégis méltó versenytársa lett a *holicsi* gyárnak. Az érdeklődés mindkét gyár termékei iránt az újabb időben fokozódott, ehhez azonban szükséges, hogy útmutatót adjunk a fajansz történelmi multja iránt érdeklődők kezébe. Helyesen mondja Révhelyi «A *tatai* majolika története» című tanulmányában: «Ismereteink a hazai fajansz történetéről is még hézagosak, hiányzik e téren a rendszeres kutatás s így a részletek, az összefüggések homályosak.» Annál inkább hálásak lehetünk az említett könyv szerzőjének, hogy utat mutatott egy manufaktúra történetének, a gyár termékei helyes ismertetésének rendszeres, lelkiismeretes bemutatására, gondolva mindenütt azokra az összefüggésekre, azokra a hatásokra, melyek az általa tárgyalt *tatai* fajanszgyár termékeinél megfigyelhetők voltak. Csak a címben foglalt «majolika» szót tartom tévedésnek. Ha a multban a gyár vezetői azt hitték, hogy ők majolikát gyártanak, ma tudjuk, hogy az tulajdonképpen fajansz volt. A mai tudomány ezt a megnevezést tartja helyesnek és ezt használják Európaszerte. Ugyanilyen tévedésben voltak a *delfti* fajansztárgyak készítői, amikor azokat, bizonyos propaganda céljából, porcelánnak mondták, holott azok is valódi ónmázás fajanszok.³ Ezt a példát néha *Holics* és *Tata* is követte.

Magyarországon az első fajanszgyár a *Nyitra* megyei *Holicson* létesült (1743), melynek történetével és jegyeivel már előbb foglalkoztunk. Rámutatunk arra, hogy minő gazdasági elgondolások vezethettek az alapításra. A gyár mint jövedelmi forrás fényesen bevált. Ez indíthatta *Eszterházy* Józsefet arra, hogy 1758-ban *Tatán* egy második fajanszgyárat alapítson hazánkban. A gyár épülettervét nem kisebb emberrel, mint *Fellner* Jakabbal, a *tatai* uradalom kiváló építészevel készítette el, bizonyára a gyár első vezetőjének, *Pfeiffer* Sebestyénnek útmutatása szerint, éspedig a régi *ispánudvarban*, a mai *tóvárosi város-*

³ Lásd «Az agyagipari termékek osztályozása» című fejezetet.

részben, ahol is e célra egy régi épületet alakítottak át. A munkálatok 1761-ben fejeződtek be teljesen, de a kisebb arányú termelés már 1759-ben elkezdődött. Az akkori számadáskönyvek megemlítik, hogy a tatai «Majolika- vagy porcelángyár» megkezdte működését, amit bizonyít az is, hogy új égető kemencéket kellett építeni.

Pfeiffer Holicson mint modellkészítő működött 1744-től. Úgy látszik, 1757-ben távozott el Holicsról. Eszterházy 15 frt. havi fizetést, legelőhasználatot, házhelyet és természetbeni járandóságokat biztosított neki. De működése nem vált be, mert 1762-ben az üzemet leállították. Az uradalom a «porcellán csináló házat» eladta.

Eszterházy József utóda, Eszterházy Miklós Tatán akarta felépíteni családi kastélyát, miáltal Tata újraéledt. De szándékát nem valósíthatta meg, mert a halál nagy terveit megakadályozta. Idősebb fia, Eszterházy Ferenc lett utóda a birtoklásban. Ő szerényebb elgondolásban, Fellner terve nyomán, megépíttette a ma is fennálló kastélyt. Tata fejlődésnek indult. A fazekasok és kályhások tekintélyes csoportja működött itt. A kastély kályháit is helyi mesterek szállították.

Ez a fellendülés három mestert csábított el 1768-ban Holicsról Tatára, éspedig Pram Andrást, *Schweiger* Antalt és *Deutscher* Pált. Gyakorlott szemük felismerte a kedvező viszonyokat és csakhamar folyamodtak az uradalom kormányzójához, hogy letelepedhessenek és mesterségüket folytathassák. Eszterházy Ferenc megadta az engedélyt. Tervbe vette, hogy a három folyamodóval újból megindítja a fajanszgyártást. A Tata környéki kiváló agyagbányák, az itteni virágzó agyagipar, szinte készítették a vállalkozás folytatására. Erre jó alkalom kínálkozott a három holicsei szakember jelentkezésével. Pram lett a vezető, vele kötötték meg a szerződést is. A kikötés az volt, hogy csak az esetben kapnak az uradalomtól anyagi támogatást, ha előbb bebizonyítják tudásukat. Ez a feltétel az első, sikertelen kísérlet után, természetes is volt. A kísérlet bevált. Az égetéshez szükséges famennyiséget az uradalom szállította. A gyár tehát, hat év szünet után, újból megkezdte működését. *Deutscher* Pál festő nevét Schirek is említi idézett munkájában, 1778-ban tíz évi működés után elhagyta Tatát és visszatért Holicsra. Tatán valószínűleg az ő kezéből kerülhettek ki a finom festésű virágcsokrok és szenteltvíztartók.

Nagy nyeresége volt a tatai gyárnak *Schweiger* Antal ottani működése. Szobrászati képességét nemcsak kis fajanszszobrocskái, hanem nagy méretű szoboralkotásaival is beigazolta. *Schweiger* 1728-ban született. Művészvándorlása közben, 27—28 éves korában került Holicsra és ott *Germain* művezető pártfogása alatt szobrocskákat készített.

A három holicsei mester ismét a régi épületben helyezkedett el, mert az már ismét az uradalom tulajdona volt. A gyár élénk működésbe kezdett, de azt egy ideig némileg megzavarta Pram András váratlan távozása. A két másik társ nem vesztette el munkakedvét. Az ő ajánlatukra 1769-ben a holicsei gyár kiváló vezetőjét, *Hermann* Sándort hívták meg Tatára, aki az üzem vezetését át is vette. *Hermann* 1750-ben 22 éves korában került Holicsra, ott élénk tevékenységet fejtett ki. Amikor ott *Cuny* Domonkos 1759-ben meghalt, *Hermann* vette át a műhely vezetését. Ugyanez évben elvette *Cuny* Domonkos özvegyét, leánynevén *Frank* Krisztinát és így mostoha atyja lett az ifjú *Kuny* Domonkosnak, a budai fajanszgyár alapítójának. *Hermann*nak Tatára való áttelepedésével ismét szorosabbá vált az a művészeti kapcsolat, amely Tata és Holics közt fennállott. 19 évig működött Holicson és az ottani fajanszgyártás minden

csínját-bínját ismerte, nem csoda, ha vezetése és később özvegye vezetése alatt a tatai gyár veszedelmes versenytársa lett a holicsei gyárnak. *Ellich* Mihály modellkészítő is — Holicsot elhagyva — Tatán folytatta működését.

Így Tata a legjobb erővel folytathatta a jó vezetés mellett működését, viszont Holicson a jó erők elvesztése által, bármennyire is igyekezett azokat pótolni, a hanyatlás jelei mutatkoztak. A Holicsról jött erők révén a holicsei stílus átplántálódik Tatára, ami a formaadásban, a díszítésben és a színkeverésben nyilvánul meg. Hermann közreműködésével kezdődik a céltudatos vezetés a tatai gyárban, ami által gazdaságilag is kielégítő eredményeket értek el. Hermann 1770-ben három évre kötött szerződést az uradalommal, amelynek értelmében 150 frt. évi bért fizetett. Másik épületet alakítottak át a gyártás céljaira, természetesen Hermann útmutatásai alapján. Az uradalom a gyár mellett építteti fel a lakását és a raktárépületet is. Az uradalom minden tekintetben támogatta az új vezetőséget. Felesége együtt dolgozik férjével az üzemben és az együttes működés meghozza a jó eredményt. A tudatos irányítás művészeti téren is sikerre vezet. Az uradalom még azzal is támogatja a gyárat, hogy nagy megrendeléseket eszközöl a tatai, cseklézi, csákvári kastélyok, a pozsonyi és a bécsi palota részére és az uralkodó osztály tagjai részére ajándékként, ami által a tatai fajansz népszerűsége egyre növekedett. A Nedeczky István főszolgabíró által 1771-ben készített ipari összeírásban már nem Hermann Sándor szerepel az üzem vezetőjeként, hanem felesége szül. Frank Krisztina, mert férje két évi munkálkodás után, 1772 elején, fiatalon 44 éves korában meghalt.

De a gyár szerencséjére az özvegy, Hermann méltó utódjának bizonyult, aki erős kézzel fogott az ügyek vezetéséhez, úgy hogy a gyár neki köszönheti 1772-től 1789-ig terjedő fénykorát. Holics háttérbe szorult és hogy működését folytathassa, kénytelen volt 1786-ban, az angol példára divatba jött kemény-cserépgyártásra áttérni. A tatai uradalom biztosítva látván a gyár további működését, az özvegygel 1772-ben megkötötte a szerződést. A gyárat a fokozott termelés kielégítésére, megnagyobbították. Az uradalom ismét nagyobb rendelésekkel látta el az újra fellendülésnek induló üzemet, ahol kiváló ünnepi alkalmakra különleges asztaldíszek és művészi alakítású és festésű tárgyak készültek. 1776-ban újból bővíteni kellett a gyárat és ugyanakkor zúzómalmot is építettek. Az özvegy népszerűségét és közkedveltségét jelzi, hogy az iratok «Portzellános Hermanné»-nak, vagy «Portzellános Asszony»-nak nevezik.

1777-ben új munkaerővel gyarapodott a gyár, sikerült a holicsei gyár egyik régi, legügyesebb festőjét, *Radiel* Jánost elszerződtetni, ami ismét fokozta a gyár versenyképességét. A művészi díszítésű darabok ettől kezdve bizonyára *Radiel* kezéből kerültek ki. Tatán halt meg 1809-ben, 79 éves korában. Festési modora a strassburgi stílus hatására vall, valószínű, hogy ebből a körből indult ki. Az Eszterházy-gyűjtemény építészeti alakítású asztaldíszét nevével is jelezte: «Tottis, den 27. Jener 1786. Joa. Radiel». Ennek nyomán egyéb rokon alkotásokat is neki tulajdoníthatunk. Még egy festő nevével ismerkedünk meg ebből a körből, *Metzinger* Mártonéval, aki *Radiel* tanítványa volt és 1773-ban már Tatán működik. Itt is halt meg 1791-ben, fiatalon, 39 éves korában. Valószínűleg szintén mint festő működött a tiroli származású *Bettin* Ferenc is. Holicsról került Tatára *Bacour* vagy *Paquor* József modellkészítő, 1779-ben, aki az üzem megszűnéséig hűségesen dolgozott. Mindezek a mesterek Tata vonzóerejét bizonyítják.

1782-ben az özvegy 10 évre szóló szerződést kötött az uradalommal, 165

frt. évi bérletfizetési kötelezettség mellett. Böhm Ferenc mérnök saját tervei szerint vízierőre működő gépezetet állított a gyár szolgálatába. Ezzel is kifejezésre jutott a manufaktúra gyárszerű működése. Ifj. Kuny Domonkosról is meg kell emlékeznünk a tatai fajanszgyárral kapcsolatban. Durlachban született 1754-ben, 15 éves korában mostohaatyjával, Hermann. Sándorral került Holicsról Tatára, ahol mostohaatyja mellett jól elsajátította a gyártást, főleg pedig vegyészeti és technikai jártasságra tett szert. Így jutott később mostohaanyja mellett egyre nagyobb munkakörhöz. De amikor özvegy Hermanné leánya Terézia, Kuny Domonkos mostohatestvére, férjhez ment 1784-ben Schlögl J. Györgyhez, ambíciói teljesedését veszélyeztetve látta, 1785-ben eltávozott Tatáról, hogy Budán megalapíthassa saját fajanszgyárát.

1785–86 közt dolgozott *Wodnarzik* Vince a tatai gyárban, ő is Holicsról került ide, mint mintázó, de csakhamar ismét visszament a holicsi gyárba. A többi alkalmazott nevét az iratok hiányossága miatt sajnos nem ismerjük.

A tatai fajanszgyárnak mint hazai alapítású üzemnek, kétségtelenül nagy szerepe volt a XVIII. század második felében a hazai ipar fejlesztésében. Kiváló vezetője, özv. Hermanné, 1787-ben már betegeskedett, mert a gyár és uradalom elszámolásában már a vő, *Schlögl* nevével találkozunk. 1788-ban Hermanné elhalálozott, emlékét a gyárban készült fajansz epitáfium örökíti meg, a tatai plébániatemplomban.

Új korszakba lép a gyár, amidőn Hermanné halála után *Schlögl J. György* veszi át a vezetést. Ő ugyan e téren nem volt szakember, inkább kereskedelmi ismereteit fordíthatta a gyár hasznára. A gyártás lelke felesége, Hermann Teréz volt, aki anyja mellett sajátította el tudását. 1788-ban Schlögl nevére írták át a szerződést, miáltal a gyár működése továbbra is biztosítva volt. Ennek alapján teljesen új gyár építését határozta el. 1791-ben engedélyezte az uradalom a házvételt és az új gyár építését, a József kalló mellett. 1792-ben, amikor az új üzem működése megindul, Schlögl szerződést köt 30 évre. Az új üzem jól bevált, lényeges eltérés a korábbi művekhez képest alig van, csak a kor stílusának változása befolyásolja azok alakját és díszítését. De Schlögl nemcsak a fajanszgyár üzleti ügyeivel foglalkozott, hanem más üzleti ágakban (vaskereskedés, déligyümölcs és fűszerkereskedés) is tevékenykedett. A gyár igazi irányítója felesége volt. Ebben a törekvésében Schweiger szobrász és Radiel festő továbbra is támogatták. Mindketten külső, nagyobb megbízásokat is kaptak az uradalomtól. Valószínű, hogy a Pasteiner család tulajdonában lévő, a Schlögl házaspárt ábrázoló két miniatűr⁹ is Radiel munkája.

Az 1780-as években kezdi meg működését atyja mellett *Radiel* Jakab. A festést atyjától tanulta és 1818-ig volt a gyár szolgálatában, ekkor bekövetkezett haláláig. Atyja művészetét azonban nem érte el. 1791-ben *Modet* Emanuel festő jelentkezett Tatán, szintén Holicsról jött, nyugtalan természete miatt azonban nem maradt soká.

1796-ban József nádor megtekintette a gyárat, ezt az eseményt egy építészeti formákkal alakított fajansz emlékmű örökíti meg (az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében van). A századeleji háborús viszonyok Magyarországra is bénítólag hatottak az ipari termelés terén és azt a tatai fajanszgyár is megérezte. Schlögl kereskedelmi tevékenysége és vagyona mentette meg. 1809-ben Mayer, a holicsi gyár igazgatója Tatán járt, ahol ezúttal Ferenc

⁹ Legelőszőr Petrik Lajos közölte «Adatok a magyar agyagipar történetéhez» című cikkében, a «Művészi Ipar» 1889. évfolyamában a 10. és 11. lapon.

király is tartózkodott. Csodálkozva látta a király étkezéseinél a tatai fajanszgyár szép termékeit, abban az időben, amikor a holicai gyár beszüntetéséről volt szó. Rév helyi idézett könyvében gondosan felsorolja a holicai gyárhoz került új erőket, így Rozsol Ferencet (1795—1823), Schumbauer Antalt (1809), Sindelar Sebestyént, (1797—1810) és Vaigl Ágostont (1808), akik rövidebb vagy hosszabb ideig működtek, de az ő működésük már nem akadályozhatta meg a gyár hanyatlását. A bécsi udvar, kihasználva az ország ipari helyzetének súlyosságát, a kivitelre szánt anyagra súlyos vámot (30%) vetett ki. Így Magyarország valóságos gyarmati állapotba került. E vámterhek következtében itthon a gyárak működése lepadt, az osztrák tartományok árui, kedvező feltételek szerint érkezve Magyarországra, versenyre kelhettek a hazai iparral. A cél az volt, hogy a magyar ipari termelést tönkretegyék. Fokozta a nehéz helyzetet a franciák előnyomulása. Nagy csapás volt az is, hogy a két főmunkatárs, Schweiger Antal szobrász és Radl János festő időközben elhalálozott. Ez a művészi teljesítőképességre is kihatott. A néhány helyen megindult keménycserépgyártás versenye is érezhető volt. Schlögl igyekezett a gyár működését továbbra is fenntartani, de az 1811-ben bekövetkezett halála megakadályozta igyekeztében. Özvegye azonban, aki eddig is lelke volt a gyár működésének, megállította egy időre a hanyatlást. Az uradalom is nagyobb megrendelésekkel támogatta ebben az igyekeztében. Az új anyag versenyét azonban mégsem bírta legyőzni, így kénytelen volt erre a gyártásra ő is berendezkedni, de kora miatt ennek a vezetését a soproni Stingl Vincére bízta, s halála előtt 1819-ben a gyár teljes vezetését is rá ruházta. özv. Schlöglné 1820-ban halt meg.

Ezután már csak rövid tevékenység jutott a tatai gyárnak (1820—1824). A Schlögl örökösök legidősebb tagja, Mária, aki Pasteiner József tatai kereskedő felesége lett, testvéreivel elhatározta, hogy a gyárat eladja. De vevő nem akadván, egyelőre Pasteiner a gyárat Stingl Vincének albérletbe adta. De az új bérletes állandó nehézségekkel küzdött. Pénzkölcsönök sem segítettek rajta, ezért a gyár 57 évi fennállás után, 1824-ben befejezte működését.¹⁰

A tatai fajanszok osztályozása jóval egyszerűbb, mint a holicai fajanszoké. Egyrészt, mert működési köre, mint magánalapítású gyárnak, nem volt olyan nagy terjedelmű, mint az udvar támogatásával működő, szinte nemzetközi jelentőségű holicai gyárnak, másrészt Tatán a vezetés egysége és folytonossága egységesebb eredményekre vezetett. Természetesen elsősorban közszükségleti, vagyis háztartási tárgyakat, edényeket gyártottak. Ezek szolgáltatták a gyár jövedelmét. De ezek a tárgyak is mindig a kor stílusában és művészi érzékkel készültek, ezért méltán sorozhatjuk azokat az iparművészeti tárgyak közé. Formáikat részben az ón, részben az ezüsttárgyakról kölcsönözték, részben pedig az akkor már Európaszerte virágzásnak indult porcelánedényekről vették. De készítettek dísz tárgyként szolgáló szobrocskákat is, vagy pedig a gyakorlati célra szolgáló (sótartó, szenteltvíztartó stb.) darabokon alkalmaztak figurális díszeket.

Érdekes a tatai uradalmi tisztartónak a pápai uradalom vezetőjéhez írott levele, mely a fajansztárgyak használatára ad utasítást: «Az uraság Pápára megy, készüljenek fel... Ezüst tálcák a bornak hordozására nem szükségesek, a bort többnyire csak portzellán tányérokra szokták hordozni. Portzellán edényt valamennyire valót küldhetünk. A csokoládét mostani módi szerint a magasabb kávés Findzsákból is megisszák». Itt természetesen mindig tatai

¹⁰ Az új Fischer-féle keménycserépgyár működését később tárgyaljuk.

fajanszra kell gondolnunk. Tata reális célokat tűzött maga elé, főleg a polgárság szükségletének kielégítésére törekedett. Az természetes, hogy a tatai gyár is átment a különféle külföldi hatásokon, de azt egyéb gyárak is megtették, mindaddig, míg egyéni stílusuk ki nem alakult. Hogy Holics hatása érezhető volt, az természetes, láttuk a holicsi mesterek megjelenését Tatán, itt csak folytathatták korábbi irányukat, de természetesen az idők folyamán beálló fejlődés önállóbb utakra vezette őket, annál is inkább, mert jóval szabadabban működhettek, mint előbbi helyükön. Különösen a díszítmények finomságára kell felhívni a figyelmet.

A csoportosítást a díszítőformák szerint végezzük. Kezdetben itt is, mint Holicson, *fehér, díszítetlen* edények készültek. Ezt a gyár később is folytatta, mert a díszítetlen edények olcsóbbak lévén, a kevésbé tehetősek is megszerezhették azokat. Másrészt később díszítendő készletnek is felraktározták.

Másik csoportba sorozhatók a *kékeztetésű* edények. Minta gyanánt Delft, Meissen és a Kelet díszítményei szolgáltak. A virágdíszítést eleinte inkább stilizáltan alkalmazták, később tértek át a naturalisztikus ábrázolásra. Már itt találkozunk az edényeknek rendeltetésük szerinti mindenféle formájával, kanna, csésze, tál, levesestál, teáskanna, tésztástál, tintatartó stb. Itt említhetjük meg a *piros színnel* díszített edényeket is. A díszítés jellege rokon a kék színűekével, egyúttal találkozhatunk *zöld színű* díszítéssel is.

A leggyakoribb a *színes virágdíszítés*. Ebben igazán elsőrendűt szolgáltatott Tata. Különösen a porcelán edényeken látott díszítésekre kell gondolnunk. A legkülönbözőbb edényformákkal találkozunk ebben a csoportban, melyben a barokktól a copf stílusig láthatunk példákat.

Ezek mellett fellépnek a festett *gyümölcs*, a *virágfüzér* és *szalagcsokor*, a *tájkép*, a *képzelt épület* és a *jelenetes* ábrázolások.

Külön kiemelendők a tatai gyár *kisplasztikai alkotásai*, melyek, hála Schweiger Antal művészi képességének, nem egyszer versenyre kelnek Holics ilyenmű alkotásaival. A tataiak jóval finomabbak, könnyedebbek. Meg kell említenünk a lebegő Veronikát, a delfint, a delfinen lovagló puttót, a férfi és női alakos sótartókat. Nem eléggé méltatták figyelemre eddig azokat a finom talapzatokat, amelyekhez egykor bizonyára szobrocskák is tartoztak. Nem lehetetlen, hogy a jelzés nélküli, a holicsi anyaghoz sorolt szobrocskák közt, behatóbb tanulmányozás után tatai alkotásokra ismernénk.

Legkülönösebb és művészi szempontból is kiváló a figurális alkotásokhoz sorozható *rákostányérok* csoportja. Hiába idézik itten Palissy XVI. századi különféle állatalakkal ábrázolt táljait. Nemcsak technikában, de felfogásban is lényegesen elütnek a tatai művek a francia mester alkotásaitól. A rákos tányérok a tatai gyár eredeti műveinek tekinthetjük és bizonyára Schweiger ötletéből születhettek. Ez a sajátos gondolat Tatán könnyen megszülethetett, mert a vízben elég gazdag területén az uradalom ráktenyésztéssel is foglalkozott. Ez inspirálhatta a művészt ennek megörökítésére. A rákostányérok már keletkezésük idejében is keresettek voltak.

Holics példájára *növényi formákat* is utánóztak. Káposzta, rózsza, dinnye és növényi levelet utánzó tányérok szerepelnek ebben a csoportban.

A legfeltűnőbb és legegényibb az *éptészeti formákat* felhasználó emlékművek és a bútorműveket követő *trószekerények* csoportja. Az első Tata leg-sajátosabb alkotásai, nagyobb ünnepi lakomák alkalmára asztaldíszül szolgáltak. Három- vagy négyoszlopos kis nyitott csarnokok, tempiettók ezek, melyeknél a kiváló uradalmi építész, Fellner befolyására kell gondolnunk,

miután azok nem szobrászi, hanem teljesen építészeti alkotások. Színezésük még fokozza művészi hatásukat. A kis írószekrények a gyakorlatban használt bútorok formájára készültek, azzal a különbséggel, hogy a technikai megkötöttség nem engedte a nyitható ajtók alkalmazását, ehelyett mindenütt gombbal ellátott fiókokat helyeztek el. Az alapot a festett faerezés adja, amely külföldi porcelánok mintájára tatai edényeken is előfordul, erre az alapra kerültek a fiókok és az oldalak keretében a pirosan vagy többszínűen festett, képzelt tájképek. Többnyire évszámmal vannak megjelölve. A legkorábbi évszamos darabon «den 5. September Ano 1777» felirat olvasható. Magassága 43 cm. Az Iparművészeti Múzeumé (44 cm) 1781-ben készült. A kleszheimi kastély berendezésének aukcióján (1921) eladásra került ilyen kis (44 cm-es) írószekrény «T. den 25. Augusti 1781» jelzéssel, jelenleg az Iparművészeti Múzeumban van. A legnagyobb és legdíszesebb, egyúttal a legkésőbbi évszámmal ellátott példány most a tatai múzeumban van. Magassága 45,5 cm, felirata «den 6. July A° 1786», fekete színben. A hagyomány szerint Lichnovszky báró kapta Mária Teréziától. A festés ezeken Radiel kezétől származik.

Még előfordulnak különféle tárgyak, köztük kiváló helyet foglalnak el a *vázák* és elegendő számban találkozunk *patika edényekkel* is.

A tatai fajanszok *jegyeit* könnyebb összefoglalni, mint a holiciaiakét. Egyszerűsíti a dolgot, hogy itt nem találkozunk festőjegyekkel. A gyár jegye T, amely lehet kék, vagy legtöbbször fekete. Rajza szerint vékony vagy vastag, néha egy pont vagy szám is megjelenik. Olykor a T betű jobboldali szára p betűvé van alakítva. (Lásd a XVII—XVIII. jegytáblát).

C) BUDA

A *budai fajanszgyár* alapítója, Kuny Domonkos 1754-ben született Durlachban, ahol atyja a fajanszgyár igazgatója volt. Az apa és fiú életrajzával Siklóssy László foglalkozott részletesen: «Kuny Domonkos, egy budai keramikus a XVIII. században» című könyvében.¹¹ Kuny Holicson nevelkedett és 15 éves korában került mostoha atyjával, Hermann Sándorral Tatára. Itt sajátította el a kerámiában való ismereteit. Érthető, hogy élete folyamán tatai szereplése mennyire fontos, mert ezek alapján, 1785-ben Budán létesítheti a harmadik, magyarországi fajanszgyárat. Nagy érdeme Siklóssynak, hogy Kuny Domonkost és az általa alapított budai fajanszgyárat kiásta a feledés homályából. Másrészt a figyelemkeltést egy lelkes gyűjtőnek, Szablya-Frischauf Ferencnek köszönhetjük, aki életcéljául tűzte ki a gyár alkotásainak gyűjtését és gyűjteményét, nyugalmába vonulása alkalmával, az Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta. Bár a gyár termékei, művészi tekintetben nem érték el az előző két gyár alkotásait, de mint XVIII. századi, sok nehézséggel küzdő ipari vállalkozás, elismerést érdemel.

Kuny Domonkos 1780-ban Tatán megnősült. Szívesen átvette volna özvegy anyjától a gyár vezetését. Miután azonban mostohatestvére, miként már korábban, a tatai gyár ismertetésénél említettük, férjhez ment Schlögl János Györgyhöz, neki mint édesanyja örökösének előjoga volt a gyárra, Kuny Domonkos jobbnak látta másutt keresni boldogulását.

¹¹ Siklóssy könyvében bővebb adatokat olvashatunk Kuny Domonkosról, az atyáról, aki a holicai gyár művezetője volt 1759-ig.

Buda jelentősége ebben az időben egyre emelkedett. Mária Terézia alatt megépítik a budai királyi palotát, 1768-ban állandó hajóhíddal kötik össze Budát Pesttel. II. József alatt az országos hatóságokat és kulturális intézményeket Pozsonyból Budára helyezik át. Az ipar iránti érdeklődés bizonyítéka, hogy már Mária Terézia idejében (1771–74) elrendelik Magyarország iparának összeírását. Mindezek arra készítetik Kuny Domonkost, hogy Budán létesítsen fajanszgyárat. Így lett Kuny az első budai gyáros.

Az új gyár a Krisztina városrészben létesült, a Wiedermann családtól vásárolt telken, az Ördögárok mellékága szomszédságában. Már a gyár működése kezdetén nehézségekkel kellett megküzdenie. 1786-ban üzeme támogatására a helytartótanáctól 6000 frt.-ot kér. Ezt ugyan nem kapta meg, az új épületet mégis felépítette. 1787-ben egy beadványában Kuny azzal dicsekszik, hogy egy esztendőben 20 000 frt. forgalmat ér el. Ezen az eredményen felbuzdulva, az új gyáros máris fejleszteni akarja üzemét. Élelmességére vall, hogy a sajgóban 1788-ban hirdetést tesz közzé, melyben a gyárat mint közismert üzemet említi, dicséri gyártmányait, felsorolja asztali készleteit, kávéedényeit stb., kiemeli edényeinek olcsóságát.

Kuny 1787-ben egy második gyáépület létesítését tervezi. E célra újból segítséget kér, de kérését elutasítják, pedig ezúttal nagyon szerény volt, csak 50 frt. szerszámbeszerzési segélyért folyamodott. Kuny gyára, a két város rohamos fejlődésével, szintén erősödött. De hogy súlya növekedjék, privilégiumra törekedett, ezért 1791-ban folyamodott II. Lipót királyhoz. A tanács jó véleményint adott Kuny működéséről és bizonyos huzavonák után, 1792-ben el is nyerte. Kuny beadványaiban helyesen «Faiansgeschiefer Fabrikant»-nak nevezi magát. Házában élénk baráti összejövetelek játszódtak le, ami jó társadalmi elhelyezkedését igazolja.

A beállott háborús évek a budai gyár működésében is éreztették hatásukat. 1809-ben a keménycserépgyárak fokozódó versenye miatt Kuny is áttér a keménycserépgyártásra, amit a «Pester Zeitung» hasábjain hirdetés alakjában tudat a vásárló közönséggel. A háborúk következtében beállott ón és ólom drágulása egy új találmány felé terelte Kuny Domonkos figyelmét, ő ugyanis olyan mázat talált fel, amelynél egyik fémre sem volt szükség. Folyamodásával a nádorhoz és a helytartótanácsához fordult, melyben felsorolja új találmányának előnyeit. Brunswick József, Pest megye főispánja, pártfogásába vette Kuny kérését és 1810-ben 5000 forintot kölcsönzött neki a gyár kibővítésére és olvasztókemencék építésére. Az új találmány alapanyaga az antimon volt. A helytartótanács azonban nem tudván a találmányt elbírálni, a pesti tudományegyetemhez fordult, két tanár szakvéleménye azonban olyan lesújtó volt, hogy Kuny később is hiába igyekezett igazát bizonyítani.

1810-ben Budán nagy tűzvész pusztított. A viszonyok egyre rosszabbak lettek, ezért elkeseredésében itthagytá Budát és Bécsbe ment, de itt sem volt találmányával sikere. Csak elkésve kapott elégtételt. Kuny Bécsben 1821-ben elhalálozott.

A budai fajanszgyár termékei, mint szerényebb magánvállalkozásé, sem művészi, sem számbeli tekintetben nem versenyezhetnek az előző két gyár, a holicai és a tatái gyár termékeivel. Az természetes, hogy termékein megismerjük Bécs, Holic, de még inkább Tata hatását. Kuny Holicson töltötte el 15 éves koráig gyermekéveit, Tatán szerezte szakismereteit, aminek bőséges hasznát látta az általa alapított budai gyárában. Nem is akart e téren rendkívüli utakat járni. Megelégedett azzal, hogy jó technikai színvonalon elégítse ki a

polgári osztály igényeit. Az magától értetődik, hogy Holiccsal különösen sokoldalúság tekintetében nem tudott versenyezni, ahhoz az anyagi ereje sem volt meg.

Fajansz edényei elárulják a holicciakkal és tataiakkal való rokonságot. Ő a családi tradíció nyomán halad, főleg a színes virágos díszítést kedveli kétfüles táljain, leveses táljain, tányérjain, patikaedényein, kávéskannáin. Megjelenik néha a kor divatja szerint a faeres díszítés is, benne 1—1 metszetszerű tájképpel. A későbbi edényeken, főleg kosarakon, a fűrészfogas és szalagos díszítést is megtaláljuk.

Kuny is bevezeti edényformái közé a káposztafej-idomot, természetesen szerényebb kivitelben. Külön említendők a rákostínyérok, melyeket Tata példájára ő is készített gyárában. Művészi szempontból hátrább állnak a tatai Schweiger szobrász elsőrendű készítményeinél. Hogy felsorolásom teljes legyen, még megemlíthetem a levélidomú csemegéstányérokat is, melyeken néha a domború leveleságú díszítés is megjelenik.

Jegyek tekintetében alig van változatosság. Kuny is, Holics és Tata példájára, a helynévvel jelöli gyártmányait és pedig Buda német nevének két kezdőbetűjével, OF-fel. Néhány változatát a XVIII. csoportban bemutatom

D) STOMFA

A *stomfai* (Stampfen, Stupava, egykor Pozsony-megye), fajansz manufaktúráról Petrik Lajos, agyagiparunk multjának érdemes kutatója írt legelőször a Művészi Ipar 1889. évfolyamában. Nyomában Siklóssy László foglalkozott vele részletesebben. Tudjuk, hogy Stomfán habán mesterek, vagyis fehér-edényesek, később az ú. n. korsósok dolgoztak, de az ő műveik a habán irányt követik. Ismerünk azonban stomfai készítmények gyanánt olyan fajanszedényeket, amelyek étkezéshez valók és formájukban és díszítésükben a holicci fajanszedények példáját követik. Ezek tehát már, miután jelzésük alapján is jól felismerhetők, egy közös nagyobb műhely, tehát manufaktúra létezését igazolják. Keletkezésének pontos idejét nehéz meghatározni. Schirek megemlíti a holicci gyár egyik jelentését 1786-ból, melyben felhívja a vezetőség figyelmét arra, hogy nem ajánlatos Sprenger Miklós pozsonyi kereskedőnek százalékos részesedését csökkenteni, mert ellenkező esetben a tatai és a stomfai edény forgalma emelkednék. Ebből láthatjuk, hogy Stomfa ekkor már javában működött és versenyétől még a nagy holicci gyárnak is félnie kellett. Fel kell tételeznünk, hogy a stomfai manufaktúra már korábban keletkezett.

Az Ernst-múzeumi aukciók anyagának leltározásánál egy fajanszplaketten I 1773 P jeggyel találkoztam, amely — bár nem tüntet fel helyi bélyeget — mégis jellegében az ismert stomfai tárgyak ismervét mutatta. Feltehető, hogy ez már a később, tehát már 1786-ban jól ismert manufaktúrából került ki. Ezzel az alapítás ideje korábbra tolódott. Stomfa közvetlen szomszédságában lévén Pozsonynak, üzleti szempontból is alkalmas helynek kínálkozott, a dunai szállítás révén a pesti vásárokat is megközelíthették. Elősegítette a gyártást a helybeli jó stomfai agyag és kvarc, amelyhez a holicci gyár csak költséges fuvarok útján jutott. A stomfai manufaktúra tehát, amint láttuk, a tatai példájára, felvette a versenyt még Holiccsal is, bár inkább szélesebb kör számára dolgozott. Így készültek kedves korsók, virágos edények, vázáik, kosaraik, táljaik, Veronika-alakos szenteltvíztartóik és a nép körében kedvelt, szentképes plakett-

jeik. Természetesen a holicsei virágos díszítést ők is szívesen alkalmazták, hogy ezáltal edényeik kelendőségét fokozzák. Az egyszerűbb vásárlónak mindegy volt, hogy a császári gyár H-betűs jegye, vagy a stomfai manufaktúra jegye van-e rajtuk.

Mesternevekkel nem igen találkozunk. Az első, akiről tudunk, *Ellich* (Öhlich) Mihály korongozó, aki 1783-ban és 1784-ben Holicson dolgozik, még ez évben Stomfára megy, mert Holicson megfogyott a kereset, 1787-ben Tatára kerül, innen viszont 1788-ban visszament a holicsei gyárhoz. A másik ismert mester *Putz* József, aki valószínűleg habán családból származott. Régebben őt tartották a stomfai manufaktúra alapítójának. Habán származására abból is következtethetünk, mert ő népies irányba terelte a gyártást, természetesen jó technikai kivitelben. Még a barokkos ízlés nyilvánul meg egy rózsás díszű tányérján, mely 1810 körül készülhetett, egy csizmadia-céh tányér 1814-ből már inkább a népies irány képviselője. Lebegő Veronika és Mária plakett egyező jele elárulja a mester nevét és a készítés évszámát, 1817-et. Petrik szerint Putz csak azokat a tárgyakat jelezte monogrammjával, amelyeket családja részére készített, egyébként a használt jegy ST betűkből állt (Stomfa kezdőbetűi), vagy pedig a két betű egybe volt kapcsolva (lásd a IX-ik jegytáblát). Egy Veronikán 1845-ből J. K. mesterjelzéssel és az ST jeggyel találkozunk. Ebből arra következtethetünk, hogy a stomfai fajanszmanufaktúra a XIX. század közepéig működhetett.

E) PONGYELOK

A *pongyeloki* (Pondelok, Gömör megye) fajanszkészítő manufaktúra történetéről vajmi keveset tudunk. Így tehát meg kell elégednünk azzal az egy-két adattal, ami rendelkezésünkre áll. Korabinszky Mátyás említi 1786-ban megjelent lexikonában, miszerint a gyár, melyet a *Rotb*-család alapított, a jelzett időben oly szép edényeket készít, amelyek nem maradnak el a holicsei készítmények mögött. Mayer Albert, a holicsei gyár igazgatója 1795-ben írott jelentésében megemlíti, hogy a pongyeloki termékek a pesti piacon is megjelentek. Schwartzner statisztikájában, 1809-ben, már a gyár hanyatlásáról van szó.

A gyár működésére tehát inkább csak a megmaradt készítményekből következtethetünk. Működése idejében természetes, hogy a holicsei gyár termékei szolgálhattak mintául: erre utal Korabinszky fent említett megjegyzése is, amikor szembeállítja Pongyelok készítményeit a holicsiakkal, bár tudjuk, hogy Holics ebben az időben, a fajanszgyártás terén már a hanyatlás korszakába lépett. Gyűjtőknél és az Iparművészeti Múzeumban található néhány tárgy felvilágosít bennünket arról, hogy Pongyelok is a nagyobb és kisebb fajanszgyárak nyomdokain haladt és ez úton igyekezett vásárlói igényeit kielégíteni. Ismerünk virágos díszű tányért, színes levélalakú tányért, tálcát, leveses tálat, cukortartót, teáskannát, vajtartót virágdíszítéssel, tányért meggypiros virágokkal, kapucinus barát-alakú tintatartót, tehát mindazt, amit polgári háztartásban használni tudtak. Alakjuk és díszítésük a XVIII. század végére és a XIX. század elejére utal.

Pongyelok jegye a község nevének a kezdőbetűje, a P. formában aránylag elég változatos (miként azt a mellékelt XX-ik tábla mutatja). A jegyek színe kék, csak egy esetben zöld.

F) BOLERÁZ (BÉLAHÁZ)

A Pozsony-megyei *Bolerázt* (Bélaház) II. Béla szabadságjogokkal ruházta fel, ezért pecsétjén a «Bela rex» felirat szerepel. Ebből lett a nép nyelvén Boleraz, újabban magyarul Bélaház.

Bolerázt Korabinszky földrajzi lexikonában is megemlíti 1786-ban, de ezúttal nem szól a fajanszmanufaktúráról, de a korai darabok a XVIII. sz. második felére utalnak. Schirek többször említett, Holicsot tárgyaló könyvében elmondja, hogy «viele aus Boleráz (in Ungarn) stammende Majoliken, mit der blau aufgemalten Marke B, sich als Nachahmungen von Holitscher Erzeugnissen erweisen, doch ist bei ihnen die Glasur, im Vergleiche zu den Vorbildern, mehr schmutzigweiss und stumpf.» Ezáltal egyben megkapjuk a kapcsolatot Holics és Boleráz között. Az csak természetes, hogy ez utóbbi alig versenyezhetett a holicsi termékekkel, de népies ízükkel mégis szívünkhöz szólnak. Viszont ismerünk egy-két, bizonyára XVIII. századi virágos díszű, bolerázi kávéskannát, melyek méltán megállnak a holicsi készítmények mellett. Később azonban a XIX. sz. első felében, népi hatásokra, a habán korszok irányához közeledett. Egy tányér tréfás ábrázolást, kecskén lovagló szabómestert tüntet fel, mellette az 1830-as évszám, alján pedig a B betű, igazolván a tárgy bolerázi származását. Másik tányéron, 1835-ből, szarvasra lövő vadász van ábrázolva.¹²

A XVIII. sz. második felében Bolerázon működtek önálló habán mesterek, adatunk van róla, hogy Kitta János 1780-ban ott dolgozott. Könnyen elképzelhető, hogy ezek alapján az itt tárgyalt fajanszmanufaktúra is létesülhetett, miután azt a szép, B jelzésű darabok is igazolják. 1835-ben már a község teljes nevét, *Boleras*-t látjuk megörökítve az edényeken. (Lásd a XX. táblát.) A cseh tömegáru a XIX. század közepén Boleráz működését is megakadályozta.

Termékei közül az említetteken kívül korszót, leveses tálat, kávéskannát, tányérokat, vajtartót, ovális tálat ismerünk.

G) SZOBOTIST (Ó-SZOMBAT)

Szobotist (Ó-szombat, Sobotiste) Nyitra-megyében fekvő község, az 1530 óta beköltözők habánok főfészke volt. Mindenféle iparral, többek közt fazekassággal is foglalkoztak. Ezek voltak a fehéredényesek. Mária Terézia uralkodása alatt, egységes vallásúvá akarván tenni Magyarországot, a habánokat is a katolikus vallásra térítették át. 1770-ben a szobotisti habánoknak céhlevelet adott. Az 1743-ban alapított holicsi fajanszgyár az ő mesterségbeli forgalmuknak is ártott, azért néhányan megpróbálkoztak a holicsi jellegű fajansztárgyak készítésével, miután a fajansz technikáját már régóta ismerték; más részük beállott a holicsi gyárba munkásnak, egy kis részük pedig a cég keretében folytatta a korszós mesterséget.

Holics mintájára a szobotisti fajanszműhely is jelzéssel látta el készítményeit, éspedig a község nevének kezdőbetűjével, a nagy S-sel, miáltal a stomfai jeltől könnyen meg lehetett különböztetni. Ez az S betű néha lendületes alakban

¹² Mindkettő képben bemutatva Siklóssy: Holics, Tata, Stomfát tárgyaló könyvében. 47. és 48. ábra.

jelenik meg. (Lásd a XX. jegycsoportot.) A jegyek színe kék. A gyár működése a XVIII. sz. végére és a XIX. sz. elejére tehető. Ismeretes egy fajansztányér 1828-as évszámmal, virágos díszítéssel.

H) KOSOLNA

Kosolna (Kesseldorf, Kosolná) ma szlovák falu Pozsony-megyében. Korabinszky megemlíti, hogy «Lakószai leginkább fazekasok, akik holicsi módra szép fehéredényt készítenek». Itt is arra kell gondolnunk, miként Szobotistnál, hogy a habán korsósok, megélhetésük biztosítására, manufaktúraszerű műhelyben tömörültek és ott, nagy versenytársuk példájára, a házi használatra alkalmas edényeket készítettek, mert ezeknek volt akkoriban, a nép körében, keletjük. Kosolnáról 1786-ból van adatunk, tehát feltehető, hogy 10–15 évvel előbb kezdte működését. Edényei feltűnően hasonlítanak a boleráziakhoz, ami érthető is, mert a két község másfélórányira, tehát 5–6 kilométerre van egymástól. Legföljebb a K betűs kosolnai jegy segít a megkülönböztetésben.

Kedvelik a kék díszítést, de azért találkozunk piros-fehér-zöld színezéssel is. Egyik tányéron épületet is ábrázoltak. Hogy mikor szüntették be a gyártást, azt pontosan nem tudjuk, de valószínű, hogy a XIX. sz. elején, az egyre szaporodó keménycserépgyárak versenye akadályozta meg további működésüket. A K jegy mindig kék. (XXI. csoport.)

I) MODOR

Modor (Modern, Modra) városka Pozsony-vármegyében. A habán fazekasok honosították meg az agyagipart ebben a városkában. Ennek a maradványai voltak a XVIII–XIX. században működő habán korsósok. Ha írott adat egyelőre nem is áll rendelkezésünkre, de néhány tárgy, amely Holics hatására vall és amelyek ugyancsak Holics példájára, a város nevének kezdőbetűjével vannak ellátva, arról tanúskodnak, hogy itt is készítettek házi használatra szánt, a kor stílusában készült fajanszedényeket. A modori fajansz jegyek kék színűek. (Lásd a XXI. csoportot.) Egyszer a város teljes nevével is találkozunk.

J) GÁCS ÉS DEJTE

Gács (Stará-Halics) község Nógrád-megyében. Szép barokk kastélyáról nevezetes. Korabinszky 1786-ban, lexikonában említi, hogy itt fajanszgyár van. Schwartner 1809-ben megjelent könyvében azt mondja, hogy a gyár hanyatlik. Hosszas múzeumi gyakorlatomban csak két tárggyal találkoztam, amelyről a gácsi fajansz jegyét lerajzolhattam, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében egy színes mázú, galambalakú edény az egyik, melyen a G-betű olvasható, a másik patikaedény, rajta a G-betű két pont kíséretében jelenik meg.

Dejte (Dejtur, Dechtice) Pozsony-megyében, Szlovákiában fekszik. A habánok egyik fontos helye volt, mert mestereiket még a XIX. században is megtaláljuk. Itt is egyetlen tárggyal szereztem meg a dejtei fajansz jegyét, a többi négyet Günther-Mayer Erzsébetnek «Slovenska Keramika» című kis könyvéből vettem át. A jegyek színe kék. Egyszerűség kedvéért a kétféle fajansz jegyeit egy táblában (XXI.) egyesítettem.

VI. MAGYAR KEMÉNYCSERÉPGYÁRAK ÉS JEGYEIK

1. HOLICS

1786-ban a holicai gyár nem szüntette ugyan be a fajanszedény készítését, de látva a kisebb fajanszgyárak (Tata, Stomfa) fokozódó versenyét és az angol keménycseréptárgyak növekedő népszerűségét, kénytelen volt ez évben az ólomházas keménycserép gyártására áttérni.

1720 táján Atsbury Angliában feltalálta a fehér agyagból készült, jól kiégetett, ólomházas keménycserépet és Sadler 1750-ben a nyomtatott, levonós díszítést. Az így készült edények Európaszerte népszerűekké lettek, egyrészt mert keményebbek lévén, tartósabbak voltak és a forró folyadékot is elbírták, nem úgy, mint a puhacserépű fajanszedények, másrészt mert olcsóbbak is voltak a kézzel festett fajanszoknál. Amint láttuk, a kisebb fajansz manufaktúrák működését egy ideig még biztosította a szerényebb igényű vásárlók támogatása, de idővel ezek is kénytelenek voltak meghátrálni a Holics példájára, országszerte létesült nagyszámú keménycserépgyár készítményei előtt.

Hogy a holicai gyár hanyatlását megakadályozzák, II. József parancsára kísérletezésbe fogtak. Tichler Ferenc festő már 1779-ben próbálkozott keménycserép előállításával. A keménycserépre vonatkozó levéltári és számviteli adatokat is Schirek lelkiismeretes munkájának köszönhetjük. Ennek nyomán írta meg Török Kálmán a holicai gyár ez irányú működését is, a Siklóssy László által szerkesztett «Magyar Keramika története» című könyvében, melyet alábbi közlésemben én is nyomon követek, tekintetbe véve Schirek adatait is.

Az első feladat az volt, hogy megfelelő anyagot, illetőleg agyagot találjanak a keménycserép előállítására. Hronn mester útnak indult ilyen agyag keresésére. 1784-ben történt a második kísérlet, egy tálát és egy teáskannát készítettek. Természetesen a kísérleteket folytatni kellett, míg végre 1786-ban már kielégítő eredményre jutottak. A vezető mester Tichler Ferenc lett, aki előzőleg mint festő működött a gyárnál. Holicson nem volt a keménycseréphez való megfelelő agyag, ezért egyebütt kellett keresni. A gyár emberei tovább folytatták a keresést. Hronn Pöstyénben járt, Tichler Stomfáról szállított agyagot és kavicsot a kvarc pótlására. Az egyik fehér agyaggal elég jó eredményt értek el. Ennek alapján gyártmányaikat a bécsi újságokban is hirdetik. Megkezdték a színes díszítést is, de ennek tökéletesítése későbbre maradt. 1787-től 1789-ig csak fekete színnel festett díszítést alkalmaztak, tájképeket és egyéb díszeket, melyekkel, grisaille-modorban, élénkítették az edényeket. A másik, egyszerűbben készíthető díszítés volt a rézmetszetek nyomán készült levonatos dísz. 1787-ben kapott a gyár erre a célra szolgáló rézmetszeteket. Ezzel az eljárással nagyobb mennyiségű edényt lehetett díszíteni, természetesen a művészi szépség és az egyéni díszítő mód rovására.

A gyártás azonban nem ment mindig simán: vagy az égetés nem sike-

rült, vagy pedig a máz nem volt megfelelő, lepattogzott. Többféle agyagkeveréssel próbálkoztak, újból különféle helyekről hoztak agyagot, míg végre felfedezik a Selmezbánya melletti Berencsfalu elsőrendű fehér agyagját. De ezt drágálják, mert idegen tulajdonban van, de kénytelenek ide visszatérni, ugyanis ezzel az agyaggal érik el a legjobb eredményeket. A tömeges gyártáshoz 1787-től fokozottabban alkalmazzák az angol keménycserép példájára a rézmetszetes levonós díszítést. Erre a célra Mansfeld bécsi rézmetszővel lépnek érintkezésbe, később azonban az enemű munkák növekedésével, a bécsi *Schmalhofer* Lipót rézmetszőt hívják meg Holicstra, aki később a festőosztály igazgatója lett. Még ez évben próbálkoznak a fúvott díszítéssel. Így alakítják a díszítmény kereteit és ebbe helyezik a rézmetszetes képcskéket.

1792-től a gyártás zavartalanul folyik és az égetést a szlovák *Hrebenár* Mihály végzi. Művészeti igazgatónak *Mosert* küldik le Bécsből. Több technikai újítást vezet be és biztatására Tichler porcelán előállításával kísérletezik. 1797-ben új égetőkemencét állítanak fel, melyben magasabb hőfoknál áttetsző edényeket próbálnak előállítani. Bécsből viszont a keménycseréptárgyak mintájául, egy láda angol cserépedényt és Herkulaneumban kiásott antik edényeket küldenek. Ez is a kor antikizáló ízlésére vall, mint ahogy a holicstri gyártmányokon a copf és empire stílus formái tényleg felismerhetők.

Próbálkoznak a berencsfalvi agyagon kívül más agyaggal is, de Tichler híven kitart ennek az anyagnak a használata mellett. *Peschke*, a faktor, saját találmányú keveréket használ, ebből egész készleteket is állítottak elő, de kiderült, ezekben is az anyag felerészben berencsfalvi agyagból áll. Annyit elértek ezáltal, hogy az edények ára olcsóbbodott. Az időközben másutt felállított keménycserépgyárak lassanként veszélyeztették a holicstri gyár egyeduralmát. Főleg Kassa készítményei jöhetnek számba és a holicstri vezetőség 1803-ban pesti raktárosuknál érdeklődött a kassai keménycserép iránt.

Hátrányára vált a gyárnak, hogy *Windschügel* mester elbocsátását kéri, mert Pápára igyekszik, az újonnan alapított gyárban akar működni, ahová fia, továbbá *Kaiser* Antal korongozó és *Schneller* Ferenc már elszegődtek. A gyárban rendetlenség áll be, minek következtében díszesebb edényeket nem készítenek és a festők közül néhányan kilépnek a gyárból.

A bécsi raktár 1805-ben felvett leltára megmutatja, hogy ez időben milyen keménycseréptárgyakat készítettek. Találhatók sima, sárga edények, továbbá festettek tájképpel és lenyomatossak, fekete keretbe foglalt barna és kék díszítéssel.

A fehér keménycserép edények alakja és díszítése rokon a bécsi porcelán edénykével. A porcelán előállításával 1806-ban újból próbálkoznak, ekkor ugyanis *Leitner*, a bécsi gyár embere gyárt Holicson porcelánt, bár a megmaradt példák inkább porcelánmázaz fehér keménycserép anyagúak. A zavar a gyárban 1809-ben éri el tetőpontját, amit fokoz a francia sereg betörése. A személyzet fizetését beszüntetik. 1810-ben, a háborús veszély elmúltával folytatják a munkát. A kereslet a keménycseréptárgyak iránt növekszik.

1816-ban Tichler, akinek fontos szerepe volt a gyár eme második korszakában, elhalálozott. Utána a cseh *Wichlidka* lett igazgató, de működéséről nem sok jót mondhatunk, haladásról alig lehet szó. A munkások egymással torzsalognak, ami a gyártás hátrányára volt. Az iratok semmiféle indokolásról nem szólnak és 1827 április 30-án kelt rendelettel megszüntették a gyárat.

A fennmaradt, második korszakbeli termékek, már csak az anyag természeténél fogva sem versenyezhetnek művészi szempontból az első korszak

emlékanyagával. A keménycserép edények túlnyomó része mindennapi használati tárgy volt, nem igen izgatta a gyűjtők fantáziáját és így jóval kevesebb is maradt meg belőlük. Akad ugyan néhány kiválóbb darab, főleg azok, amelyeknek díszítése Schmalhofer Lipót ügyes kezéből került ki. A fekete díszítésű edények *Kinsky* Antal munkái (1787—1791), aki főleg tengeri tájképek és alakokat festett. 1788-ban *Germain* Miklós szerepel mint festősegéd, ő bizonyára a korábbi *Germain* művezetőnek a fia volt.

A rézmetszetes díszítés, amint láttuk, 1787-ben kezdődik, ezek a bécsi Mansfeld dúcai után készültek, a XIX. század első tizedében is szállít ilyen célból rézmetszetű lemezeket. Később a gyárban működő Schmalhofer néha jelezte is »Schmalhofer sc.«-vel a réznyomatú képeket. A rézmetszetű levonatok vagy feketék, vagy vörösbarnák, a háttér kék vagy halvány-szürke.

Amikor a gyár 1827-ben megszűnt, a 61 font súlyú rézlemezeket Frankl Mór veszi meg 82 forintért, ezek egy része valószínűleg további felhasználásra, kisebb hazai és csehországi gyárakba került.

Plasztikus díszítés a keménycseréptárgyakon alig szerepel. Mintázó mester volt a gyár régebbi embere, *Laitl* János, aki 1787-től e munkáján kívül, külön díjazásért mintázó inasokat oktatott. Az Iparművészeti Múzeumban egy szatirfejekkel díszített vázán bekarcolva »Joan Laitl 8 May 1797« felirat olvasható, sőt a fedélben újra megörökítette magát eképpen: »Fecit Joan Laitl 1797«. 1810-ben már nem volt az élők sorában. Egy-két kis szobrocska is tanúskodik arról, hogy a gyár ilyen alakok előállításával foglalkozott.

A holicsei gyárnak bizonyára volt hatása a magyarországi kisebb üzemekre, amikor Mayer, a császári uradalmak igazgatója, a franciák elől Bécsbe menekülven, magyarországi tartózkodását arra használta fel, hogy sorra felkeresse a gyárakat és megfordult Kassán, Egerben, Budán, Tatán. Csaknem mindenütt megállapíthatta a holicsei munkások jelenlétét.

A gyár történetéhez viszonyítva jóval egyszerűbb lesz a holicsei keménycserép tárgyak jegyeinek ismertetése. Az előállítási kísérletek sikerültével már 1786 elején megkapták az anyagba benyomandó *Hollitsch* kurzívetűs, sárgaréz bélyegzőt és a hozzá tartozó számokat és betűket. Így munkánk leegyszerűsödik, mert az alapbélyeg, ettől az időtől kezdve egészen a gyárnak 1827-ben való megszűnéséig, mindig ugyanaz marad, csak a mellékbélyegek változnak, melyek közt néha festett jelzéssel is találkozunk. Egy tányéron 1810-ből »Schmalhofer pinx« olvasható. A benyomott jegyeket, úgymint eddig, körvonalas rajzban ábrázoltam, a festett jegyeket pedig fekete színben (XXII-ik jegycsoport).

2. KASSA

Az első keménycserépgyár, melynek versenyétől a tekintélyes császári gyár is tartott, *Kassa* (Kaschau, Kosice, Abauj-Torna megye) volt. Mihalik József adataiból¹³ tudjuk, hogy 1801-ben öt kassai polgár folyamodott a város-hoz, hogy a város felső kapujától keletre fekvő, az erődítésekhez tartozó épületet engedjék át gyári helyiségül. A helytartótanács 1804-ben megengedte, hogy a gyár a »K. k. privilegirte ungarische Kaschauer Englisch-Steingut-

¹³ Mihalik József: A kassai múzeum gyűjteményeinek leíró lajstroma. 1903.

fabrik» névvel szerepelhessen. A gyár a Mária udvar helyén, a Gyár-utcában állott.

Schirek többször említett Holicsról szóló könyvében idézi Mayer tanácsosnak Kassára vonatkozó, 1803-i leiratát, melyben azt mondja, hogy: «a nemrég, vagyis a múlt évben (tehát 1802-ben) keletkezett angol keménycserépgyár újságokban hirdeti készítményeit, dicsérve azok szépségét és jószágát, de különösen szép formáit, olyan minőségben, amilyenben ezek eddig ismeretlenek voltak.» Ezért felhívta pesti bizományosukat, Egert, hogy szerezzen ezekből a gyártmányokból. Be kell vallani, mondja tovább Mayer, miszerint az edények könnyűek, mázuk tiszta, de hogy rosszat is mondjon, megemlíti a máz puhaságát, ami a használatban hátrányára van. Mindez arra mutat, hogy Holicsnak volt némi oka Kassa versenyétől félni. Más helyen 1809-i utazásaival kapcsolatban említi a többi közt kassai látogatását is. Ekkor is elég jól ismeri el a kassai gyártmányokat.

Szepesházy és Thiele könyvének Kassáról szóló cikkéből megtudjuk a gyár tulajdonosainak nevét, az egyik dr. *Wirkner*, a másik a két *Mohl* testvér. Beszél a gyár nagy forgalmáról, tudatva, hogy a gyár termékei nemcsak az egész országban kelendők, hanem még Lengyelországba is szállít állandóan jó árut, méltányos áron. A cikk megemlíti még, hogy Kassán van egy másik keménycserépgyár is, *Pivarotti* tulajdonában. Jaenieke: «Grundriss der Keramik» című könyvében is megemlít egy olasz alapítású keménycserépgyárat Kassán. Ez csak a Pivarotti-féle lehet. De ez, úgy látszik jelentéktelenebb volt.

A kassai első keménycserépgyár tapolcsányi fehér agyagot és kisfalusi mészhomokot dolgozott fel. Az edények alapanyaga sárgás, erre került az átlátszó ólomház. Demian szerint (1805) a gyár fénykorában meglehetősen nagy volt, szerinte 52 munkást foglalkoztatott. Mihalik is felsorolja, hogy virágzása idejében 20 korongozó, 10 festő, 16 égető, 6 iszapoló, 1 molnár és 1 tokkészítő dolgozott. Ezek a számok 54 munkást eredményeznek. Ezenkívül volt egy igazgató, egy munkavezető és egy könyvelő. Hetenként négyszer égettek; a nagyobbik kemencében 200, a kisebbikben 100 frt értékű árut tudtak kiégetni. Az edényeket, hogy a kormozódást megakadályozzák, külön tokban helyezték el a kemencében.

A gyár 1845 táján szűnt meg. Az edények formáit részben az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében, de még inkább a kassai múzeumban ismerhetjük meg. Valamennyi a kor ízlésének megfelelő, klasszicizáló formákat mutat, a díszítés mérsékelt, néha plasztikus alakos dísz is szerepel (pl. egy szép leveses tálon, Kassán). Kedvelik a festett levélkoszorúkat, tányérok nál pedig az áttört peremet. Vázák, talpas kannák, resók, só- és dohánytartók, dinnyealakú vajtartók, ecet-olajtartók, cukorszórók, hűtőedények, fedeles dobozok, gyertyatartók, áttört falú kosarak, leveses tálak, csészék készültek a gyárban.

A kassai keménycserépgyár jegye, a holicsi példájára, «Kaschau», az anyagba benyomva, olykor betűmelléklet is szerepel. Néha benyomott nagy K betűvel is találkozunk. Egy díszesebb benyomott jegyet egy késői tányérról jegyeztem fel.¹⁴ (Lásd a XXII. jegycsoportot).

¹⁴ E jegyben foglalt betűk a tulajdonosok «Fedák, Pivarotti, Henselmann, Wirkner, Rummy, Mohl» nevének kezdőbetűit jelentik. Ez volt tehát a második gyár, amely úgy keletkezhetett, hogy a korábbi gyárosok a Pivarotti-félével egyesültek.

3. P Á P A

A Veszprém-megyei, *pápai*, «Cs. k. szabadalmazott angol kőedénygyárat» (itt keménycserép értendő) *Schneller* és *Postbichal* pápai polgárok alapították, 1810-ig egy-két társaság birtokolta. Ez után négy társtulajdonosa volt, de csakhamar szétváltak és *Winter* Mátyás, korábbi cégtárs, tulajdonába ment át. *Winter* teljes erővel dolgozott a gyár fejlesztésén, újjáépítette azt és *Wind-schügel* Károly Ágost művezető tervei szerint öt új, kőalakú kemencével látta el. Ezek voltak az első angolkemencék hazánkban.

A forgalom annyira emelkedett, hogy 1818-ban már 56 000 forint értékű árut adott el, nemcsak nálunk, de Ausztriában is. 1819-ben a gyárban volt egy korongozó-műhely, egy-egy festő-, mázoló- és áruátvevő szoba, öt nagy és négy kis kemence, iszapoló helyiség, zúzó, őrők, szárítóhelyek és laboratórium. Továbbá még két raktár, iroda és lakóház. Különös, hogy a gyár a nyersanyagokat távoli helyekről, sőt Ausztriából szerezte be: a kvarcot St. Veithből (Karintia), az agyagot Kislődről (Veszprém-megye), Losdorfból (Sopron-megye) hozták. A gyárban egy művezető, 4 hivatalnok és 46 munkás dolgozott, ezek közt volt 10 korongozó és 3 festő. Pápan sokféle edényt készítettek, amelyeket kék és színes mázfestéssel díszítettek. Finom relief (néha Wedgwood modorában) díszítést is alkalmaztak. A formák többnyire klasszicizálóak.

1832-ben a gyár *Winter* halála után vejére, *Dracksits* Jánosra szállt, 1838-ban *Fischer* Mór (a herendi gyár alapítója) bérelte, 1839-ben *Mayer* János György vette meg, aki porcelánkészítéssel is próbálkozott. 1866-ban a gyár beszüntette működését.

A gyár jegye, a tulajdonosok változása szerint, elég változatos. A főjegy a város neve, PÁPA, vagy dűlt betűkkel, *Pápa*, társulva a tulajdonos névbetűivel, vagy egész nevével, mindig az alapanyagba benyomva. Néha kísérő jegyek szám vagy betű alakjában is előfordulnak, egy esetben évszám is társul a város nevéhez, sőt bekarcolt jeggyel is találkozunk. (XXIII-ik jegycsoport.)

4. K Ö R M Ö C B Á N Y A

Körmöcbánya (Kremnitz, Kremnica) szép fekvésű bányaváros, Bars-megyében. Keménycserépgyárát *Wacholt* Mátyás gyógyszerész és *Karl* Henrik vésőmester alapította 1800-ban. Kees 1822-ben megemlíti, mondván: «a Körmöcbányai gyár, mely részvénytársaság kezelésében van, finom asztali készleteket és edényeket készít.» 1842-ben az első magyar iparműkiállításon bemutatott tárgyai sikert arattak és a bírálók elismerték versenyképességét. 1868-ban a *Kossuth*-cég vette meg a gyárat és hosszú ideig üzemben tartotta. A gyár legutóbbi formából préselt, domború körvonalas, modern ízlésű edényeket készített, korábban pedig máz alá nyomott, kék mustrával díszítette készítményeit.

A régi tárgyak jegye KR, később KREMNITZ benyomva, néha mellékjeggyel, 1884-től KÖRMÖTZ és KÖRMÖCZBÁNYA jegyet használtak. Újabban a kiváló példányokat *Antal* Béla festményei díszítik, ezeken a város címere is szerepel. (XXIII-ik jegycsoport.)

5. MISKOLC

Miskolc (Borsod m.), kissé homályos adat szerint itt az első keménycserépgyár a XIX. sz. elején létesült. 1829-ből van egy adat a gyár létezéséről, 1833-tól 1844-ig *Butyka* tulajdona volt. *Mildner* Alajos Ferenc alapít egy második gyárat, de 1867-ben az is beszüntette működését, mert a gyár leégett. 1885-ben *Koós* István, akinek már korábban porcelánfestő műhelye volt, új keménycserépgyárat alapított. Más adat szerint *Kosch* Miksa volt az új gyár alapítója. Egy hatágú, csillagos jegy ismeretes M. KOOS névvel.

A gyár jegye, éppen a tulajdonosok változásai folytán, változó. Az alapjegy itt is a város neve, melyhez néha évszám, néha a kétfejű sas és mellékjegy is járul. Rajzait lásd a XXIV-ik jegycsoportban. *Petrik* a Művészi Ipar 1889-i évfolyamában közöl egy kétfejű sasos jegyet, melyen a város neve gót betűkkel van feltüntetve.

6. BUDA

A *budai Kuny*-féle fajanszgyárral foglalkozva, megemlítettük, hogy a viszonyok kényszerítő hatása alatt ő is kénytelen volt, működése vége felé, a keménycserépgyártásra áttérni, bár amint láttuk, épp úgy miként *Holics*, nem hagyta félbe a fajanszgyártást sem. Az edényformák és a díszítés stílusa egyezik a korabeli keménycserép-tárgyakéval. Mázuk zöldessárga. A gyár 1810-ben megszűnt.

Csak egyféle jegy van ezeken a gyártmányokon, ezt alább XXIV. szám alatt bemutatom, feltüntetni úgy a hely, valamint a gyáros nevét. A jegy ovális területe be van nyomva az alapba, a betűk pedig domborúan kiemelkedők.

7. NAGYMARTON

Nagymarton (Mattersdorf) Sopron-megyében fekvő nagyközség. Keménycserépgyárát 1818-ban *Ziegler* alapította, akiről azután fiára szállt. *Kees* könyvében ezt a gyárat is megemlíti. A nyersanyagot Kőszeg vidékéről szállították. A megmaradt gipszformák tanúsága szerint a század elején antikizáló formákat készítettek és korabeli bécsi porcelánok nyomán dolgoztak. Az edények sárgás színűek. A gyár az ötvenes évek vége felé, vagy a hatvanas évek elején megszűnt. Ettől kezdve a gyárpületet lakóháznak használták. A telep vasrácsos kapuján Z betű (*Ziegler* névbetűje) és az 1818. évszám látható, igazolván, hogy *Ziegler* volt az épület létesítője.

A gyár jegye, a község német neve, «Mattersdorf» az anyagba van benyomva. Mindössze egy tányérról sikerült megörökíteni. (Lásd a XXV. sz. táblát.)

8. IGLÓ

Igló (Neudorf, Novawes, Szepes-megye keménycserépgyára történetére vonatkozólag kevés adatunk van. Egyik szerint működése 1820-ban, *Petrik* szerint 1832-ben veszi kezdetét és 1869-ig tart. *Fényes* 1851-ben megemlíti ismert földrajzi lexikonában a «jeles fejr cserépedény gyár»-at. Részt vett az

1842-i iparműkiállításon és keménycseréptárgyairól a kiállítási jelentés ekképpen emlékezik meg. «Igen dicséretes jóságú, s emellett az oly nehézségekkel járó glazur alatti festés, nem különben a rézmetszetek kódéneyei lenyomása tekintetében tapasztalt lényeges előmenetelénél fogva, teljes méltánylást és kitüntetést érdemel», ezek Kossuth Lajos szavai, aki a kiállítási jelentést 1843-ban közreadta.

Jegye, a Pápához hasonló, csúcsíves pajzsban, a bányászváros jelvénye, a kettős kalapács, Igló, a város neve és az alatt kiterjesztett szárnyú, kétfejű sas, szám és betű mellékletekkel, az alapba bemélyítve. Másutt csak a város neve, IGLO nagy betűkből, benyomva, vagy kurzív írásban szintén benyomva, vagy késsel festve. (Lásd a XXV-ik jegygyűjteményt.)

9. BATIZ

A Hunyad-megyei *Batiz* olyan keménycserépgyárat bírt, amelynek nem volt párja Magyarországon. A francia származású *d'André* György alapította 1822-ben, a Naláczy család birtokán. Utóbb fiával, Ferenczel együttesen vezette, majd atyja halála után a fiú, 1850—1858 közt egyedül birtokolta. Művezetője *Pradel* volt. A batizi keménycserép a legjobb magyarországi gyártmányok közé sorozható. Vannak sárgás színű termékei, ezek anyaga és máza oly kemény, hogy késsel alig karcolható. Különösen érdekesek finom alakú, avanturin mázzal bevont, csillogó fekete edényei, rajtuk finom ezüst díszítéssel. Részt vett az 1842-i «Első magyar iparműkiállításon» és Kossuth Lajos jelentésében méltán így ír: «Ezen edények egyetlenek a maguk nemében, anyaguk a régi római díszedényekre emlékeztet, a kiállított különféle asztali, mosdó, reggeliző, író stb. mindannyian igen ízletes modorban készült edények az iparműkiállítás látogatóinál annyi tetszéssel találkoztak, hogy nem volt egy darab, melynek... vevője ne akadt volna.»

A két *André* remekműve volt az 1846-i kiállításon szereplő, amfora alakú díszváza. A fekete mázú edény tojásdad testén e fölirat olvasható «Az 1846-iki évi Pesti műkiállításra» a másik oldalon Erdély címere látható. A négyzetes talp peremén ez állt: «*D'André* György és fia *Ferentz* Által *Batizon* Nemes Hunyad Vármegyében».

A gyár jegye, 1845-ig, a koronás Naláczy címer, alatta szalagon BATIZ felírással. Ebben az évben a Naláczy család kihalt. Ettől kezdve csak a helység neve szerepel, kisebb szám és betű mellékjegyekkel. Úgy látszik, hogy a gyár 1858 után is működött, mert két edényen a Batiz helynév mellett egyszer késsel, egyszer fehérrel festve *Rogán* Károly nevét jegyezhettem fel, 1859-es évszámmal. (Lásd a XXV-ös jegycsoportot). Egy kis tányéron az FdA (ndré) is szerepel.

10. APÁTFALVA

Apátfalva (Borsod-megye) keménycserépgyára, festői környezetben, a Bélkő tövében, a románkori, cisztercita templom mellett állott. Az egri káptalan tulajdona volt. A világháború előtti években ezeket az épületeket lebontották.

A XIX. sz. ötvenes éveiben keletkezett, bérlői *Nagy* Zsigmond és *Ferenc*, *Dubrovský* Sándor és *Földvár* voltak. Eleinte csak barna mázú edényt készí-

tettek, később tértek át a fehér keménycseréptárgyak gyártására. Többnyire népies alkotások, sablonnal festve. Hunfalvy «Magyarország és Erdély» című könyvében 1860-ban megemlíti, hogy a templom mellett «Kőedény»-gyár van.

Alapjegye a község neve, APÁTFALVA vagy Apátfalva, legtöbbször a bérlő neve is mellékelve van, sőt néha egy-egy szám is szerepel. Újabban a község neve köralakban van benyomva. (XXVI. tábla.)

11. BAKONYBÉL

A *bakonybéli* (Veszprém-megye) keménycserépgyárról mindeztideig nincsenek okmányyszerű adataim, létezéséről néhány készítményének jegyei alapján szereztem tudomást. Elsősorban az Iparművészeti Múzeumban, a nap domború képével ékes tányéron látható a község neve, hasonló jegy van a zirci múzeum kis tányérján, úgyszintén a veszprémi múzeum egy tárgyán. Érdekesebb az a két darab, amelyet magántulajdonban fedeztem fel: az egyik egy tányér a szokásos jeggyel, de mellette az 1853. évszám (amely a gyár működési idejére vet némi világot), a másik egy rózsás és virágos díszű tölcséres váza, rajta a BAKONYBÉL benyomott jegy mellett N^o I *Dresselt* felírás, vajjon tulajdonost vagy festőt jelent-e, azt nem tudom. Az Iparművészeti Múzeum egyik tányérján a jegy mellett az érthetetlen *rar*, vagy *kak* szócska van bekarcolva. (Lásd a XXVII-ik jegytáblát.)

12. BRASSÓ

Brassó (Kronstadt, Brasov, Brassó-megye) Erdély gyönyörű fekvésű városa is dicsekedhetett egy keménycserépgyárral. Petrik szerint a XIX. sz. negyvenes éveiben keletkezett. A gyárat a már Kassánál említett *Pivarotti* alapította, de 1885 táján hanyatlásnak indult. Utóda *Simon* I. lett, aki névbetűit a használt jegyben is megörököltette. Újabban *Thiess* K. birtokába került, alatta a város német nevét használták benyomva, jegy gyanánt. A termékek anyaga sárgás színű, a máz finom hajszáltrepedéses. Egyszerű tányérokon kívül vázát is készítették. (Jegyeit lásd a XXVII-ik csoportban).

13. BESZTERCE

Beszterce (Bistritz, Bistrita, Beszterce-Naszód megyében) ismét azzal a kérdéssel áll a kutató elé, hol vannak a rá vonatkozó történeti adatok?

Az Iparművészeti Múzeum tulajdonában nyolc olyan keménycseréptárgy van, melynek jegye *Bistritz*, bemélyítve, ami Beszterce német neve. Ezekről megítélhetjük, hogy a gyár a klasszicizáló irányt képviselte. Egy csészealjon Léda a hattyúval jelenik meg, egy szép négyszögű tálcan pedig ovális keretben az ismert antik mitológiai jelenet, Páris ítélete látható, rézmetszetről levont és színezett ábrázolásban. (Jegyei a XXVII-ik táblán.)

13/a. EPERJES

Az eperjesi keménycserép manufaktúrára vonatkozó történeti adatok eddig ismeretlenek. Jegye a XIX. sz. első feléből kétféle változatban fordul elő: az egyik BEOR IN EPERJES. F., koszorúban, a másik EPERIES benyomva. (XXVII. tábla.)

14. GÖRGÉNY

Görgény valószínűleg a Maros-Torda megyei Görgényszentimre (Giurgiu-Sint-Inbrului) rövidítése. Keménycserépgyára a régebbiek közé tartozik. Valószínűleg a XIX. sz. elején keletkezett, annyit tudunk róla, hogy 1820-ban egy *Röss* nevű művezetőt a körmöcbányai keménycserépgyárhoz hívtak. Az uradalom a Macskásy-család tulajdona volt. A család, hogy jövedelmét növelje, néhány iparvállalatot létesített, ezek közt a keménycserépgyárat is. Régebbi bérlője a gyárnak *Kessel* Teréz volt, újabban pedig *Wachner* Henrik. A régebbi gyártmányok sárga színűek voltak, csak az újabbak fehérek. Ezt különös eljárással érték el: a sárga színű, már egyszer kiégetett, mázolatlan edényeket konyhasóoldatba mártják és újra égetik, ezáltal a sárga színt okozó vas mint vasklorid elszáll. Miután Görgényben van fa elég, ezt az egyébként drágító eljárást könnyen elvégezheték. Só is van bőven Erdélyben. Az ilyen sógőzös kemencében — mondja Petrik — a máz alatti festés elromlik, ezért a görgényi keménycseréptárgyak rendszeren máz felett vannak festve.

Kees könyve 1822-ben említi a gyárat, Bornemissza-tulajdonban. Később a kincstár tulajdonába került. A gyár 1889-ben még fennállott.

A gyár jegye GÖRGÉNY, az alapanyagba benyomva, kísérő 1, 2, 4 számjegyekkel. (XXVIII. jegycsoport).

15. HOLLÓHÁZA

Hollóháza, Regéc, helyesebben Telkibánya közelében, Abaúj-Torna megyében fekvő község, egykor Károlyi-birtok volt. Ma is meglévő gyára ipari téren működik. 1830 körül alapították. Ettől kezdve keménycserépedényeket gyártott. Radványi nyersanyagot használt. Üveghutából alakult át, de a szükséges kvarc hiánya miatt áttértek a keménycserépgyártásra. Az Iparművészeti Múzeumban csak 5—6 darab képviseli a gyár régebbi termékeit. A korábbi bérlő *Istváni* Ferenc volt, 1939-ben *Szakmáryék* vették át, akik a régi HOLLÓHÁZA bélyeg helyett új bélyeget használnak modern, főleg dísedényekből álló gyártmányaikon. (XXVIII. jegycsoport.)

15/a. KÉSMÁRK

Történeti adatok ez idő szerint nem állnak rendelkezésre. Jegye áttört peremű tányérról ismeretes, a XIX. sz. első feléből. (XXVIII. tábla.)

16. KOLOZSVÁR

Hogy *Kolozsvárt* (Klausenburg, Cluj), Kolozs-megyében, tényleg készültek a múlt században keménycserépedények, azt az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében látható néhány tárgy igazolja. Az egyik egy sótartó, gyermekalakkal, piskótaalakú talapzaton, a másik domború díszű tányér, amely egy XVII. századi, figurális díszű, délnémet óntányér másolata, a harmadik egy ovális tálka, áttört kosárfonásos peremmel. Mindhárom tárgy a XIX. század harmincas éveiből származik. A gyár tehát ebben az időben működhetett.

A tárgyak jegye a város német neve, «Klausenburg», kétféle változatban ismeretes, melyhez vagy szám-, vagy betűalakban mellékjegy is járul. (Lásd XXIX-ik jegycsoportot.)

17. KŐSZEG

Kőszeg (Vas-megye) esetében is a múzeumok anyaga segít ki bennünket abban, hogy az ottani, egykor létezett keménycserépgyár termékeinek jegyeit bemutathassuk. Az Iparművészeti Múzeumban, a sümegi múzeumban, Szombathelyen s a kőszegi múzeumban találtam példákat. Fényes földrajzi lexikonában «egy kisebb kőedénygyár»-ról tesz említést. Tényleg egyszerű használati tárgyakról van szó.

A gyár jegye a város magyar vagy német neve, az agyagba bemélyítve, két esetben FW és ugyancsak két esetben «J. Fersch» kíséri a jegyeket, mindkettő a gyáros nevét jelentheti. (XXIX. tábla.)

18. LUKAFA

Lukafa (Baranya-megye) neve fontos a magyar kerámia történetében. Innen ered a pécsi, világhírű Zsolnay-gyár. Lukafán üveghuta- és keménycserépműhely volt. *Zsolnay* Ignác, Vilmos bátya itt tanult. Átyjuk, Miklós, 1852-ben megvásárolta a lukafai üzem kerámiai felszerelését és azzal megalapította Pécssett a Zsolnay-gyárat.

A lukafai üzem alapítási ideje 1846. A keménycserépüzem jegye LVKAFA, egyik változatában «*Lukafa*» alakban is. Két váza van a Littke család tulajdonában az utóbbi jeggyel. (Lásd a XXIX-ik jegyrajzot.)

19. LUNKÁSZPRI

Lunkászprinek (Bihar-megye) szerény keménycserépüzeme lehetett, mert úgy a helység nevét, mint a készítményei jegyét egy orsóalakú színes díszítésű keménycserép pohárról ismerem csupán, melynek alján a hely neve van bekarcolva. Készítési idejét 1840—1850 közé tehetjük. (XXIX. tábla.)

20. MURÁNY

Murány (Murán), tulajdonképpen Murányalja, Gömör-megyében fekvő község. Keménycserépgyára a XIX. század első felében keletkezett. Hosszabb

szünet után a munka itt újból megindult. Petrik a Művészi Iparban, 1889-ben megemlíti, hogy a gyár ebben az időben is működik és bérlője *Hlavacs* Kornél. Magyarország helységnevtára (1895) «Prieszlop» kőedénygyárat említ a Murányalja szónál. Az Iparművészeti Múzeum néhány régebbi tárgyat őriz a gyár termékeiből, a többi közt egy sugarasan díszített pompás tányért is. A gyár újabb termékeivel az ezredévi kiállításon (1896) szerepelt.

Amennyire szegényesek a gyár történelmi adatai, annál beszédesebbek a jegyei. Az alapjegy legtöbbször «Murány», nagy- és kis-, álló- vagy dőltbetűvel. A legkorábbi, évszamos jegye 1841-ből való G mellékjeggyel, szőlőkoszorús peremdíszítéssel. Időbelileg közelfekvő tárgyak jegyei (évszám nélkül) rokonok az előbbivel, valószínűleg nemsokára megjelenik a dőltbetűs jegy. Ezeken kívül találkozunk még a gyár első korszakából M betűs jeggyel is, az egyiknél 2, B és g mellékjegyek szerepelnek. Az újabb jegyek közt valószínűleg a legkorábbi a 709. számú, azután a TOTH SÁNDOR (vagy Nándor) névvel szereplő jegy, mindkettő a XIX. század második feléből, az új jegyeken egyszer MAYER-MURANY, egyszer MURÁNY, körben, csillaggal jelenik meg. Egy újabban felfedezett jegyen sablonnal festett kék díszítésű tányéron *Ignath* név és Murányalja olvasható¹⁵. (XXX. tábla.)

21. ROZSNYÓ

Rozsnyó (Rosenau, Gömör-megye) kis keménycserépgyáráról vajmi keveset tudunk. Petrik szerint a múlt század ötvenes éveiben keletkezett. Petrik tanulmányának megjelenése idejében (1889) a gyár tulajdonosa ifj. *Dubrovský* Sándor volt. A gyár jegye szerinte: D. S. ROZSNYON.

Wartha szerint a gyár alapítása a múlt század harmincas éveiben történt, de rövid fennállás után megszűnt. Említ a kassai múzeumban levő kék mázú tányért, melynek jegye: «Rosenau». (Lásd a XXX. 716. sz. jegyet.)

Tasnádiné közlése szerint 1850-ben 20 dolgozót foglalkoztatott, leginkább használati tömegárukat készített. 1855-ben még fejlődésben van. Pesten is volt lerakata. A D. S. korszakban már csak vásárookra dolgozik.

22. SOMORJA

A *somorjai* (Somerein, Pozsony-megye) keménycserépgyár létezéséről, egyelőre történeti adat hiányában, a meglévő néhány tárgy és az azokon látható, két változatban előforduló, a hely német nevét feltüntető, benyomott jegy tanúskodik. Az egyik kis, XIX. sz. elejéről való, tégelyen és egy barokkos jellegű, tagozott peremű, színes virágcsokorral ékes tányéron (a pozsonyi múzeumban) dőlt betűkkel és egy tányéron, álló nagy betűkből, jelenik meg a gyár jegye. Ezt a tárgyat kék peremdísz élénkíti. (Lásd a XXX. jegycsoportot.)

23. SZILVÁS

A *szilvási* (Borsod-megye) keménycserépgyár adatai gyérek. A létező tárgyak és a rajtuk látható jegyek szerint azok a múlt század harmincas-, negy-

¹⁵ Tasnádi Kubacska Andrásné szíves közlése.

venes éveiben készültek. Magyarország statisztikájában 1837-ben és 1842-ben, mint működő gyár van említve, ami meg is felel a létező tárgyak korának. Fényes Elek szerint 1851-ben «a gyár jelenleg nem dolgozik, különben agyagját Apátfalváról szerezte be».

Jegye a község neve, dült vagy álló betűkkel, mellékletként egy-két szám szerepel (XXXI. csoport).

24. T A T A

A *tatai* (Totis, Komárom-megye) fajanszgyár 1824-ben megszűnván, Fischer Mózes Áron új hajlékban és vezetéssel kezdte meg működését, de megközelítőleg sem ért el annyi eredményt, mint az előző gyár. *Stingl* Vince az új gyárban is folytatta működését, miután az új tulajdonos, nem lévén szakember, csak az anyagi lehetőséget nyújtotta. Elég hamar, már 1824-ben viszály támadt a két társ között. Azért említem *Stingl* is társnak, mert kisebb mértékben, de ő is részt vett a vállalkozásban. Fischer megvádolja társát, hogy nem ért a gyártáshoz, ezért Pápáról *Vindschügel* Antal mesterrel folytatja a munkát. Az új vezető eredményesen dolgozik, *Stingl* pedig kiválik a gyárból. Fischer eleinte a régi gyár formáival kísérletezett. Fischer Mózes Áron 1867-ig volt tulajdonos, ez idő alatt a gyár jól működik, főleg a tulajdonos kereskedelmi ügyessége folytán. 1850-től kezdve fiával, Károllyal együtt igazgatja a gyárat, ami a jegy alakjában is érvényesül. Jegyek gyanánt ebben az időben TOTIS, TATA majd M. A. FISCHER UND SOHN alakban fordul elő, Fischer Károly lett később az egyedüli birtokos, ekkor TATA C. FISCHER, ezután FISCHER KÁROLY, TATA lett a gyár jegye. Később társat vett maga mellé és ekkor *Fischer és Nobel* cég név alatt folytatta működését. A 70-es években végül a bécsi *Hardmuth* cég vásárolta meg, de ez a cég megszüntetvén az edénygyártást, helyette kályhagyártásra tért át. Ezzel a tatai keménycserép gyár működése teljesen megszűnt.

A jegyeket az XXXI. csoport mutatja be.

25. TELEGD

Telegd, tulajdonképpen nevének Mezőtelegd, Bihar-megyében fekvő község. A bizonyára szerény keménycserép műhely létezését csak a nagyváradi múzeumban felfedezett és a község nevét feltüntető jeggyel ellátott tányér árulta el előttem. A tányér áttört peremű, hornyában kosárfonásos dísz van. Jellege a XIX. század első felére mutat.

Jegyét a XXXI. 730. sz. alatt mutatom be.

26. TELKIBÁNYA

Telkibánya község Abaúj-Torna megyében, a sárospataki uradalomhoz tartozott, ahol Bretzenheim herceg, a XIX. sz. harmincas éveiben porcelán gyárat alapított. (Lásd később Regécnél a porcelán csoportban.) Amikor itt a porcelángyártás, jórészt a herendi gyár versenye és a 48-as szabadságharc zivatarai folytán megszűnt, 1860-ban a kassai *Fiedler* Gyula veszi át az elhanyagolt állapotban lévő gyárat, azt teljesen rendbe hozza és 1889-ben még

bérelte. Eleinte Fiedler is próbálkozott porcelán készítéssel, de az nem sikerül-
vén, áttért a keménycserép gyártásra.

Jegye a község neve, egy kávékészleten a bérlő neve is fel van tüntetve
(lásd a XXXII. jegycsoportot).

27. VÁROSLÖD

Városlőd Veszprém-megyében fekvő község, alkalmas volt keménycse-
répgyártásra, mert a megfelelő agyag helyben volt található. Mayer I. György
az itteni gyárat 1845-ben alapította, melyet Petrik szerint Zichy Dezső, Wartha
szerint Zichy Domokos püspök 1847-ben tőle megvásárolt. A gyár ekkor
porcelán készítéssel foglalkozott 1852-ig, 1852-től 1866-ig *Magyari* hajmáskéri
molnár volt a gyár tulajdonosa, majd 1866-ban ifj. Mayer György vette át
a gyártást, mert Pápán a gyártást beszüntették. Tasnádiné szerint 1918-ban
a gyár még a Mayer család birtokában volt. 1884-ben a pesti *Lang*-cég
tulajdonába került, végül legújabbban *Iglauer* vezetésével működött,
1948-ig.

A gyár tulajdonosainak változása a jegyeken is kifejezésre jut. Az alap-
jegy a község neve, mellette a változó tulajdonosok neve szerepel. Egy ízben
Mayer Béla név is előfordul, róla a fenti adatok nem emlékeznek meg. (Lásd
a XXXII-ik jegycsoportot. Porcelán és újabb jegyét lásd a 739 és 741. sz. a.)

28. PÉCS. ZSOLNAY-GYÁR

A Baranya-megyei *Pécs* városát a *Zsolnay*-család működése a magyarországi
kerámiagyártás igazi központjává tette. A pécsi *Zsolnay*-gyár bölcsője tulaj-
donképpen Lukafán, az ottani kis keménycserép készítő üzemben ringott.
Itt tanulta ugyanis *Zsolnay Ignác*, Vilmos bátyja, a keramikus mesterséget.
Atyja, *Zsolnai Miklós*, látva fia érdeklődését a kerámia iránt, fia kérésére
megvásárolta a Lukafán megszűnt agyagarúgyár felszerelését és azzal Pécsen
megalapította a később nagy hírré szert tett kerámiai gyárat. Hogy a fejlődést
biztosítsa, Pécs külső területén, a mai IV. kerületben 2154 négyszögölnyi terü-
letet vásárolt és azon megfelelő épületet emelt.

Zsolnay Ignác azonban, miként ezt a *Zsolnay Vilmos* életrajzát tárgyaló
kiadványban olvashatjuk: «szorgalma és tehetsége ellenére nem tudott sikert
elérni és így került *Zsolnay Vilmos*, 1865-ben, 37 éves korában, minden kerámiai
előképzettség nélkül, a vállalat birtokába.» Ő amint tudjuk, eddig atyja dísz-
műárú üzletében kereskedelmi tevékenységet fejtett ki. Bár figyelmét meg
kellett osztania a két vállalkozás közt, mégis nagy gondot fordított a kerámiai
gyár fejlesztésére, művészi hajlama is inkább ebbe az irányba terelte. Kutatni
kezdett megfelelő agyagok iránt. A «Pécsi föld» régtől fogva ismert volt az
ország fazekasai között. Az agyagot a tettei völgy oldalaiban és a Leticse
Borok nevű erdőreszen bányászták. Üzeme 1867-től fejlődik gyárrá. Hogy
ezt még inkább fejleszthesse, területét megnagyobbította, úgy hogy a mai terü-
let 10¹/₂ katasztrális hold, melyből 2¹/₂ hold van beépítve; 1872-től kezdve
teljesen kerámiai gyárának szentelte idejét. Így dolgozva, gyors egymásután-
ban sikert-sikerre halmoz. Különösen díszedényei szereznek neki itthon és
külföldön dicsőséget. Miklós fia 1874-ben 16 éves korában már bekapcsolódik

a munkába, miáltal képessé vált arra, hogy atyjának 1900-ben bekövetkezett halála után maga vegye kezébe a hatalmas gyár vezetését.

Eleinte a gyár a népies formát és díszítő stílust vette mintául kemény-cserép edényein. Később saját összetételű keveréket használt, amelynek alapteste nehezen olvadó és porcelántűzben sem lágyul meg. A díszítmény ezeken a sárgás alapszínű edényeken igen jól érvényesül.

«A Zsolnay-féle gyárban — itt Wartha saját szavait idézem — 1896 óta, saját kísérleteim alapján, a Gubbio-lüszterszinek előállításával foglalkoznak. Kísérleteimet már 1893-ban kezdtem a műgyetem chem.-technológiai laboratóriumában és későbbben a gyárban folytattam. A gyakorlatilag teljesen kidolgozott eljárás az 1900-iki párizsi kiállításban a közönség figyelmét nagy mértékben magára vonta.»

Ezt a fémfényű mázat *Eozin* néven tette a gyár ismertté. Wartha az Iparművészeti Múzeum kerámiai gyűjteményében őrzött, 1529-ben készült, Giorgio Andreoli, gubbiói legkiválóbb mester (1498—1552) nevével jelzett, lüszteres mázú dísztaljának pereméről kis darabkát lepattintott, hogy annak összetételét kémiaiilag megállapíthassa. Ezek a kísérletezések vezettek a további nagy eredményekre.

A gyár parkozott területén elhelyezett épületekben egy nagy modern keramikai üzem egész menetét, az agyagok és egyéb anyagok tisztításától kezdve, a korongoláson, mintázáson, festésen, mázolásán és égetésen keresztül, az ízléses eredmények végéig lehet kísérni. A jól működő örlő-, zúzó-, keverő-, iszapoló-, szűrő-, zománcozógépekkel felszerelt technikai laboratóriumokon, égető kemencéken kívül világos műtermek és gyűjtőhelyiségek vonják magukra a figyelmet. Újabban a kemencéket és a gépeket villamos üzemre rendezték be.

Zsolnay Miklós (1857—1922) idejében a porcelánkészítésre is áttértek, hogy a külföldi árú versenyét kiszorítsák az országból és nem egy művészi, kispasztikai szobrocscsa is készült.

Könyvünk szemponjából a legfontosabb a gyár kerámiai jegyeinek az ismeretése és bemutatása. Ezek is, az idők folyamán bizonyos átalakuláson mentek keresztül.

A gyár változó jegyeinek megismerése és időrendbe való sorozása külön tanulmány tárgya lehetne. A legkorábbi darabokon Z. W. vagy Z. V. PÉCS szerepel, néha ZSOLNAY névvel. Vannak jelzetlen tárgyak is. Egyes technikai újítást tartalmazó darabokat maga a gyáros látta el *Z-Zsolnay Vilmos* jelzéssel. Ezután következnek a legismertebb, öttornyos jegyek 1878-tól kezdve, Zsolnay Júlia tervezése: *Zsolnay Pécs* a baloldalon, *T. J. M.* betűk a jobboldalon (a gyáros három gyermeke: Teréz, Júlia, Miklós keresztnevének kezdőbetűi). Az alap gondolatot az öttornyhoz Pécs német-, (Fünfkirchen) és latin-, (Quinque Ecclesiae) neve adta. Ezek a jegyek vagy szabadkézzel rajzolva, vagy bélyegzővel rányomva kerültek, kobaltkék, mázalatti színben a tárgyra. 1891-től az *eozin* edényeken a jegy, körbe foglalva az öttorny, ZSOLNAY PÉCS körirattal jelenik meg. Az ezredéves kiállítás alkalmával készült darabokon az előbbi jegyhez még külön MILLENIUM felirat járul. A legújabb jegynél, 1903 óta, az öt tornyot, csúcsíves pajzsba foglalták, fent két, kispajzsos levélkoszorúval, lent pedig ZSOLNAY PÉCS körirattal.

A jegyek mellett, kísérőül számok, koronák, monogrammok is megjelenhetnek. (Lásd a XXXIII—XXXIV. jegycsoportot).

Ma a gyár mint állami vállalat folytatja úgy ipari, valamint a közszükségletet kielégítő, nagyszabású tevékenységét.

29. B U D A P E S T

Budapest *Fischer* Ignác létesített a XIX. sz. második felében keménycserépgyárat. Főleg díszedények gyártásával foglalkozott. Alapanyaga sárgás színű, nem nagyon kemény, áttetsző ólommázzal van bevonva. Díszítése, a kor eklektikus stílusában, kissé zsúfolt. Néhány év óta a gyár más kezekbe került és építőanyag gyártásra tért át. (XXXVIII. tábla.)

VII. MAGYAR PORCELÁNOK ÉS JEGYEIK

a) REGÉC

A *Regéc* jeggyel jelölt porcelán tárgyak tulajdonképpen a Telkibánya területén emelt gyárban készültek.¹⁶ Általában ezeket a kissé szürkés porcelánokat is keménycserép gyanánt könyvelték el. Először Divald Kornél mutatott rá (1913) eme tévedésre, majd Mihálik Sándor szentelt tanulmányt e kérdésnek, Gerevich emlékkönyvben «A regéczi porcellán» címen (1942.) Az eddigi téves alapítási időt, 1820 táját is korrigálva megállapítja, hogy Bretzenheim Ferdinánd, Sárospatak és vele Telkibánya tulajdonosa, a gyárat a XIX. sz. harmincas éveiben alapította. A gyárépület eleinte nagyon szerény volt, mindössze egy szobából, egy másik helyiségből és az égető kemencéből állott, később azonban emeletes épület került helyébe. Három munkás dolgozott ebben a kis gyárban, amely később művészi szempontból valóban értékes tárgyakat, elsősorban a hercegi család és rokonai részére, dohánytartókat (egyenként Bretzenheim mellképe), díszedényeket, teáskannát, korsót, vázát, domború díszű és festett tányérokat és egy-két szobrocskát gyártott. Különösen meglep bennünket az edényeken a festés finomsága. A legkorábbi ismert darab egy urnaalakú váza 1831-ből, oldalán grisaille-festésű szépia kép (A kassai múzeumban). A gyár működése a szabadságharc idején megszűnt.

A porcelántárgyak jegye mindig «REGÉCZ» nagy, néha kis betűvel (mert Bretzenheim előneve Regéczi volt), mellette a bécsi porcelángyár példájára a három számból álló évszám, az 1-es elhagyásával, néha mellékleletül szám, vagy betű is szerepelhet. (Lásd a XXXIV. alatti jegyeket.) Egyszer benyomott R betű is előfordul.

b) HEREND

A Veszprém-megyei Herend község híres helyé lett a *Fischer* Mór által alapított, kiváló porcelángyár révén. A tatai származású Fischer Mór (atyja bőrkereskedő volt) látva unokafivére, Fischer Mózes Áron, tatai sikereit, az Eszterházy uradalmakhoz tartozó másik központban, Pápán kibérelte az ottani keménycserépgyárat néhai Winter Mátyás unokáitól. Peres útra is került az ügy. A gyárnak akkor Stingl József Vince volt a művezetője. Stingl és Mayer Herenden kis gyárat létesített, de a helytelen vezetés miatt ez a vállalat a tönk szélén állott. Fischer megvette a két társtulajdonos kis gyárat 1839 tavaszán, és nagy vállalkozási kedvvel fogott a munkához. Egy év alatt elkészültek a gyár épületei és a gyártáshoz szükséges berendezések. A technikai vezetésben *Stingl* József segített. Eleinte csekély számú munkás dolgo-

¹⁶ Erről már a telkibányai keménycserép ismertetésénél megemlékeztem.

zott, néhány korongozó és festő. A korongozók helybeli fazekasokból kerültek ki, a festők pedig cseh gyárakból idejött munkások voltak. Néhány tárgy ebből az időből elárulja, hogy a készítmények leginkább a cseh gyárakét utánozzák, díszítésül az akkoriban szokásos ú. n. «Ranftl mintát» alkalmazták. Eleinte a cél volt: jókeletű, egyszerű porcelánokat gyártani. A gyár már 1842-ben az Első Magyar Iparműkiállításon részt vett és jutalma a bronzérmén kívül Kossuth Lajos elismerése volt, amit a már említett hivatalos jelentésében tett közzé: «4 év óta fennálló s ezen iparág természeténél fogva igen tetemes pénzáldozatokba került porcellángyárának műveivel az iparműkiállításnak igen örvendetes díszet kölcsönzött.» Nagy dicsérettel szól a kiállított tárgyakról is.

Még 1842-ben Fischer Mór gyára részére «Királyi szabadítékért» folyamodott. Veszprém vármegye meleg ajánló sorokat mellékelte ez ügyben, támogatva a gyáros kívánságát. Fischer ekkor még Tatán lakott a szülei házában, ahol ő 1800-ban született. Az előbbi kérvény mellé a vármegye a gyárról és üzleti könyveiről is jelentést tett, ez nagyon kielégítő volt. Megtudjuk ebből, hogy a gyárépítési költségek 1839-től, 26.758 frt-ra rúgtak, a gyártmányokról pedig azt mondják: «abban nemcsak forró folyadékot bátran önthetni, hanem az tűznél bármit is felforralni lehet, a legjobbak közé tartoznak, mérsékelt árat véve pedig mindenek felett legolcsóbbak és így minden tekintetben bárkinek is ajánlható.»

Mindez a lelkes támogatás azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy az aránylag egyszerű, szinte kezdetleges termékeivel a cseh gyárak versenyét legyőzze. Az ajánlásoknak az az eredménye megvolt, hogy a helytartótanács a «Császári és királyi kiváltságos porcellángyár» címet megadta. Az építés is folytatódik, illetőleg a befejező munkák megtörténtek. A bevétel azonban nem fedezi a kiadásokat.

A kiállítási sikeren felbuzdulva, Fischer a gyár területét 1843-ban vétel útján nagyobbítja. Felépül a második égető kemence. De nagy csapás éri a gyárat, még ez évben leég a gyár jó része. Szerencsére a tűzbiztosítás révén a kár jórésze megtérül. Ez a gyárégés hitelesen egy dísztányéron van megörökítve, melynek egy példánya az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében van. A gyár ezek után is nehézségekkel küzd, míg egy véletlen megbízás segítségével jön és teljesen más irányba tereli a gyár működését. Eszterházy Károlyné 1844-ben megbízza Fischer Mórt, hogy régi, meissenai készletének hiányait egészítse ki. Ez adta Fischernek azt a szerencsés ötletet, hogy a régi kínai és a korai XVIII. századi európai porcelánokat utánozza, illetőleg, hogy azok modorában dolgozzék.

Az Eszterházy-készlet kiegészítése kitűnően sikerült. A főúri családok közül többen felkeresték a gyárat, régi készleteik kiegészítése céljából.

Az új irány célszerűségét bizonyítja az 1845-iki bécsi kiállításon elért siker. Weisse Albert milanói kereskedő a meissenai jellegű kiállított porcelánokat mind megvásárolta és üzleti összeköttetésben maradt továbbra is a gyárral. Fischer Móricot hajlama és ösztöne is ebbe az irányba terelte, ami későbbi munkálkodásában is megnyilvánult. A szabadságharc ugyan, rövid időre, visszahatással volt a gyár fejlődésére. De csakhamar ezt is kiheverte. Már korábban kísérletezett azzal, hogy a kínai porcelán anyagát utánozni tudja, főleg a máz színe okoz neki egy ideig gondot.

1851-ben Fischer részt vesz a londoni világkiállításon és oklevelet kap. Sikere nagy volt, a tárgyak legnagyobb részét megvették. Különösen a kínai

jellegű porcelánok tetszettek. Az angol királyné nagy készletet rendelt a windsori kastély részére.

A kiállítások általában fontos szerepet játszanak a gyár történetében. Fischer Mór becsvágyát ezeken a kiállításokon elért sikerek serkentették. Az 1851-es londoni kiállítással kezdődik a gyár fénykora, amely 1876-ig, Fischer Mór nyugalombavonulásáig tart. A Londonban elért sikerek alapján a gyár megbízást kap, hogy a turini udvar több évszázados kínai porcelánkészletét egészítse ki. Ebben segítették Fischert korábbi kísérletei, de itt arra is kellett törekednie, hogy a régi kínai porcelánokat a felismerhetetlenségig tudja utánozni. Ez hosszas próbálkozás után sikerült is. Ezek a próbálkozások idehaza a Ming-készletet eredményezték, amelynek darabjain kínai családi jelenetek vannak megörökítve.

Ezek és a későbbi kiállítások is nagy erkölcsi sikert hoztak, ami ki is elégítette volna Fischert, ha közben anyagi gondok fel nem lépnek. Művészi irányú törekvéseiben jórészt megfelelnek a pénz kérdéséről. Már 1852-ben anyagi támogatást kér az államtól, 60 000 forintos kölcsön alakjában. De kérését elutasítják. Az 1873-i bécsi világkiállításon Fischer félméter nagyságú mellképet festtet Humboldtról, a nagy tudósról (jelenleg az Iparművészeti Múzeumban). A bécsi Hitelintézet, látva a kiállítási sikert, 40 000 forint kölcsönt ad a gyárnak.

Herenden egy ideig a nyugodt munka évei következtek. Majd fiai: Leó, Dezső és Vilmos is bekapcsolódnak a gyárba. 1863-ban Fischer Mór szerződést köt legidősebb fiával, társul vevén őt maga mellé, de a fiatalabb testvérek is részt kérnek a gyár jövedelméből. Ezen az alapon Fischer Mór és fiai közt ellentétek merülnek fel. A fiúk a gyárat gyakorlatibb irányban óhajtják vezetni, nem értik meg apjuk művészi törekvéseit. Amikor a vasút Herendnél megépül, a munkások jórésze elhagyja a gyárat, mert a vasútépítésnél jobban fizetik őket. A gyár sem volt képes hat családot eltartani. Fischer Mór megöregedvén, családottan Tatára vonul vissza. A gyár 1874-ben csődbe jut, gondnokul Fischer Dezsőt nevezik ki. 1876-ban a gyárat feloldják a csőd alól. Fischer Mór a gyárat végleg fiainak adja át, a vezető Fischer Sámuel lett. Fischer Mór ezután még négy évig élt Tatán, ahol 80 éves korában elhunyt.

1876-tól 1884-ig terjedő időt a gyár lassú hanyatlása jellemzi. Kiderült, hogy inkább az apának és nem a fiúknak volt igaza. Végül is felajánlják a gyárat az államnak. A gyár részvénytársaság kezébe került, de a rossz gazdálkodás és a helytelen irány miatt a gyár süllyedése feltartóztathatatlan volt. 1896-ban az alapító unokája, *Farkasházi* Jenő, aki képzett keramikus volt, megvásárolta a gyárat. Az új gyár első szereplése az 1900-iki párizsi kiállításon történt. De ez volt utolsó fellángolása is. A bohém természetű Farkasházi sohasem élt rendezett anyagi viszonyok közt. A gyár 1923-ban részvénytársasággá alakult, de már ez sem segíthetett, 1926-ban Farkasházi 63 éves korában meghalt.

Az új részvénytársaság igyekezett megérteni a kor szavát, egyszerű, de ízléses és olcsó készletek gyártásával foglalkozott, majd újból fellendült, követve a régi tradíciókat. Ma állami kezelésben, ezeken a nyomokon halad.

A gyár kezdetben megelégedett az egyszerű formákkal, kis virág-, vagy kék peremdíszítéssel (Ranftl-dísz). Főleg az ellbogeni gyár mintáit követték. Ebből az időből csak kevés darabot ismerünk. Egy-két példán a kor neobarokk formái ismerhetők fel.

Már 1844-ben megkezdik a meissenai tárgyak másolását és ennek példájára sorra veszik az európai porcelángyarak termékeit, találkoznak Bécs, Sèvres, Capo di Monte utánzatokkal, amelyeken idővel bizonyos helyi íz alakult ki.

Cukortartók, teás- és kávékészletek és különböző edényformák készültek így. A Meissent utánzó tárgyak «Vieux Saxe» néven kerültek forgalomba.

A legtermékenyebb és legjellemzőbb irányú alkotásai a herendi gyárnak a kínai másolatokból kiinduló díszítményei voltak, ezeket egyéni elgondolásban, változatos kialakításban úgy tudták megtervezni, hogy azokon a sajátos, egyéni, herendi jelleg legjobban érvényesült. Ilyenek voltak a már említett figurális díszű, kedvelt «Ming» készletek, a «Gödöllő» mintás készlet, Erzsébet királyné részére. A füleken és a fedőkön alkalmazott figurák is mind kínai jellegűek, anélkül, hogy másolatok volnának. Ide tartozik a «Miramar» minta is. Itt a díszítés kínai, az edényformák azonban európaiak. A «Viktória» mintát szintén gyakran alkalmazták, kínai jellegű virágok és lepkék díszítették az edények felületét. A «pápai» minta a pápai Eszterházy kastélytól kapta nevét. Az edény felületét fehér alapra piros mázzal borították és ebből a kínai jellegű növényi díszet kikaparták. A «Wales»-i minta alatt duplafalú, kínai stílusú edényeket értettek, a külső fal hálószerűen át volt törve és a külső felületet festett rozetták díszítették. A fül hal-alakot utánzott, a fedőn pedig, gomb gyanánt, kis nyúl ült. Kínai eredetű a «halas» minta, amely moszatok közt úszkáló halakat ábrázolt. Megemlíthetjük még a «Famille rose» csoportot, amely a Khang-Hsi kínai császár (1662—1723) idejében készült kínai porcelánok modorát követte.

Próbálkoznak a japán Imári porcelánok díszítésének az alkalmazásával is.

Bár már régebben is készültek egyes, főleg kínai jellegű állat-alakok, sőt emberi alakok is, a művészi figurális művek inkább az újabb időben (1923-tól) kerültek ki Herendről. Jeles szobrászokat bíztak meg egy-egy szobrocska megmintázásával, akik néha, hogy a porcelán technikai sajátosságait megismerjék, a hely színen, a gyárban dolgoztak és így alkalmuk volt az égetés eredményét is megfigyelni.

A gyár alapjegye HEREND, az alapanyagba bemélyítve, amelyhez később a késsel festett magyar címer járul. Emellett olyan változatos gazdagsággal találkozunk, amit írásban nem tudnék visszaadni, azért a XXXV—XXXVI. táblán bemutatott jegysorozatra utalok. A legrégebbi jegy, amit ismerek, 1842-ből való. (Lásd a 775. számot.) Kerek doboz ez, belseje két részre osztott, rajta «Nagy Méltóságú Uraság t. cz. Számvevői Hivatalának teljes tisztelettel a gyárnak». A következő évszámos jegy (776. sz.) 1843-ból való dísztagon látható. Évszámok eleinte benyomva, később festve, elég gyakran szerepelnek. Vannak alkalmi jegyek is pl. gyárjubíleumra, vagy a millennium alkalmára. Előfordul K. Anton, a gyár festőjének neve is, de főleg olyan tárgyakon, melyeket akkor készített, amikor már nem volt a gyár kötelékében. A legújabb jegyek a 800—803. sz. a.

c) TATA

Tatán a Fischer család egyik tagja, Fischer Mór egyik fia, Fischer Dezső tevékenykedik. De ez a működés, művészi szempontból nem jelentékeny, mert jórészt abból áll, hogy herendi vagy cseh porcelánon alkalmazza a többnyire herendi modorú festést.

A herendi kapcsolatot azáltal is hangsúlyozza, hogy a Herend által használt magyar címet, T betű kíséretében, festi rá az edényre, mellékelve a saját monogramját. Néhány példáját a XXXVII-ik jegycsoportban mutatom be.

d) KOLOZSVÁR

Kolozsvárt egyes festők kész fehér porcelánon sajátos kínai jellegű, vagy magyaros díszet alkalmaztak, amelyek tulajdonképpen Herendre utalnak.

A jegyeken néha a herendi porcelán magyar címere is látható. *Frank Kiss* János, *Seszták* János neve szerepel. A Fischer család ideszakadt tagja, *Fischer* Vilmos is képviselve van (XXXVII. jegyek).

e) UNGVÁR

Ungváron az «Ungvári Porcellán- és Agyagipar rt.»-nek volt üzeme. Ennek a művészi és kereskedelmi vezetését vette át farkasházi *Fischer* Jenő. Ez időben virágos-, gyümölcs- és rovardíszű porcelánok készültek.

Ezeknek a jegye körbe foglalt nagy Y-t és két, leveles szőlőfürtöt ábrázol, kék színben (817. jegy XXXVII-ik táblán).

VIII. ÚJABB FAJANSZ-, KEMÉNYCSERÉP-, PORCELÁN- ÉS ÓLOMMÁZAS CSERÉPJEGYEK

Amióta a magyar kerámia-jegyek közlésében idáig eljutottam, miként azt már az előszóban is említettem, felmerült az a gondolat, hogy az újabban működő egyes keramikusok és az újabban keletkezett gyárak és műhelyek jegyeit lehetőleg teljesen feldolgozzam. Két csoportba osztottam ezeket. Az első A) csoportba az újabb, egyénien dolgozó keramikusok jegyeit, a másodikba B)-be az újabb kerámiai gyárak és műhelyek jegyeit. Ezáltal alapot kívántam nyújtani a részletkutatók számára, akik kiragadva egyes egyént, gyárat vagy műhelyt, azok részletes feldolgozásával foglalkozhatnak.

A) ÚJABB KERAMIKUSOK JEGYEI

Az első (A. B. C. rendben) *Badár* Balázs fazekasmester, aki Mezőtúron készítette ólomházas edényeit és vázáit, továbbá *Bakos* Gyuláné és *Berend* Rózsi jegyei.

*Borszék*y Frigyes festőművész 1880-ban született. Első kerámiai kiállítását 1916-ban rendezte. Különlegessége, hogy ékszereken az ékkövek helyett festett porcelán lapokat alkalmazott.

Csabai Mária, *Cser* I., *Csikász* László, (a XL. táblán) *Endrő* Margit, *Eschenbach*, *Gácsér* Kata következnek sorra.

Gádor István 1891-ben született. Munkásságát mint szobrász kezdte. Később áttért a kerámiára. A kerámia különféle anyagaival foglalkozott. Az utóbbi időben főleg az épület-kerámia terén dolgozik. Külföldi kiállításokon is részt vett. Jelenleg az Iparművészeti Főiskola tanára.

Ezután *Gáldi* Gyula, *Gara* Arnold, *Garbera* Klára jegyeit mutatom be a XLI. táblán.

A legismertebb keramikusok közé tartozik *Gorka* Géza. 1894-ben született. Eredetileg festőnek készült, kerámiával 1917 óta foglalkozik. 1923-ban megindítja a Keramos-műhelyt Nógrádverőcén, melyet három évig vezetett. 1927-től önálló műhelyt alapít, mely 1944-ig állott fenn. 1946-tól a budapesti Zsolnay gyárban dolgozott 1948-ig. Számos hazai és külföldi kiállításon sikerrel vett részt. Az állami aranyérem tulajdonosa. Jegyein a különféle időbeli működése is fel van tüntetve.

A továbbiakban *Gosztonyi* Mária, *H. I.* mohácsi mester, *Holéczy* K., *Horti* Pál, *Illés* László, *Jakó* Géza, *Kandó* Magda a XLII. táblán, majd *Kende* Judit és *Komlós* jegyei sorakoznak.

Kovács Margit Bécsben tanult, külföldön is dolgozott, főleg Sèvres-ben. Hazai és külföldi kitüntetésekben is részesült. 1948-ban megkapta a Kossuth-díjat. A «Népköztársaság Érdemes művésze».

Krupinszky László (1888—1945), eredetileg festőművésznak készült, de hamar áttért a kerámia művelésére. Hosszabb ideig működött Hódmezővásárhelyen az ottani művészi kerámiatelepen. Foglalkozott porcelánnal is, 1931—32-ben a Herendi-gyár művészeti vezetője volt. Ezután a művészi fajansz felújításával foglalkozott, főleg Holics modorában. Jegyeik a XLIII. táblán.

Ligeti Miklós a monumentális szobrászat művelője volt. Mint keramikus is sikerrel működött.

Lonkai Antal, *Malami*, *Márkus* Lili, *Márky*, *Molnár* Kálmán, *Radó*, a XLIV. táblán; *Rámer*Mária, *Rappai*, *Redő*, *Szécsi* I., *Ulrich*, *Urbán*, *Vöge* Ignác a XLV. táblán; *Weiner* Mihályné, *Zilzer* Hajnalka jegyei és néhány ismeretlen jegy sorakoznak ezután a XLVI. táblán.

E jegyek jórészt Péczely Béla közlésének köszönhetem.

B) ÚJABB KERÁMIAI GYÁRAK ÉS MŰHELYEK JEGYEI

Egy *borsodbalatoni* műhely jegyével kezdődik a sorozat.

Esztergomban, egy prímási tégl- és agyagárugyár működött 1925-től 1927-ig, Sandmann üzemvezető közreműködésével. Néhány tárgyat ismerünk innen.

A budapesti *Országos Iparművészeti Iskola* 1910—20 közt működő kerámia-műhelyében a növendékek és a tanár munkáikat évszámmal és névvel jelezték.

A *hódmezővásárhelyi* kerámia-műhely és a *Drasche*-gyár jegyeit l. a XLVII. táblán.

Fischer Ignác a tatai Fischerek leszármazottja. Felesége a herendi Fischer Mór leánya volt. Eleinte Herenden működött, de anyagi differenciák miatt kiválván, Budapesten alapított műhelyt a Dob-utcában, majd a városrendezés következtében ezt az Üteg-utca-ba helyezte át. Munkáiban eleinte a herendi stílust követi, majd a Zsolnay-irányt is átveszi. Jegyei a XXXVIII. táblán.

Utóda *Fischer* Emil, *Fischer* Ignác fia, a herendi Fischer Móric unokája. Angliában tanult, majd átveszi (1890) atyja műhelyét. 1918-ban szüntette be az Üteg-utcai műhelyt és megalapítja a kőbányai «kőcserép» gyárat, de a tőke-erősebb vállalatok versenyét nem bírja el. Változatos jegyei az idők változásához alkalmazkodnak. Jegyei a XXXIX. táblán.

Budapest sem maradhatott el a porcelángyártás terén. Az egykor közismert *Hüttl* Tivadar, porcelánkereskedő 1852-ben alapított gyárat. Műhelye eleinte porcelán festéssel foglalkozott. Az akkori gyártási nehézségekkel küzdő Herend helyett ez a gyár szállította a királyi várpalota részére az étkészletet. Leginkább megrendelésre dolgozott. Az alapítónak 1910-ben bekövetkezett halála után veje és fia, *Hüttl* Arthur vezette a gyárat, 1927 óta pedig ez utóbbi egyedül.

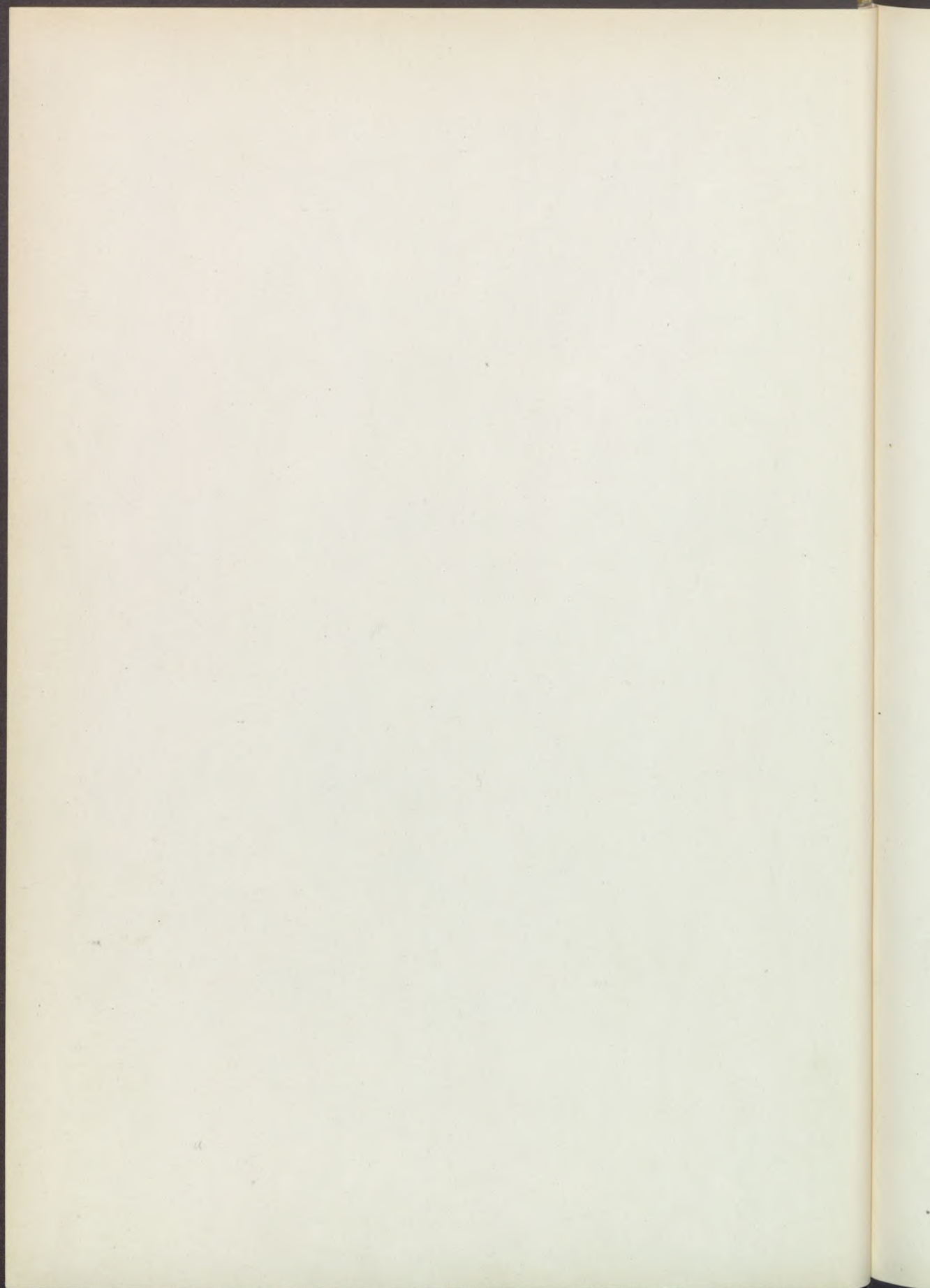
1880 előtt kurzív írással jelezték termékeiket, azóta azonban néha túlgazdag rajzú, nyomtatott jegyeket használtak. Változatos jegyeit a XXXVIII. táblán láthatjuk.

Végezetül a *Kispesti* kerámia gyár, a Kossuch-cég gyáranak, a *Láng* porcelánfestő cég, *Lukács* János és fia, egy ismeretlen műhely és az *Udvarhelyi* szakiskola jegyei sorakoznak a XLVIII. táblán.

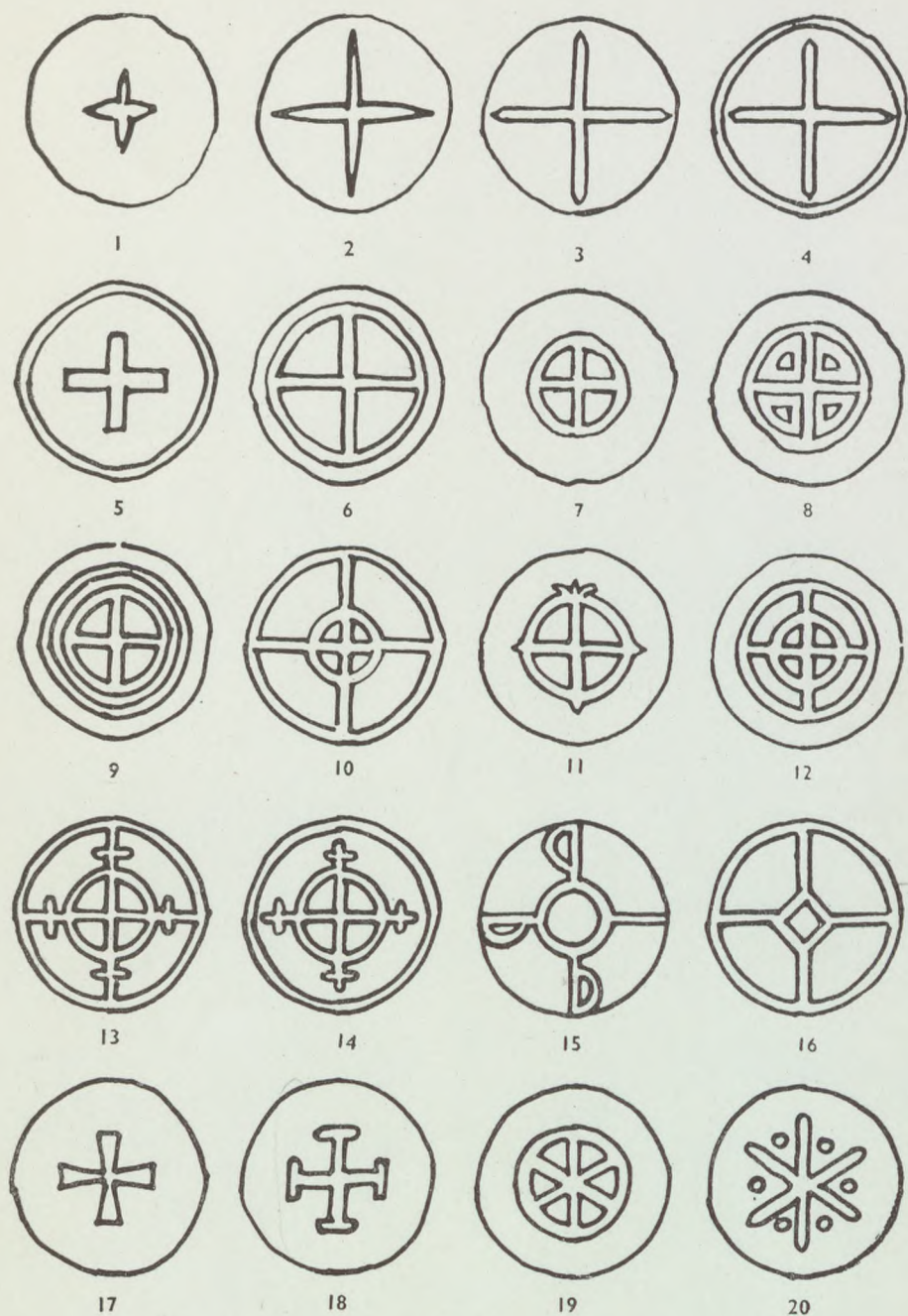

JEGYEK

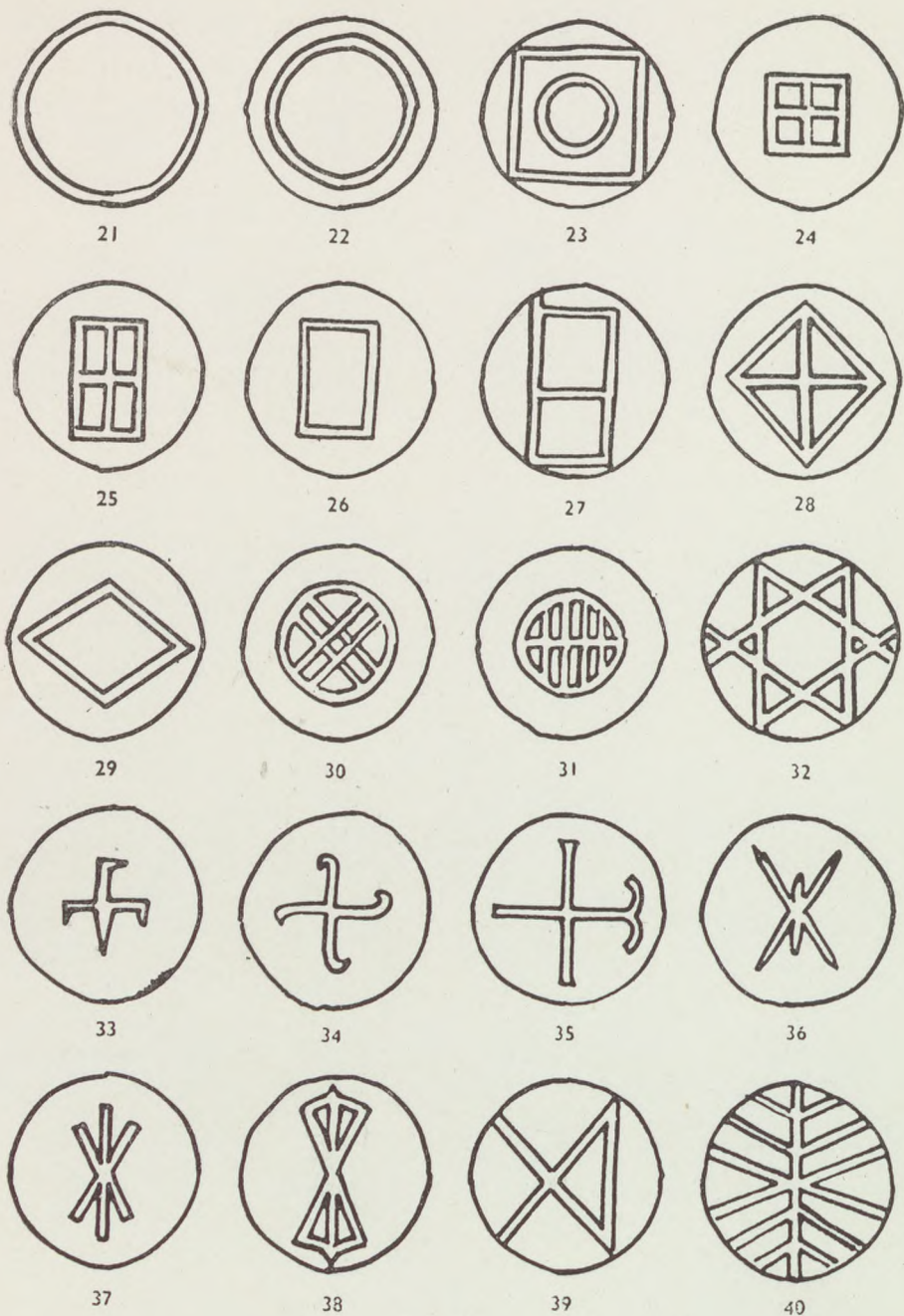

I. tábla.

Középkori magyar cserépedények domború fenékjegyei. 1—20. sz.

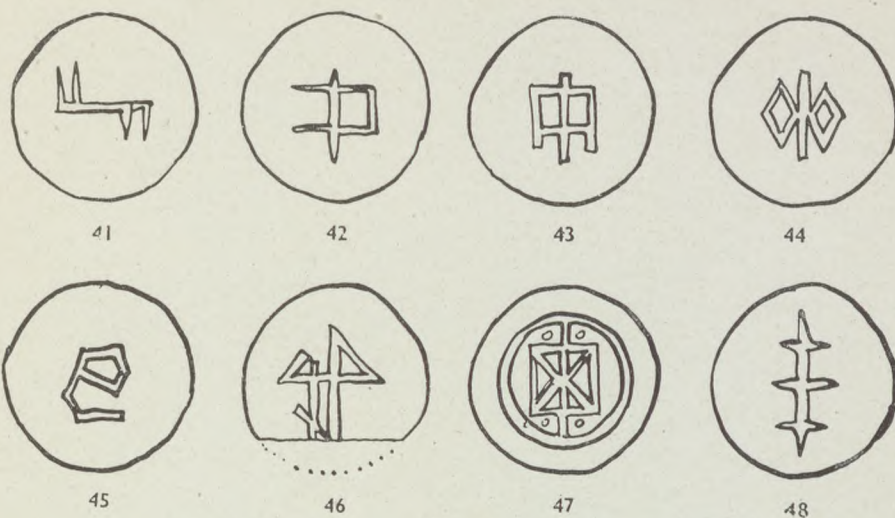

II. tábla.

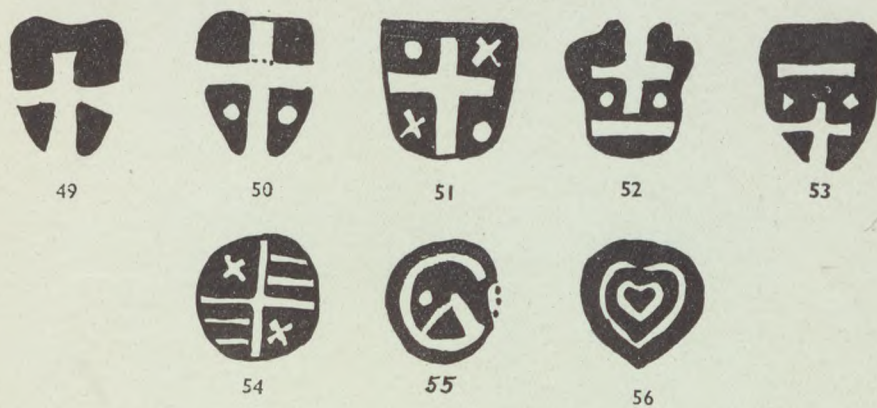
Középkori magyar cserépedények domború fenékjegyei. 21—40. sz.

III/a. tábla.

Középkori magyar cserépedények domború fenékjegyei. 41—48. sz.

III/b. tábla.

Késő középkori bécsi grafitos edények benyomott perem- és mesterjegyei 49—56. sz.

57 A
58 Æ
59 A:G
8238
?A?IK*
60 R229
61 ALOIS
LINDEBERK
62 A Z
63 $\frac{AW}{W}$
64 86
65 BP
66 BP
67 C

68 chitil
69 C.H.
FRANZ
CHITIL
Chitil Terenci
70 18-96
Modor
71 G.K.IK
72 D.D.
73 E
74 F
75 F
76 F
77 F:P.
78 FK
79 F
80 FVW
81 G

IV. tábla.

Habán mesterjegyek, többnyire fekete színben. XVIII—XIX. sz. 57—81. sz.

82 *SL*
 83 *GØ*
D
 84 *GAN KONECNI*
 85 *GK*
 86 *GURO HESER*
HØ ROBL
 87 *GH*
 88 *G·H*
B
 89 *G. f760*
 90 *G*
 91 *H*
 92 *H·:·H*
 93 *Hittel Fereng*
 94 *I·A*

95 *IB*
İB
 96 *LC=80*
 97 *JH*
 98 *I İ*
 99 *I.K.BK*
 100 *TK· $\frac{B}{K}$*
 101 *İK*
 102 *İ:K:*
 103 *IK*
Boleras.
 104 *İ*
İ
 105 *İ*
Boleras
 106 *İ*Ø*
 107 *İP*
 108 *İW*

V. tábla.

Habán mesterjegyek és helynevek, fekete színben. XVIII—XIX. sz. 82—108. sz.

109	J::O	123	K
110	J.G	124	K
111	JK.	125	KK
112	JO	126	K
113	Johan Reet K	127	Kolna
114	Jozo A8.4.6	128	L
115	Jozo A8.4.3	129	L
116	Jozef Alchuf	130	L
117	J.K A827	131	M
118	J.K Boleras	132	M
119	J.BOLERAS A847	133	MBK
120	K	134	*MH A780
121	Kalafus	135	MK A870
122	K	136	MK
		137	MO.
		138	MS

VI. tábla.

Habán mesterjegyek és helynevek, fekete színben. XVIII—XIX. század, 109—138. sz.

139 MY

140 Q

141 OB

142 OD

143 P

144 P

145 K

146 PS

147 P.S.

148 R

149 R

150 S

151 S

152 SI

153 STEFAN:KOLAR
:B8:IB

154 Silni

155 Iste fan punkab

156 T

157 TH

158 T_S

159 TM

160 TS

161 T_S

162 T_S
†820

163 †820.MAŠ.KITAŠ†

164 W

165 W.H

VII. tábla.

Habán mesterjegyek, fekete színben. XVIII—XIX. század. 139—165. sz.

166		178		190	
167		179		191	
168		180		192	
169		181		193	
170		182		194	
171		183		195	
172		184		196	
173		185		197	
174		186		198	
175		187		199	
176		188		200	
177		189		201	

VIII. tábla.

Holicsi fajanszok jegyei. XVIII. század. 166—201. sz.

202	Н	214	Н	226	Н
203	Н	215	Н	227	Н
204	Н	216	Н	228	Н
205	Н	217	Н	229	Н
206	Н	218	Н	230	Н
207	Н	219	Н	231	Н
208	Н	220	Н	232	Н
209	Н	221	Н	233	Н
210	Н	222	Н	234	Н
211	Н	223	Н	235	Н
212	Н	224	Н	236	Н
213	Н	225	Н	237	Н

IX. tábla.
Holicsi fajanszok jegyei. XVIII. század. 202—237. sz.

238	$\overline{H}$	250	H_2	262	H_1°
239	H^+	251	H_{2L}	263	H_{44}
240	H^+	252	$\frac{H}{2}$	264	HA
241	H_+	253	$\frac{H}{2}$	265	HA
242	H^+	254	H_2	266	HA
243	$\cdot H^+$	255	$\frac{H}{2}$	267	H_A
244	H^+	256	$\frac{H}{2}$	268	$\dot{H}A$
245	H^+	257	$\frac{H}{2}$	269	H $A \cdot P:$
246	H $\times \times$	258	$\frac{H}{2}$	270	$\overset{G}{H}A$
247	H $+$	259	H_5	271	$H \cdot A \cdot W$
248	H 1	260	$\frac{H}{a} \frac{5}{3}$	272	HB
249	H 1	261	$\frac{H}{4} 5$	273	HB

X. tábla.
Holcisi fajanszok jegyei. XVIII. század. 238—273. sz.

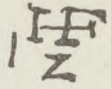

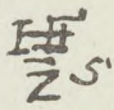

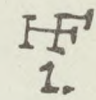
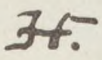

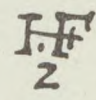
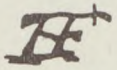

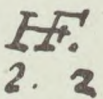
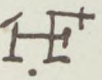

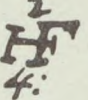
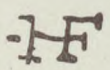

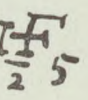

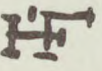
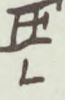
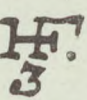
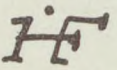
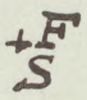
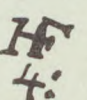

274	HB	286	HC	298	HE.
275	HB	287	HC	299	HE
276	HB	288	HC'	300	H.F.
277	HB.	289	HC.	301	HF.
278	HB'	290	HC	302	H.F.
279	HB.	291	CH	303	HF
280	HB	292	HC ²	304	HF
281	HB	293	HC+	305	HF
282	HB	294	HC	306	HF
283	HC	295	HC	307	HF
284	HC	296	H ⁺ C ⁺	308	HF
285	HC	297	HE.	309	HF

XI. tábla.

Holicsi fajanszok jegyei. XVIII. század. 274—309. sz.

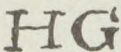

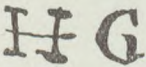

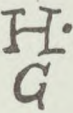

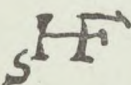
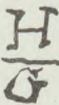

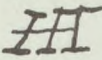
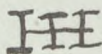

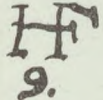

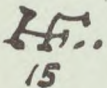
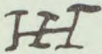
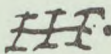

310		322		334	
311		323		335	
312		324		336	
313		325		337	
314		326		338	
315		327		339	
316		328		340	
317		329		341	
318		330		342	
319		331		343	
320		332		344	
321		333		345	

XII. tábla.

Holicsi fajanszok jegyei. XVIII. század. 310—345. sz.

346		358		370	
347		359		371	
348		360		372	
349		361		373	
350		362		374	
351		363		375	
352		364		376	
353		365		377	
354		366		378	
355		367		379	
356		368		380	
357		369		381	

XIII. tábla.
 Holcisi fajanszok jegyei. XVIII. század. 346—381. sz.

382 HHj

383 HH+

384 HHc

385 HHP

386 H̄F̄.

387 HH

388 Hİ

389 Hİ.

390 Hİ=
IB391 HIO
IO

392 HK

393 HK

394 JK

395 İK

396 JK

397 JK

398 JK.

399 JK

400 JK
HA401 C
KK

402 HL

403 HM

404 HM

405 HM

406 HM

407 HM

408 $\frac{H}{1769}$
 $\frac{M}{3520}$

409 HN

410 HO

411 HO

412 HO

413 HO

414 HO

415 HP

416 HP

417 HP

XIV. tábla.

Holicsi fajanszok jegyei. XVIII. század. 382—417. sz.

418	HP	430	HP	442	HP
419	HP	431	HP	443	HP ²
420	HP	432	HP	444	HP _{2.v}
421	HP	433	HP	445	HP _ω
422	HP	434	HP ₊	446	HP ₃
423	HP	435	HP+	447	HP _{4.}
424	HP	436	HP+	448	HP _{4.}
425	HP	437	HP _x	449	HP _{x.}
426	HP	438	HP _x	450	HP ₄
427	HP	439	HP ₁	451	HP _{4.}
428	HP	440	HP ₂	452	HP _x
429	HP	441	HP ₂	453	HP

XV. tábla.

Holcisi fajanszok jegyei. XVIII. század. 418—453. sz.

454 $\overline{HP}_2$
4.2

455 $\overline{HP}_5$
5

456 $\overline{HP}_6$
6

457 $\overline{HP}_6$
6

458 $\overline{HP}_7$
7

459 $\overline{HP}_8$
8

460 $\overline{HP}_3$
3

461 $\overline{HP}_x$
x.

462 $\overline{HP}_c$
c

463 $\overline{HP}_c$
c.

464 $\overline{HP}_c$
c

465 $\overline{HP}_c$
c.

466 $\overline{HP}_F$
F.

467 $\overline{HP}_T$
T

468 $\overline{HP}_T$
T.

469 $\overline{HP}_W$
W

470 $\overline{HP}$
H

471 $\overline{HP}$
H

472 $\overline{HP}_R$
H.R

473 $\overline{HP}_S$
H.S.

474 $\overline{HP}_S$
H.S

475 $\overline{HP}_S$
H.S

476 $\overline{HP}_S$
H.S

477 $\overline{HP}_S$
H.S

XVI. tábla.

Holicsi fajanszok jegyci. XVIII. század. 454—477. sz.

478	T	490	T
479	T	491	T
480	T	492	T
481	T	493	T
482	T	494	T
483	T	495	T
484	T	496	T
485	T	497	T=
486	T	498	T
487	T	499	T
488	T	500	T
489	T	501	P

Den 5. September
Ano 1777.

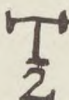

Den 25. Augusty 1781

Den 6. Jüly A=1786.

XVII. tábla.

Tatai fajanszok jegyei. XVIII—XIX. század. 478—501. sz.

502		508	 TATA.
503		509	 TOTIS
504		510	 TOTIS
505		511	FISCHER KAROLY TATA
506		512	TATA C. FISCHER
507		513	 TATA
514		517	
515		518	
516		519	

XVIII. tábla.

Fent: Tatai fajanszjegyek. XIX. század. 502—513. sz.
Lent: Budai fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 514—519. sz.

520 H773P.

521 ST

522 ST

523 ST

524 ST

525 ST
‡

526

527

528

529

530

531

532 L: P:
‡
1877

533

534 i k

535 i.k.‡

536 ‡
L K

537 J. K.
S
1827.

538 ‡
A W

539 ‡
A K

540 ‡
K. K

541 :G:‡

XIX. tábla.

Stompfai fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 520—541. sz.

542 P

543 T

544 P

552 B

553 B

554 B

555 B

556 B

566 S

567 S

545 P

546 P

547 P.

548 P.

557 B

558 B

559 B

560 B

568 S
8828

569 S

549 P
2

550 P
4.

551 P.
S.

561 B

562 B

563 B

564 B.

565 BOLERAS

570 S

571 S

XX. tábla.

Fent: Pongyoloki fajanszjegyek. XVIII. század vége. 542—551. sz.
Középen: Bolerazi fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 552—565. sz.
Lent: Szobotisti fajanszjegyek XVIII—XIX. század. 566—571.

572 K.

573 K

576 M

577 M

578 M/

579 Modor

574 K

575 K

580 M&

581 MK
M

582

583 B.

584 G.

585 .G.

586 D

587 D.

588 D

589 D.

590 .D

XXI. tábla.

Fent: Kosolnai fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 572—575. sz.

Középen: Modori fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 576—582. sz.

Alatta: Kisbéri fajanszjegy. XVIII. század második fele 583. sz.

Lent: Gácsi fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 584—585. sz. és dejtei fajanszjegyek. XVIII—XIX. század. 586—590. sz.

591 *Hollitsch*

595 *F*

599 *5*

592 *A*

596 *G*

600 *7*

593 *C*

597 *M*

601 *14*

594 *D*

598 *&*

602 *V. B.*

603 *Kaschau*
I

606 *K*

604 *H*

605 *L*

610 *WINTER*
Ke 5

612 *MAYER*
IN PAPA

611 *MAYER*

613 *MÁYER*
PÁPÁN

XXII. tábla.

Fent: Hollitsi keménycserépjegyek. XVIII—XIX. század. 591—602. sz.

Középen: Kassai keménycserépjegyek. XIX. század. 603—607. sz.

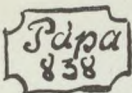
Lent: Pápai keménycserépjegyek. XIX. század. 608—613. sz.

614 **MAYER**
PAPA

615 **E Mayer**

616 **PAPA**
1 2 3

617

618 **PAPA**
C: P:
x

619 ²
PAPA
R

620 **PAPA**
W

621 ~~**PAPA**~~
X

622 ¹
Papa

623 ³
Papa

624 ^G
KR

625 **KREM NITS**

626 **KREM NITZ.**
B **C**

627 **KREM NITZ**
XVII.

632 **KREM NITZ**

633 **K19**

628 **KREM NITZ**
X L III

629 **KÖRMÖTZ**

630 **KÖRMÖCZBÁNYA**
5

631 ¹²⁹
Körmöc

634

XXIII. tábla.

Fent: Pápai keménycserépjegyek. XIX. század. 614—623. sz.

Lent: Körmöcbányai keménycserépjegyek. XIX. század. 624—634. sz.

635 BUTTYKAY
2

636 Butykay Miskolczon

637 MISKOLCZON

638 ^{VI.}MISKOLCZ
838.

639 1839
MISKOLCZ

640 ^{IV}MISKOLCZ

645 BUTYKAY
MISKOLCZON

646 M 4

641 ⁴Miskolcz

642
MISKOLCZ
Miskolcz

643
MISKOLCZ
3 III

644
MISKOLCZ

647
Miskolcz

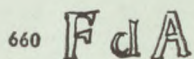
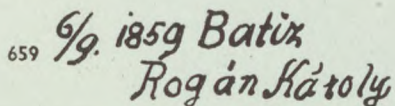
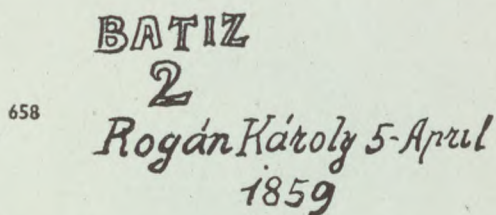
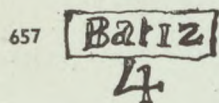
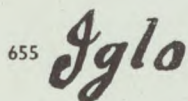
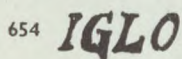
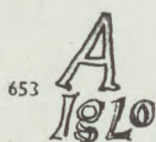
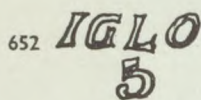
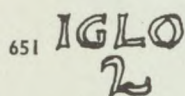
XXIV. tábla.

Fent: Miskolci keménycserépjegyek. XIX. század. 635—647. sz.

Lent: Budai keménycserépjegy: XIX. század eleje. 648. sz.

649 Mattersdorf.

XXV. tábla.

Fent: Nagymartoni keménycserépjegy. XIX. század. 649. sz.

Középen: Iglói keménycserépjegyek. XIX. század első fele. 650—655. sz.

Lent: Batizi keménycserépjegyek. XIX. század első fele. 656—660. sz.

661 APÁTFALVA

662 FÖLDVÁRY
APÁTFALVA
2

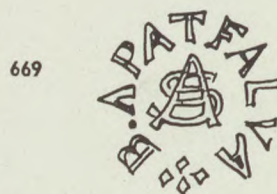
665 B. APÁTFALVA

666 PRUZZSINSZKY
B. APÁTFALVA

663 ^DAPÁTFALVA
NAGY ZS & F

3
IV
664 Apátfalva
Nagy Zs & F
3

XXVI. tábla.

Apátfalvi keménycserépjegyek. XIX—XX. század. 661—670. sz.

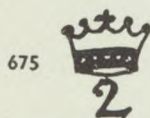

671 *BAKONYBÉL*
3

672 *BAKONYBÉL*
1853

673 *BAKONYBÉL*
N° 1. Dreßeltz

674 *BAKONYBÉL*
Lah

676 KRONSTADT

678 *Bistritz*
1.

679 *Bistritz*
3

680 EPERIES
EPERIES

682 E

XXVII. tábla.

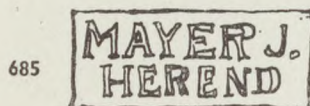
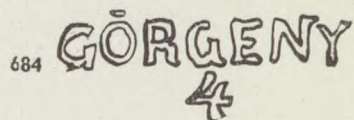
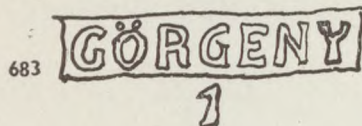
Fent: Bakonybéli keménycserépjegyek. XIX. század közepe. 671—674. sz.

Alatta: Brassói keménycserépjegyek. XIX. század. 675—677. sz.

Ez alatt: Besztercei keménycserépjegyek. XIX. század. 678—679. sz.

Lent: Eperjesi keménycserépjegyek XIX. század. 680—682. sz.

691 *KESMARK*

XXVIII. tábla.

Görgényi 683—684, herendi 685, hollóházi 686—690, és késmárki 691, keménycserépiegyek. XIX—XX. század.

692 Klausen
burg

693 Klausenburg
7.

694 Güns

696 J. Ferrsch
Güns

695 KÖSZE^gG

697 KÖSZE^gG
F.W.

698 LUKAFA
2

699 LUKAFA

700 Lunkaszpri

XXIX. tábla.

Kolozsvári 692—693, kőszegi 694—697, lukafai 698—699, és lunkászpri-i 700, keménycserép-
jegyek. XIX. század.

701 ^A
Murány
841

702 *Murány*

703 *Murány*
R

704 *Murány*
N

705 **MURANY**

706 ^{ZG}
Murány

707 ^M
ZB 9

714 ROZSNYON
3

716 *Rosenau*

717 *Somerein*
P

708 **MURANY**
ZV

709 **MURANY**
VII 2

710 TOTH SÁNDOR
ÉS TESTVÉRE
KÖEDÉNYGYÁR
MURÁNY
3

711 MAYER
MURANY
1

712 [★]
3URANY

713 [★]Ignath. [★]
Murányalja

715 ^{DS}
ROZSNYON
3

718 SOMEREIN
I

XXX. tábla

Murányi 701—713, rozsnói 714—716, és somorjai 717—718, keménycserépjegyek.
XIX—XX. század.

719 *Szilvás*

720 *Szilvás*
2

721 *Szilvás*

722 *Szilvas*
3

723

3

724 TATA
C. FISCHER
&

725 FISCHER KAROLY
TATA

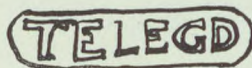
726 TOTIS

727 TOTTIS

728 TATA

729 TATA
D. 164.

730

XXXI. tábla.

Szilvási 719—722, tatai 723—729 és telegdi 730, keménycserépjegyek. XIX.—XX. század.

731 FIEDLER GY
TELKIBÁNYÁN

732 TELKIBÁNYA
1.

733 VÁROSLÖD

736 LANG és MAYER
VÁROSLÖD

734 MAYER G.
VÁROSLÖD

737 MAYER BÉLA
VÁROSLÖD

735 LANG és MAYER
VÁROSLÖD

738 MAYER
VÁROSLÖD

VÁROSLÖD

740 PANNONIA
KISLÖD

XXXII. tábla.

Telkibányai 731—732, városlódi 733—739, 741 és kislódi 740. keménycserépjegyek. XIX—XX. század.

742 Z.W. PÉCS

743 4
Z.W. PÉCS

744 Z.W. PÉCS
220

745 Z.V. Pécs
462

746 ZSOLNAY
PÉCS

747 ZSOLNAY

748 Z
Zsolnay Vilmos

749 ZSOLNAY

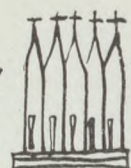
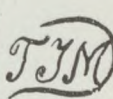
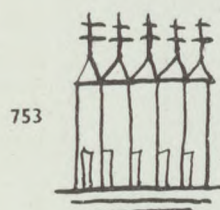
750 Zsolnay
Pécs 1878

751 Zsolnay
Pécs.

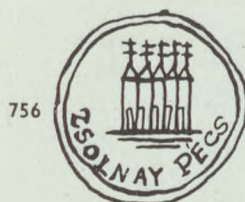

752 ZSONAY
PÉCS

754

755 Zsolnay
Pécs

758 ZSOLNAY PÉCS

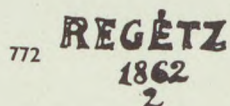
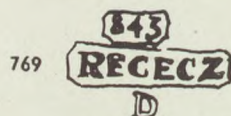
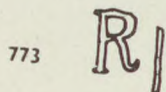
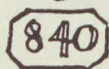
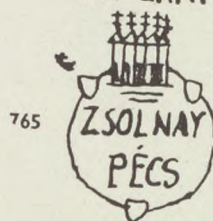
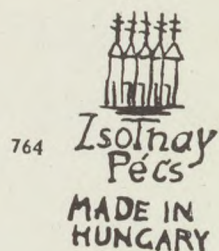
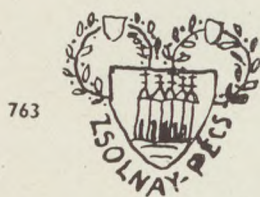
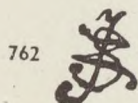
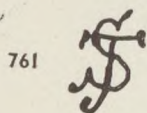
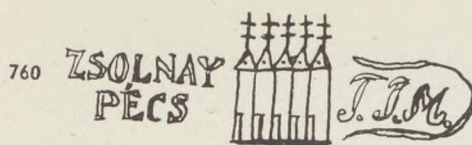

759 MILLENNIUM
1896

XXXIII. tábla.

Pécs, Zsolnay-féle keménycserépjegyek. XIX. század második fele. 742—759. sz.

XXXIV. tábla.

Pécs: Zsolnay-féle keménycserép 760—763 és porcelán 764—765 jegyek.
Alatta: Regéczi porcelánjegyek. XIX. század első fele. 766—774. sz.

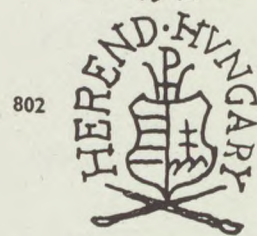
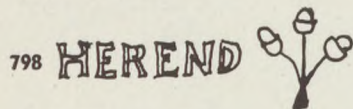

- 775 **Fischer**
Moricz
Herend
842
- 776 **HEREND**
1843
- 777 **FISCHER MORICZ HERENDEN**
42 S
- 778 **F.M.**
843
HEREND
- 779 **Herend**
844
- 780 **MF**
HEREND
845
- 781 **FM**
HEREND
846
- 782 **FM**
HEREND
847
- 783 *a Herendi Porcellan
gyár*
HEREND
847
- 784 *Herend*
846
- 785 *Herend.*
1862
- 786 **HEREND**
1855
No 25
- 787
- 788 **MF** **Herend**
- 789 **Herendi Gyár**

- 790 **Herend**
- 791 **HEREND**
1898
- 792 **MF**
- 793 **ES**
HEREND
- 794 *herend*
- 795 **HEREND**
1839 1897.
PER LABOREM AD HONOREM
- 796 **HEREND**
1897

XXXV. tábla.

Herendi porcelánjegyek, 775—796. sz. XIX. század második fele.

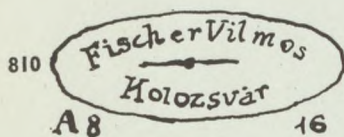

XXXVI. tábla.
Herendi újabb porcelánjegyek. 797—803. sz.

804 *Fischer M. Á*
fia Károly
Tatán

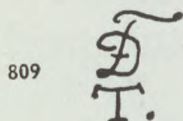
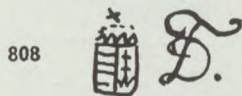
805 TATA

811 FISCHER VILMOS-KOLOZSVART

812 *Fischer-Vilmos*
Kolozsvar

813 SESZTAK J.

814
Frank Kiss János
Kolozsvar
1888
S J.

815 *Frank-Kiss János*
Kolozsvar
S J.

816 *Seszták János*
Kolozsvar

817

XXXVII. tábla.

Tatai 804—809, kolozsvári 810—816, és ungvári 817. sz. porcelánjegyek. XIX. század.

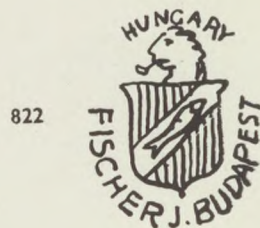
818 *J. Fischer*
Pest

819 **FISCHER J.**
BUDAPEST

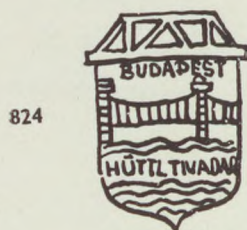
820 **Fischer J**
Budapest
781
V

FISCHER J.
BUDAPEST.

821 **MADE IN**
HUNGARY

823 **HÜTTLTIVADAR**
MŰFESTÉSZETE
BUDAPESTEN

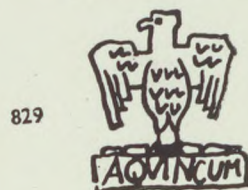

825 **HÜTTL**
BUDAPEST

826 **HÜTTLTIVADAR**
BUDAPEST

827 **COULEUR ROSE**
HÜTTL

828 **HÜTTL**
PORCELLÁN
GYÁRA
BUDAPESTEN

XXXVIII. tábla.

Fischer Ignác kerámiái 818—822, és Hüttl Tivadar porcelánjegyei, 823—829. sz. XIX—XX. század.

830 FISCHER EMIL
BUDAPEST

831 FISCHER EMIL
BUDAPEST

832 FISHER EMIL
BUDAPEST

833 FE B
582

834 MADE IN
HUNGARY

835 FISCHER EMIL
BUDAPEST

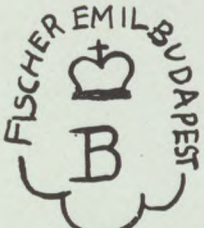
*Tervezte
mintázta s festette
Molnár Rólf*

836 FISCHER EMIL

BUDAPEST
MADE IN
HUNGARY

837

838
FISCHER EMIL
BUDAPEST

839

840

Made in
HUNGARY
HAND
PAINTED

841

XXXIX. tábla.

Fischer Emil kerámiai jegyei. 830—841. sz. XIX—XX. század.

842 BADÁR BALÁZS
M-TUR

843 Badár B

844 β
Kézifestés

845 Berend R

846
126

847 Borsányi Frigyes
Budapest

848 Csm

849 Cser J
BUDAPEST
1938.

850 CS

XL. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei. 842—850. sz. XX. század.

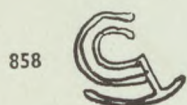
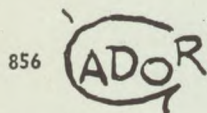
851 ENDRŐ
MARGIT

852 ENDRŐ M.
HUNGARY

853 Endrő M
Hungary 1931

855 Gácsér Kata
1939

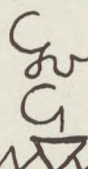
859 Gata Arnold
PIECE UNIQUE
1928.

860 Garbera K.
1937

XLI. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei 851—860. szám. XX. század.

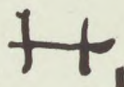
861
 862
 Gorka
 863

864
 Gorka
 865
 Losonc
 866
 Gorka

867

868 HJ.
 Mohács

869 K. Holéczy

870

871 illés

872 illés. -

873

874 Kandó

XLII. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei. 861—874. sz. XX. század.

875 K. Kende J.

876 KJ K

878

879 KM

882

880

881 KOVÁCS MARGIT

883

KRUPINSZKY

884

KRUPINSZKY
GÖDÖLLŐ

885

KRUPINSZKY
DEBRECEN

886

KRUPINSZKY
K
DIOSGYŐR

XLIII. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei. 875—886. sz. XX. század.

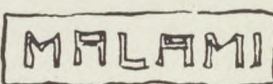
887

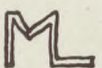
888

889

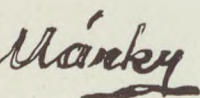
890
LIGÉTI

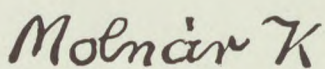
891

892

893
1935

894 MÁRKUS
LILI
1939

895

896

897 G3RADO
N-VERŐCZE

XLIV. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei. 887—897. sz. XX. század.

898 Röhmer

899 RM

900 RM

901 Rappai

Redő,
1937.
Bp.

903 Szécsi J.
MADE IN HUNGARY.

904
ULRICH
B. KERESZTUR

905
BK

906 Urbán
Rozsnyai

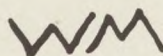
907 VÖGERLIGNÁCZ
ÓRIÁS UTCA 60.

XLV. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei. 898—907. sz. XX. század.

908

909

ZILZER

910

911

912

913

915

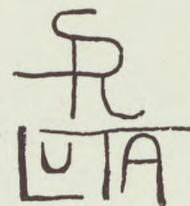
916

914

917

XLVI. tábla.

Újabb kerámikusok jegyei. 908—917. sz. XX. század.

918

BALATON

919

920

19 131 13
BAKCS-P

922

19 2 11
FARYJ.

921

19 177 14
BRILLJ.
RÁCZ.I.

923

19 47 12
RÓNA FERIKE

924

19 160 14
SCHLEICH W.

925

926

KINCSES
HM

927

D

BUDAPEST

DRASCHE

929

XLVII. tábla.

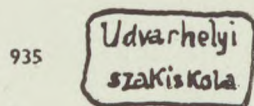
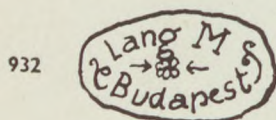
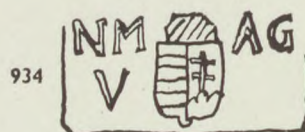
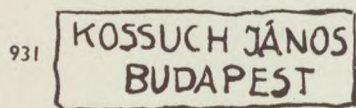
Újabb kerámiai gyárak jegyei. 918—929. sz. XX. század.

933

LUKÁCS JÁNOS
ÉS FIA
SIMONTORNIA

XLVIII. tábla.

Újabb kerámiai gyárak és műhelyek jegyei. 930—935. sz. XX. század.

JEGYEK MAGYARÁZATA

- I. 1—20. Középkori magyar cserépedények domború fenékjegyei.
- II. 21—40. Középkori magyar cserépedények domború fenékjegyei.
- IIIa. 41—48. Középkori magyar cserépedények domború fenékjegyei.
- IIIb. 49—56. Késő középkori bécsi grafitos edények benyomott perem- és mesterjegyei.
- IV. 57. Alkus—Szobotist mesterjegye. 58. Szobotisti mesterjegy, 1670. 59. Mesterjegy. 60. A. Keller mesterjegye. 61. Alois Lindebeck mesterjegye, 1800 k. 62. Andreas Penkert, Szobotist mesterjegye. 63. Alois Wirth, Szobotist mesterjegye. 64. A. Cromek mesterjegye. 65. Benjamin Penkert mesterjegye, Szobotist 1675. k. 66. Baumgärtner Péter mesterjegye. 67. Csederle mesterjegye. 68. Chitil Ferenc mesterjegye, Kosolna, XIX. sz. második fele. 69. Chitil Ferenc mesterjegye, Dejte. 70. Chitil Ferenc mesterjegye, Modor. 71. Jan Kostka mesterjegye 1734. 72. Dobroch mesterjegye. 73. Egel mesterjegye. 74. Frank mesterjegye. 75. Mesternévbetű. 76. Mesternévbetű. 77. Pospisil Frantiska mesterjegye, XIX. század első fele. 78. Kostka Ferdinánd mesterjegye. XIX. század második fele. 79. Fröle József, Modor mesterjegye. 80. Két színes papagáj mesterjegye. 1772. és 1780. 81. Guttman mesterjegye.
- V. 82. Lampel György mesterjegye, XVII—XVIII. század. 83. Odler János, mester, XIX. század. 84. Konecsni János, Dejte, 1860 körül. 85. Dejte mesterjegy. 86. Két mester jegye. Kosolna. 87. Dejte mesterjegy. 88. Bolerazi mesterjegy. 89. Mesterjegy. 1760-ból. 90. Kiskorsó mesterjegye. 91. Hans Mesterjegye. 92. Horn Henrik Nagyléván, 1779. 93. Hittil Ferenc, Kosolna. 94. Kosolnai mesterjegy. 95. Jacob Baumgartner, Szobotist, 1670 körül. 96. Mesterjegy, 1780. 97. Hugi I., Boleraz. 1859. 98. Kiskorsó mesterjegye. 99. Jan Kostka 1793. 100. ifj. Jan Kostka, Stupava, 1819. 101. Mesterjegy, 1834. 102. Mesterjegy, 1793. 103. Jan Kitta, Boleraz, XIX. század első fele. 104. Modori mesterjegy. 105. Odler Jan, Boleraz, XIX. század első fele. 106. Odler János, Dejte XVIII. század. 107. Jan Kullmann, 1760. 108. Dobravodai mesterjegy.
- VI. 109. Jan, Modor, Dejte és Dobravoda. 110. Chramek J. 1760. 111. Mesternév. 112. Odler János, XIX. század. 113. Johan Heer, Kosolna, XIX. század első fele. 114. Josefa Chitil, Kosolna, 1841. 115. Josefa Chitil, Kosolna, 1843. 116. Kosolnai mester. 117. J. Kitti, Szobotist, 1827. 118. Ugyanaz, Boleraz, 1847. 119. Ugyanaz, 1847.

120. Kalafus György. 121. Ugyanaz, XIX. század. 122. Köller. 123. Körmendy. 124. Kozák. 125. Kosztka Károly, Stompfa, 1851. 126. J. Kitti. 127. Helynév. 128. Lukacsovics Antal, XIX. század. 129. Mesterjegy. 130. Mesterjegy, Stompfa. 131. Müller, Szobotist, Modor. 132. Lapított korsó mesterjegye. 133. Kitty Márton, Boleraz. 134. Malaczky Hans(?) 1780. 135. Konecsni Miklós, Dejte. 136. Kitty Márton, Boleraz, XIX. század. 137. Odler Márton, XIX. század. 138. M. Schusred, Szobotist.
- VII. 139. Zeman Márton, 1845. 140. Mesterjegy. 141. Mesterjegy, bognár céh korsó, 1738. 142. Odler, Dejte, XIX. század. 143. Pullmann, Szobotist. 144. Pinkás István, Szobotist. 145. Kitty Pál, Boleraz. 146. Dejte mesterjegye. 147. Kék díszű korsó mesterjegye. 148. Litomsky András, Dejte, XIX. század. 149. Roth, Szobotist. 150. Seidlinger, Kosolna, 1663. 151. Schmied H. Szobotist. 152. Korsó, Mária képpel, 1768. mesterjegy. 153. Mesternév. 1811. 154. Szilmy Pál, Kosolna, 155. Kosolnai mester, XIX. század első fele. 156. Mesterjegy, 1810. 157. Mesterjegy 158. Kitty Tamás, Smolenic, 1810. k. 159. Mrazka Tamás, XIX. század. 160. Szűcs céh korsó, mesterjegy, 1735. 161. Szobotisti mesterjegy. 162. Strolik Antal, 1820. 163. Tomas Kita, 1815. 164. Mesterjegy. 165. Mesterjegy.
- VIII. 166. Rouen stílusú virágos tányér. 167. Csésze. 168. Patika edény, Telekessy címerrel. 169. Tányér stilizált virággal. 170. Tányér. 171. Szappantartó. 172. Kávészkanna. 173. Leveses tál, négy oroslánlábbon, födelén nő kosárral. 174. Leveses tál, színes virággal, födelén törpe. 175. Tányér kínai díszítéssel. 176. Kis rózsza. 177. Castelli mód. Tányér. 178. Sárga kínai tányér. 179. Rózsaaalakú edény. 180. Tál pâte sur pâte. 181. Tányér kínai virágokkal. 182. Csésze aljjal, kínai dísz. 183. Teáskanna. Castelli mod. tányér. 184. Tál színes virággal. 185. Kanna kínai dísszel. 186. Tejeszkanna. 187. Bögre Watteau jelenettel. 188. Korsó és tál csipkedísszel. 189. Tál. 190. Tál. 191. Levestál kínai jelenetek. 192. Kanna strassburgi dísszel. 193. Sótartó férfi alakkal. 194. Potpourri váza. 195. Talpas kanna. 196. Levestál fedele. 197. Tál. 198. Tányér, kínai dísz. 199. Háromszögű tál. 200. Leveses tál, színes virággal. 201. Tejeszkanna virággal.
- IX. 202. Tányér lepkékkel. 203. Levélalakú tálka. 204. Sisakkanna, hűtőveder. 205. Tányér pâte sur pâte. 206. Potpourri váza. 207. Tulipán váza. 208. Ovális kosár kék virágokkal. 209. Veronika kendő. 210. Kis kávészkanna. 211. Tányér. 212. Tálca tájképpel. 213. Tál habános dísszel. 214. Kávészkanna. 215. Tányér kínai dísszel. 216. Tányér. 217. Sisakkanna. 218. Levélalakú tálka. 219. Leveses tál. 220. Mártásos csésze. 221. Plateau. 222. Kávészkanna. 223. Tálca. 224. Sárga tál, kínai dísz. 225. Korsó. 226. Fedő. 227. Tál, kék dísz. 228. Sótartó. 229. Rokokó leveses tál. 230. Kakas. 231. Sótartó nőalakkal. 232. Tányér, zöld csipkedísszel. 233. Korsó virágdísszel. 234. Zöld díszű tányér. 235. Tányér, strassburgi dísz. 236. Szőlőlevél alakú tál. 237. Feszület, a talapzaton Mária.
- X. 238. Sisakkanna. 239. Leveses tál. 240. Csészealj. 241. Tányér. 242. Tányér, gyümölcsdísszel. 243. Tál. 244. Tányér, piros tájképpel. 245. Virágtartó. 246. Leveses tál, strassburgi dísszel. 247. Tál. 248. Négyzetes tál. 249. Leveses tál. 250. Tál. 251. Tányér, zöld csipkedísszel. 252. Kosár. 253. Talpas tál. 254. 255. Hegedülő férfi. 256. Tál kék dísszel. 257. Tál. 258. Tál, strassburgi dísszel. 259. Cukortartó. 260. 261. Káposzta. 262. Kupa. 263. Káposzta. 264. Leveses tál, kék dísz. 265. Sisakkanna. 266. Kávészkanna. 267. Tyúk. 268. Lúd. (Joh. Annemüller) 269. Bögre. (Anton

Preisler) 270. Tintatartó. 271. Delfti modorú tányér. 272. Tulipán tartó. 273. Káposzta.

XI. 274. Tányér, gyümölcs dísszel; 275. Talpas tál, zöld csipkedísszel. 276. Tányér, színes virággal. 277. Mustártartó. 278. Leveses tálka. 279. Tál. 280, 281. Asztaldísz. 282. Tányér, átfont peremmel. 283. Tányér. 284. Teáskanna. 285. Tányér, rokokó nőalakokkal. 286. Rokokó tányér. 287. Korsó mosdóhoz. 288. Ovális cukortartó. 289. Kávéskanna. 290. Kis plateau. Papagáj. 291. Mária szobrocska. 292. Veronika kendő. 293. Tál. 294. Plateau. 295. Mária szobor. 296. Tál virágokkal és lepkékkel. 297. Leveses tál. 298. Mustártartó. 299. Virágos korsó. 300. Három castelli tányér. 301. Három castelli tányér. 302. Castelli tányér. 303. Ovális plateau. 304. Korsó, 1804. 305. Korsó virággal. 306. Korsó, 1803 és korsó ökörhajcsárral. 1749. 307. Korsó. kádár céhé. 308. Kosár. 309. Talpas csésze.

XII. 310. Tányér. 311. Kosár. 312. Kanna. 313. Mártás csésze. 314. Tányér. 315. Kis-korsó. 316. Tégely és három korsó, 1790, 1791, és 1803. 317. Szappantartó. 318. Tányér. 319. Cukortartó. 320. Vajtartó. 321. Barátalakú tintatartó. 322. Kosár. 323. Tintatartó. 324. Korsó. 1789, 1790. 325. Kanna. 326. Sisakkanna. 327. Tálka. 328. Salátás tál. 329. Tál. 330. Mártáscsésze. 331. Korsó. 1791. 332. Szakállas férfi. 333. Szenteltvíztartó. 334. Tál. 335. Mosdótál. 336. Kagylóalakú tál. 337. Virágveder. 338. Tintatartó. 339. Tányér. 340. Tányér. 341. Tányér. 342. Fődeles tál. 343. Kosár. 344. Tányér, zöld csipkedísz. 345. Kávés kanna.

XIII. 346. Cukortartó. 347. Tál. 348. Tányér. 349. Szenteltvíztartó. 350. Fődeles kosár. 351. Tányér, piros dísz. 352. Korsó, 1813. 353. Tál. 354. Tintatartó. 355. Tál. 356. Korsó 1821. 357. Szappantartó. 358. Tál. 359. Ovális tál. 360. Talpas tál. 361. Nyolcszögletű tál. 362. Tányér. 363. Tányér, kínai. 364. Kávés kanna, aranydísszel. 365. Kávés kanna, amorettel. 366. Kávéskanna, rokokó tájkép és aranyozás. 367. Tál. 368. Triton. 369. Kávéskanna. 370. Szőlőfürt. 371. Timár céh korsó, 1768. 372. Szőlőlevél. 373. Veronika kendő. 374. Fiókos szekrény. 375. Levesestál. 376. Szekrényke. 377. Papagály. 378. Kis kanna. 379. Kovács céh korsó, 1805. 380. Cukortartó. 381. Tányér.

XIV. 382. Tál. 383. Ovális tál. 384. Tányér. 385. Tálca. 386. Tálca. 387. Papagály. 388. Plateau. 389. Kávés kanna. 390. Talpas tál. 391. Káposzta. 392. Levestál. 393. Kosárka. 394. Levesestál. 395. Dézsa. 396. Tányér. 397. Csempe. 398. Tál. 399. Fődeles tál. 400. Lúd. 401. Kanna. 402. Ovális plateau. 403. Fiú szobrocska. 404. Levesestál. 405. Tálka. 406. Cukorszóró. 407. Tányér. 408. Csutora alakú korsó. 409. Gerezdes kanna. 410. Tál. 411. Asztallap. 412. Bögre. 413. Sárga korsó. 414. Kanna. 415. Castelli tányér, koponya alakú kupa. 416. Tányér, madarak- és rovarokkal. 417. Tál, tarajos madárral.

XV. 418. Ovális plateau. 419. Sárga tányér. 420. Kertésznő. 421. Korsó, rózsával. 422. Kacska. 423. Kanna. 424. Káposzta. 425. Mosdótál. 426. Korsó, 1804. 427. Kakas. 428. Teáskanna. 429. Tál. 430. Sárga tányér. 431. Tányér, kínai jelenettel. 432. Virágtartó. 433. Leveses tál. 434. Szenteltvíztartó. 435. Levestál kék virággal. 436. Kosár. 437. Patika edény. 438. Tritonos tál. 439. Tejes kanna. 440. Ovális kosár. 441. Kávéskanna. 442. Hűtőveder. 443. Levesestál. 444. Tál. 445. Tálka. 446. Mosdókanna. 447. Tál, kék virág. 448. Kosár, tájképpel. 449. Cukortartó. 450. Levestál. 451. Tányér. 452. Négyzetes tál. 453. Tányér.

- XVI. 454. Tányér. 455. Levesestál. 456. Tányér. 457. Spárgaköteg. 458., 459. Tányér, piros széllel. 460. Négyzetes tál. 461. Kosár, tájképpel. 462. Háromszögű tál. 463. Kanna. 464. Mártás csésze. 465. Kávés-kanna. 466. Patika edény. 467. Éjjeli edény. 468. Mártás csésze. 469. Káposzta. 470. Ovális födeles tál. 471. Tálka. 472. Talpas tál. 473. Szőlőlevél alakú tányér. 474. Tálca. 475. Mosdótál. 476. Leveses tál. 477. Tányér gyümölcsdísszel.
- XVII. 478. Diszedény. 479. Diszedény. 480. Levesestálka. 481. Spárgaköteg. 482. Teáskanna. 483. Papagáj. 484. Levesestál. 485. Rákos tányér. 486. Gyertyatartó. 487. Írószekrényke, 1777. 488. Fiókos szekrényke, 1781. 489. Fiókos szekrényke, 1786. 490. Emléktábla. 491. Sótartó, női alakkal. 492. Patika edény. 493. Rákos tányér. 494. Vajtartó. 495. Rákos tányér. 496. Kanna. 497. Tányér. 498. Tál, XIX. század eleje. 499. Korsó. 1803. 500. Tányér, XIX. század eleje. 501. Szőlőfürt.
- XVIII. 502. Vajtartó. 503. Tányér. 504. Tányér. 505. Cukortartó. 506. Korsó, 1803. 507. Tányér. 508. Ovális kosár. 509. Tányér. 510. Tányér. 511. Tányér. 512. Csésze aljjal. 513. Kávés csésze, aljjal, virágos. 514. Rákos tányér. 515. Kis leveses tál. 516. Kávés-kanna, cukortartó, patika-edény. 517. Két tányér. 518. Fehér ovális tál. 519. Négyzetes födeles tál.
- XIX. 520. Plakett. 521. Sótartó. 522. Korsó, 1811. 523. Kávés-kanna. 524. Korsó ónfedővel. 525. Kanna. 526. Cukortartó. 527. Tányér. 528. Korsó, 1805. 529. Patika-edény. 530. Tányér. 531—., 532. Veronika, 1817. 533. Céhkorsó, 1837. 534—., 535. Veronika, 1845. 536., 537. I. Kitti, Szobotist, 1827. 538—., 539—. 540. Kosztka Károly, 541. Korsó, Mária alakjával.
- XX. 542. Tányér. 543. Kapucinus barát. 544. Szőlőlevél alakú tálka. 545. Tálca. 546. Tányér. 547. Levesestál. 548. Cukortartó. 549. Teáskanna. 550. Levesestál. 551. Vajtartó. 552. Kávés-kanna. 553. Korsó. 554. Tányér. 555. Levesestál. 556—. 557—. 558. 559. Kávés-kanna. 560. Tányér. 561. Tányér, 562. 563—., 564. Vajtartó. 565. Ovális tál. 566. Tányér. 567. Tányér. 568. Tányér, 1828. 569—. 570—. 571.
- XXI. 572. Kosár. 573. Tányér. 574. Kávés-kanna. 575. Tányér. 576. Tányér. 577—., 578. Bordás tál. 579. Kék színű jegy. 580. Tál. 581. Tányér vaddisznóval. 582. 1883—1896. 583. Tányér monogrammal Kisbér. 584. Galamb. 585. Patikaedény. 586. Levesestál. 587., 588., 589., 590.
- XXII. 591. Tányér. 592. Tányér áttört peremmel. 593. Mártás csésze. 594. Tányér áttört peremmel. 595. Tányér. 596. Ovális kosár. 597., 598. Talpas váza. 599. Tányér. 600. Tányér, nyomtatott dísszel. 601. Tányér. 602. Tányér színes virággal. 603. Tányér áttört peremmel. 604. Ecet-olajtartó, kísérőjegy. 605. Kísérőjegy. 606. Kávés-kanna, aranydísz. 607. Tányér, áttört peremmel. 608. Szőlőlevélalakú tányér. 609. Tányér (Winter Mátyás.) 610. Kávés-kanna, 1810—. 32. 611. Tányér, 1839—. 66. 612. Tányér, 1848. körül. 613. Tányér.
- XXIII. 614. Nyeles lábas. 615. Kosár. 616. Leveses tál. 617. Tányér. 618. Bordás tányér. 619. Kávés-kanna. 620. Tégely. 621. Márványos tányér. 622. Gyertyatartó. 623. Ovális tál.

624. Cukorszóró. 625. Tányér. 626. Szőlőleveles tányér. 627. Patika edény. 628. Patikaedény. 629. Tányér. 630. Tál. 631. Palack. 632. Szőlőleveles tányér. 633. Kis tányér. 634. Díztál, 1884.
- XXIV. 635. Cukortartó 636. 1833—1844. 637. Szőlőlevélalakú tányér. 638. Domború díszű tányér. 639. Kistányér, 1839. 640. Tányér. 641. Kávés kanna. 642. Csésze aljjal. 643. Ovális tál. 644. Szőlőleveles kis tányér. 645. Talpas tál, 1833—44. 646. Kávés kanna, 1840. 647. Tányér. 648. Ovális kosár és ovális tál.
- XXV. 649. Tányér, 1815—1850. 650. Kosár alja. 651. Cukorszóró. 652. Levestál. 653. Tányér. 654. Korsó domború állatalakkal. 655. Korsó, domború dísszel. 656. Tányér, csipkés peremmel. 657. Leveses tál. 658. Tányér. 659. Tányér. 660. Kistányér.
- XXVI. 661. Tányér. 662. Tányér. 663. Tányér. 664. Dohánytartó. 665. Korsó, 1908. 666—667. 1910-től. 668. XIX. század vége. 669. XX. század eleje. 670. Tányér.
- XXVII. 671. Díszedény. 672. Tányér, 1853. 673. Váza. 674. Tányér. 675. Pivarotti jegye. 676. Tányér, Thiess K. jegye. 677. Simon I. jegye. 678. Csészealj. 679. Tálca. 680. Tányér áttört széllel. 681. Tányér. 682. E(perjes)jegye.
- XXVIII. 683. Cukortartó. 684. Tányér. 685. Tányér, 1839. előtt. 686. Kis csészealj. 687. Modern. 688. Népies tányér. 689. Dézsa. 690. Mai bélyeg. 691. Tányér áttört peremmel.
- XXIX. 692. Sótartó. 693. Tányér domború dísszel. 694. Tányér szőlőlevéllel. 695. Tányér. 696. Tányér. 697. Bordás tányér. 698. Dohánytartó. 699. Tányér hullámos peremmel. 700. Orsó alakú pohár.
- XXX. 701. Tányér. 702—703. Tányér, 704. Tányér, 705. Tányér. 706. Tányér. 707. Tányér, domború szőlődísszel. 708—709—710. Tányér. 711—712—713. Tányér. 714. Tányér. 715. Tányér, zöld rozettákkal. 716. Tányér. 717. Tányér. 718. Tányér.
- XXXI. 719—720. Dohánytartó, födelén kutya. 721. Tányérka. 722. Talpas virágtartó. 723. Tál és tányér. 724. Váza. 725. Csésze aljjal. 726. Emberfejalakú dohánytartó. 727. Tányér áttört peremmel. 728. Váza. 729., 730. Tányér.
- XXXII. 731. Kávés készlet. 732. Kis tányér népies virággal. 733. Cukortartó, 1845. 734. 1866. 735. Díztál, 1884. 736. Csutora 1884. 737. Kis tányér. 738. Tányér. 739. Csésze aljjal, porcelán. 740. Ovális tál. 741. Tányér.
- XXXIII. 742. Díszedény. 743. Nagy korsó. 744. Díztál. 745. Korsó. 746. Korsó domború dísz. 747. Perzsás díszedény. 748. Sajátkezü jegy. 749. Váza folytatott mázzal.

750. Díztál, 1878. 751. Díszedény. 752. Magas kupa. 753. Arany színben. 754.—. 755. Antik eozinos korsó. 756. Eozinos díszedény. 1891-től. 757. Eozin edényeken. 758. Domború jegy, vörösmázás edényen. 759. 1896.

XXXIV. 760. Kis tányér, benyomva, 1870—75. 761. Sikorszky Táde monogramm. 1882. 762. Díztál. Sikorszky Zsolnay Júlia 1889. 763. Nagy tányér. 1903-tól. 764. Porcelán, 1925-ből. 765. Porcelánjegye, zöld színben. 766. Tányér, 1836. 767. Tányér, 1838. 768. Tányér, 1840. 769. Háromszögű tál, 1843. 770.—. 771. Nyolcszögletes tál. 772. Dohánytartó, 1862. 773. Nő krinolinnal, bisquit. 774. Tányér.

XXXV. 775. Kerek doboz. 1842. 776. Díztál, 1843. 777. Gyertyaellenző. 778. Tintatartó, 1843. 779. Csésze, 1844-ből. 780. Haltál. 1845. 781. Díszkorsó. 1846-ből. 782. Tál és tányér, meissen stílus, 1847. 783. Négyzetű váza, 1847. 784. Illatszer palack, bekarcolva, 1846. 785. Hordócska, 1862. 786. Csésze alja, kínai alakokkal, 1855. 787. Csésze aljjal, 1860—73. 788. Kávés készlet. 1860—73. 789. Talpas tál. 790. Csésze aljjal. 791. 1898. 792. Tányér, 1860. Fischer Vilmos. 793. Tányér. 794. Kis kosár, 1885—91. 795.—. 796. Csésze aljjal, 1897-ből.

XXXVI. 797. Kis csésze, kínai dísz. 798.—. 799.—. 800. 1941. 801. Export és belföld, 1945—47. 802. 1947—49. 803. Belföldre. 1950—52.

XXXVII. 804. Váza. 805. Nagy tál. 806. Tányér. 807. Kávés készlet. 808. Tányér. 809. Csésze aljjal. 810. Kis tálca. 811. Tányér. 812. Kis tányér. 813. Tányér. 814. Kávés készlet, 1888. 815. Tányér. 816. Tányér, virágos dísszel. 817. Evőkészlet, gyümölcs- és rovardisz, 1880 körül. Ungvár.

XXXVIII. 818. Virágtartó. 819. Díszkorsó. 820. (Benyomva). 821.—. 822. Díszedény. 823. Fogkefetartó. 824. (Zöld színben) 1886—1901. 825. (Zöld színben) 1907—27. 826. (Zöld színben) 827. Pudertartó. 1910 körül. 828. (Vörös színben). 829.—. 1927-től.

XXXIX. 830. Csésze. 831. Áttört falú váza. 832.—. 833. Feketekávés csésze. 834. Talpas váza. 835. Váza dombozú virágokkal. 836. Kis szelence, kemény cserép. 837. Tányér. 838. Szőlőlevél. 839. Tányér, áttört peremmel (zöld). 840.—. 841.—.

XI. 842. Díztál. 843.—. 844. Bakos Gyuláné. 845. Berend Rózsi. 846. Borszéki Frigyes. 847.—. 848. Csabai Mária. 849. Cser Jolán. 850. Csikász László.

XLI. 851. Endrő Margit. 852.—. 853.—. 854. Eisenbach. 855. Gácser Kata. 856. Gádor István. 857.—. 858. Gáldi Gyula. 859. Gara Arnold. 860. Garbera Klára.

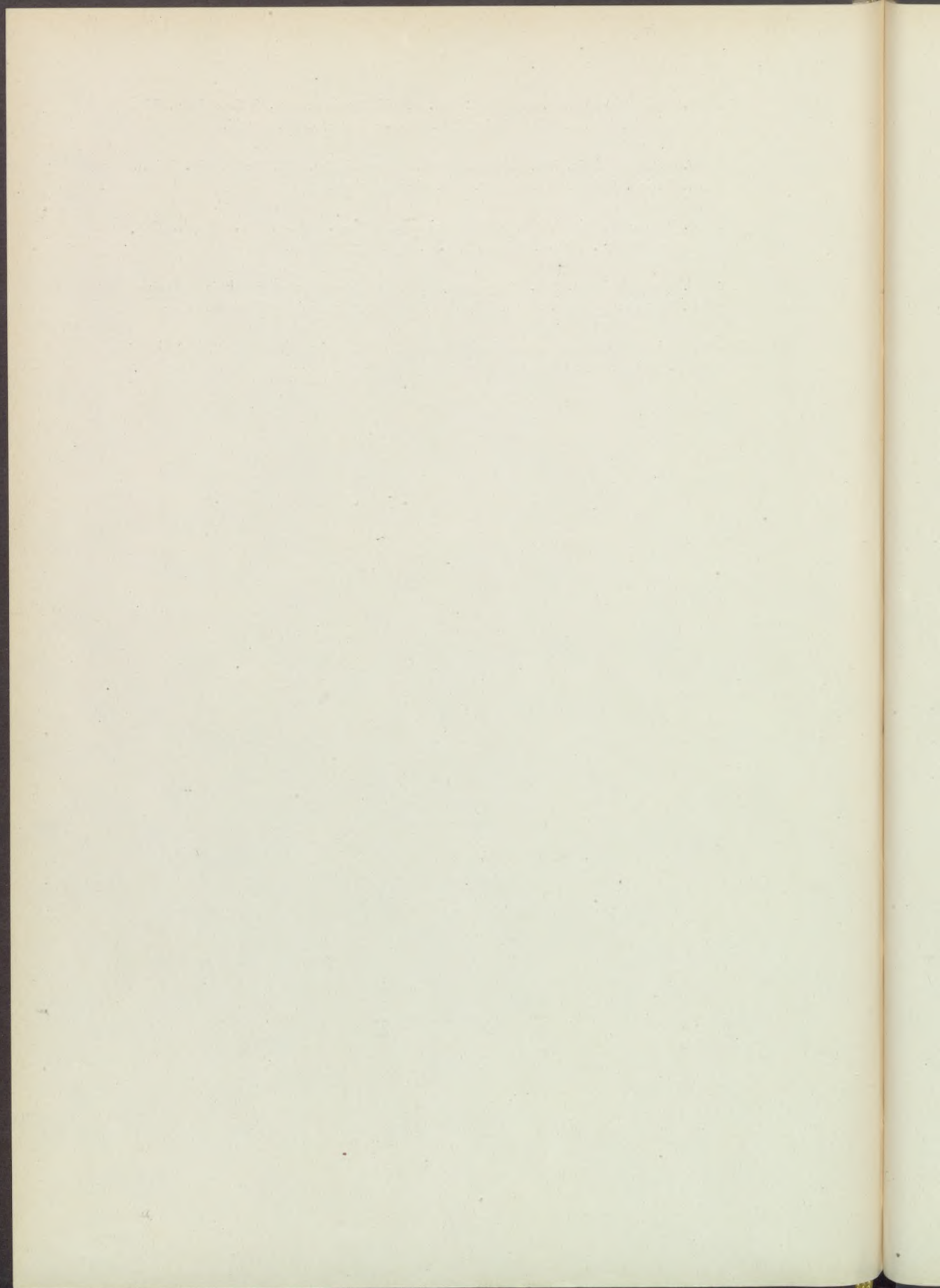
XLII. 861. Gorka Géza. 1923. 862. 1924—27. 863. Nógrádverőcén. 864. 1926-tól. 865. 1943—1944. 866. Zsolnay Gyárban. 867. Gosztonyi Mária. 868. Mohácsi mester. 868. Holéczy Károly festőjegy. 870. Horti Pál. 871. Illés László. 872.—. 873. Jakab Géza. 874. Kandó Magda.

XLIII. 875. Kende Judit. 876.—. 877. Komlós kerámia. 878. Kovács Margit. 879.—. 880.—. 881.—. 882.—. 883. Krupinszky. 884.—. 885.—. 886.—.

- XLIV. 887. Ligeti Miklós. 888.—. 889.—. 890.—. 891. Lonkai Antal. 892. Malami. 893. Márkus Lili. 894.—. 895. Márky. 896. Molnár Kálmán. 897. Radó.
- XLV. 898. Ráhmer Mária. 899.—. 900.—. 901. Rappai Klára. 902. Redő. 903. Szécsi. 904. Ulrich. 905.—. 906. Urbán. 907. Vögerl Ignác.
- XLVI. 908. Weiner Mihályné. 909. Zilzer Hajnalka. 910.—. 911.—. 912. Tányér. 913. Karácsonyfadisz. 914.—. 915.—. 916.—. 917. Luta Mária.
- XLVII. 918. Borsodbalaton. 919. Esztergom. 1920—24. Iparművészeti Iskola műhelye. 925. Hódmezővásárhely. 926. Váza. 927. Drasche kerámia, 928—929. Drasche.
- XLVIII. 930. Kispesti kerámia. 931. Kossuch János. 932. Láng M. festő. 933. Lukács János. 934.—. 935. Udvarhelyi szakiskola.

IRODALOM

1. Általános

- Korabinszky, J. M.: *Geographisch—Historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn*. Pressburg. 1786.
- Majláth Béla: *Az agyagiparunk történetéből*. Arch. Közlemények. Budapest. 1879.
- Petrik Lajos: *A magyarországi porcellánföldről különös tekintettel a riolit-kaolinokra*. Budapest. 1887.
- Pap János: *A magyar fazekas ipar*. (Művészi Ipar, 1888).
- Petrik Lajos: *Adatok a magyar agyagipar történetéhez*. (Művészi Ipar. 1889. 1—16. és 95—106. old.)
- Wartha Vince: *Az agyagipar*. Budapest. 1892.
- Mihalik József: *A kassai múzeum gyűjteményeinek leíró lajstroma*. Kassa, 1903.
- Wartha Vince: *Az agyagművesség*. (Az Iparművészet könyve II. kötetében 507—640. old.) Budapest, 1905.
- Kalauz az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben. Budapest, 1907.
- Csányi Károly: *Az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum gyűjteményei*. Budapest, 1926.

2. Középkor

- Balogh Albin: *Az esztergomi múzeum bélyeges agyagedényeiről*. (Arch. Ért. 1927. 209—217. old.)
- Höllrigl József: *Árpádkori keramikánk*. (Különlenyomat az Arch. Értesítő 1930. és 1932—33. évfolyamából. Budapest.)
- Höllrigl József: *A legrégebb magyarországi középkori mázas cserépedény*. (Különlenyomat az Arch. Értesítő L. kötetéből.)
- Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei*. Budapest, 1938.
- Bárányné Oberschall Magda: *A kézművesség első nyomai* (Magyar Művelődéstörténet, I. kötet. Középkori kerámia. 598—603. old.) Budapest.

3. Habán

- Az árosemberek kalmárok és posztómetőknek limitaciojuk*. 1627.
- Beek J.: *Fontes rerum Austriacum. Die Geschichtsbücher der Wiedertäufer in Oesterreich—Ungarn*. Wien, 1883.
- Szendrei János: *A habánok története Magyarországon és a habán majolika*. (Művészi Ipar, 1889. 161—176. old.)
- Jedlicska Pavel: *Kiskárpáti emlékek*, 1891.
- Walcher v. Mollheim, Alfred: *Bunte Hafner Keramik*. Wien, 1906.
- Falke, Otto: *Majolika*. Berlin, 1907.
- Mihalik József: *A kassai fazekascéh artikulusa, 1574-ből*. (Műz. és Könyvt. Ért. 1908.)
- Edgar Emil: *Habanska kerámia*. 1919.

- Bossert, H.: *Volkskunst in Europa*. Stuttgart, 1926.
 Layer, Karl: *Oberungarische Habanen Keramik*. Berlin—Leipzig, 1927.
 Cernochorszky, Karel: *Pocatky habánských fajansí*. Opava, 1931.
Die Kunst in der Slowakei. 1939.
 Güntherová—Mayerová, Alžbeta: *Slovenska Keramika*. 1942.
 Landsfeld, Herman: *Lidové hrncerství a džbánkárství (Népi fazekasipar és kancsó-készítés)*. Orbis Praha, 1950.

4. Fajansz

- Szapary János: *Der unthätige Reichtum Ungarns*. Nürnberg, 1784.
 Luca, Ignáz: *Geographie des Königreichs Ungarn*. Wien, 1791.
 Demian, J. A.: *Darstellung der oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*. Wien, 1805.
 Schwartner, Márton: *Statistik des Königreichs Ungarn*, 1809.
 Könyöki József: *A holicsei edények jegyei*. (Művészeti Ipar, 1889. 61—63. old.)
 Spitzer Mór: *Néhány adat Felső-Magyarország agyagiparának történetéhez*. (Művészeti Ipar, 1889. 107—110. old.)
 Diner József: *Ungarische Fayencen und Töpferwaren*. (Kunstgewerbeblatt. II. évf. 1891.)
 Schirek, Karl: *Die k. k. Majolika—Geschirrfabrik in Holitsch*. Brünn, 1905.
 Siklóssy László: *A magyar kerámia története*. (Holics, Tata, Stomfa.) Budapest, 1917.
 Mihalik, Alessandro: *Le relazioni italiane della maiolica ungherese di Holics*. Roma—Budapest. 1936.
 Révhelyi Elemér: *A tatari majolika története*. Budapest, 1941.

5. Keménycserép

- Schwartner Márton: *Statistik des Königreichs Ungarn*. 1809.
 Kees, Stephan: *Beschreibungen der Fabricate, welche in den Fabriken, Manufacturen und Gewerben des österreichischen Kaiserstaates erzeugt werden*. Wien, 1823.
 Fényes Elek: *Magyarország statisztikája*. Pest, 1842.
 Fényes Elek: *Magyarország leírása*. Pesten, 1847.
 Fényes Elek: *Geographiai szótár*. Pesten, 1851.
 Zsolnay Vilmos 1828—1928. Pécs, 1928.
 Ruzsás Lajos: *A pécsi Zsolnay-gyár története*. 1954.

6. Porcelán

- Kossuth Lajos: *Jelentés az Első magyar iparműkiállításról*. 1842. Pesten, 1843.
 Comtesse Colonna: *La manufacture hongroise de porcelaines de Herend*. Párizs é. n.
 Diváld Kornél: *A regéczi porcelán*. (Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönye, 1910. évf. X. szám.)
 Csányi Károly: *A herendi porcellángyár, 1839—1920*. (Műbarát. 1921. I. évf. 7. sz. 141—142. old.)
 Layer Károly: *A herendi porcellángyár története*. Budapest, 1921.
 Ruzicska Ilona: *A herendi porcellán*. Budapest, 1938.
 Ruzicska Ilona: *A magyar porcellán*. Budapest, 1939.
 Siklóssy László: *Herend*. (Búvár, 1940. I. sz. 6—11. old.)
 Mihalik Sándor: *A regéczi porcellán*. (Különlenyomat a Gerevich-emlékkönyvből.) Budapest, 1942.

ΚΕΡΕΚ

1. Habán céh-korsó, XVII. század.

2. Hatszögű habán fajansz palack, 1667.

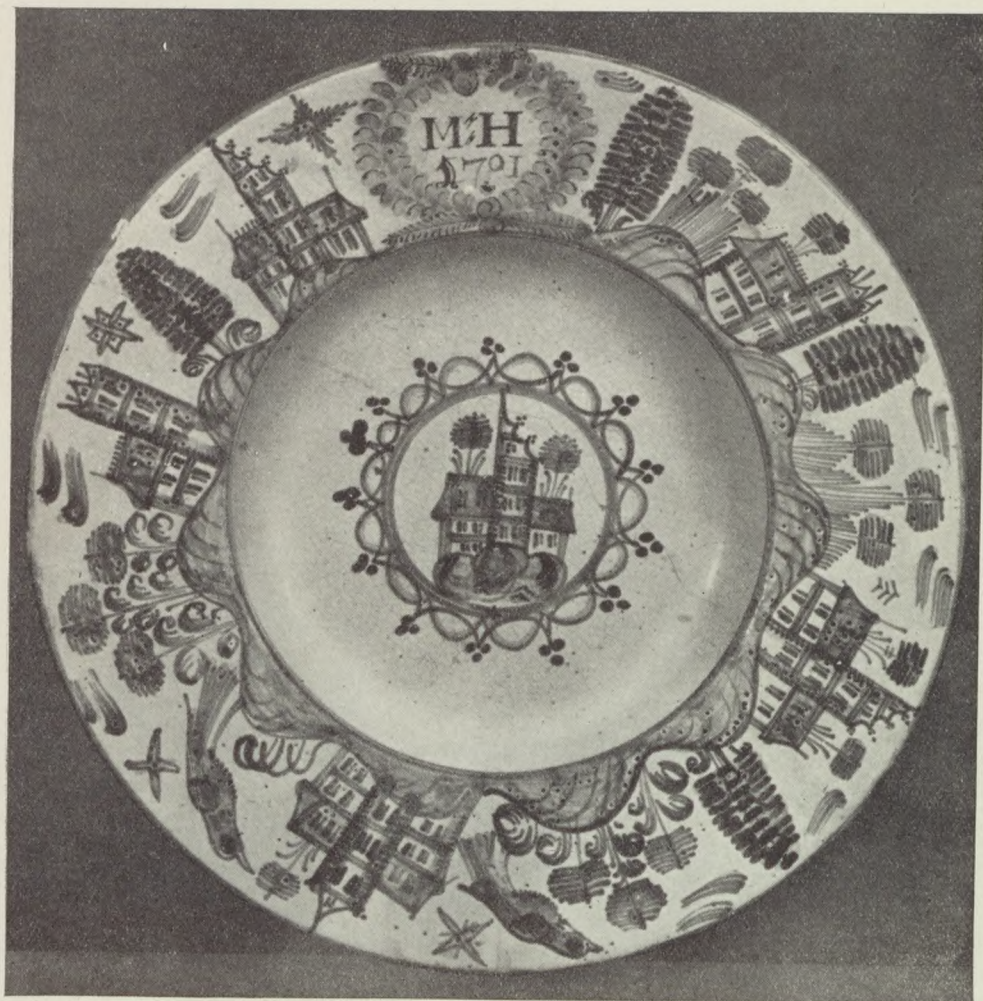
3. Áttört díszű habán tál, 1702.

4. Habán fajansz tál, 1695.

5. Habán fajansz tál, 1701.

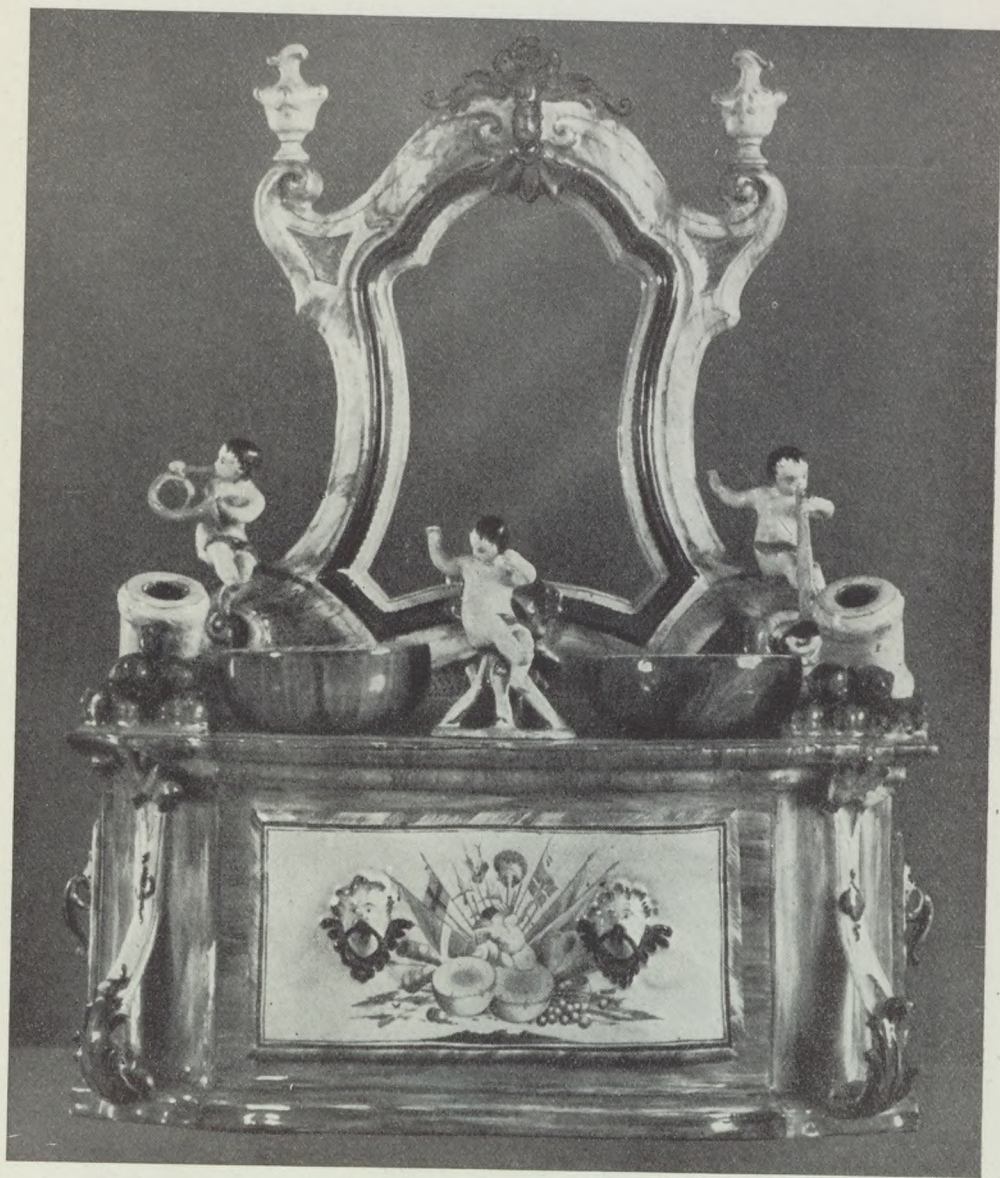
6. Kék alapú, fehér díszű habán tál, 1731.

7. Holicsi tritonos fajansz tál.

8. Tintatartó, toilette asztal alakjában, Holics, XVIII. század második fele.

9. Mária szobrocska, XVIII. század közepe.

10. Holicsi fajansz. Lovashajdú, XVIII. század közepe.

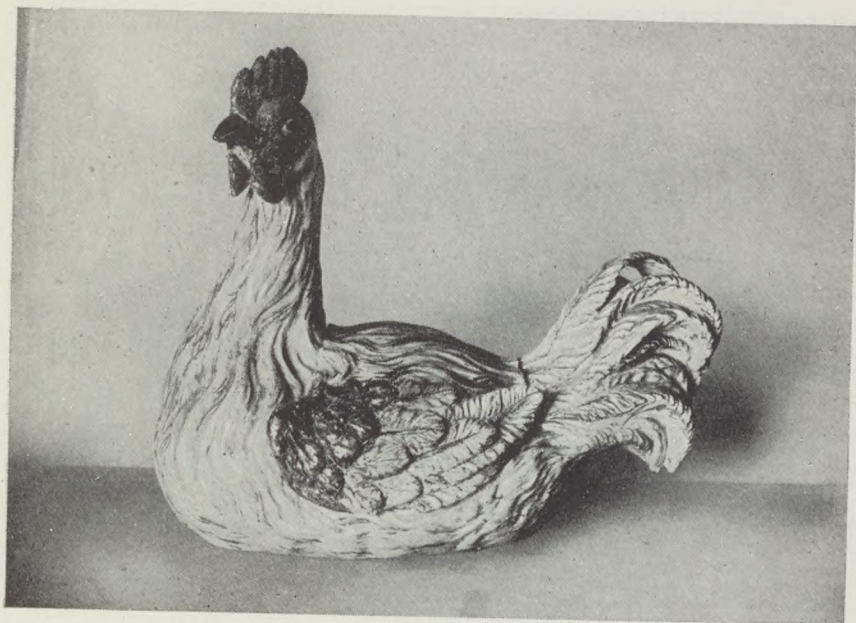

11/a. Castelli modorú holicsi tál, XVIII. század közepe.

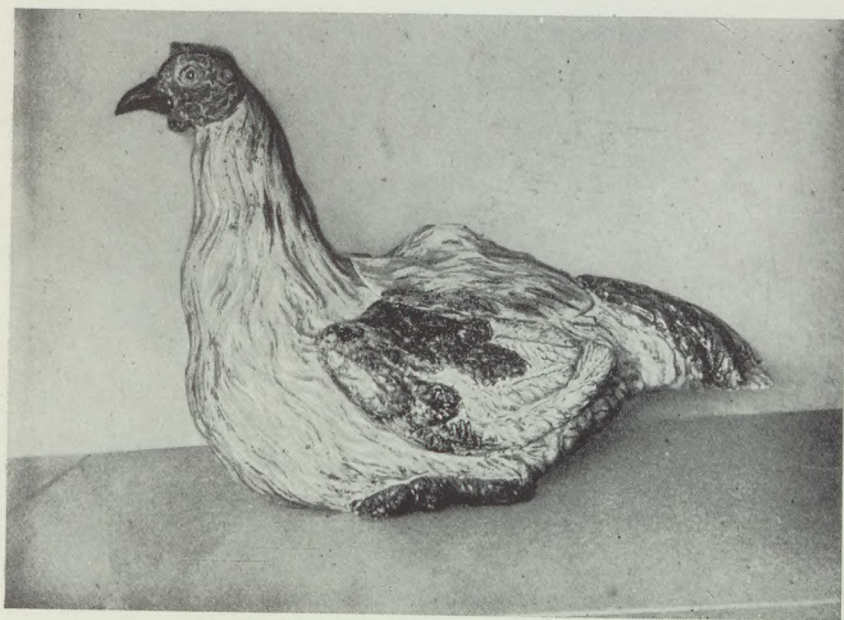

11/b. Két holicsi fajansz figurális sótartó, XVIII. század közepe.

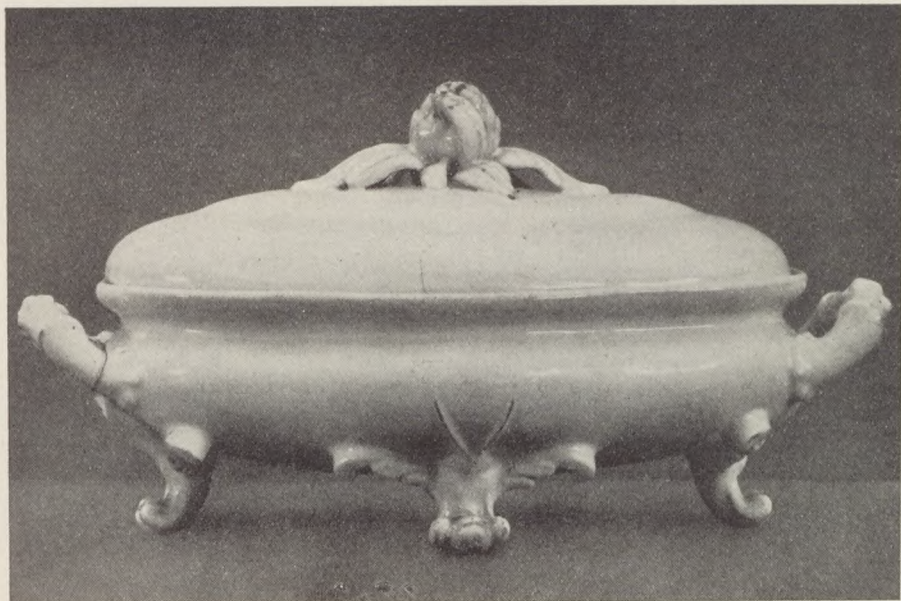

12/a. Kakas. Holics, XVIII. század közepe.

12/b. Tyúk. Holics, XVIII. század közepe.

13/a. Holcisi fajansz levesestál, XVIII. század közepe.

13/b. Levesestál, kínai díszítéssel, holcisi fajansz, XVIII. század közepe.

14/a. Holicsi fajansztál, kínai dísszel, XVIII. század közepe.

14/b. Pecsényés tál, holicsi fajansz, XVIII. század közepe.

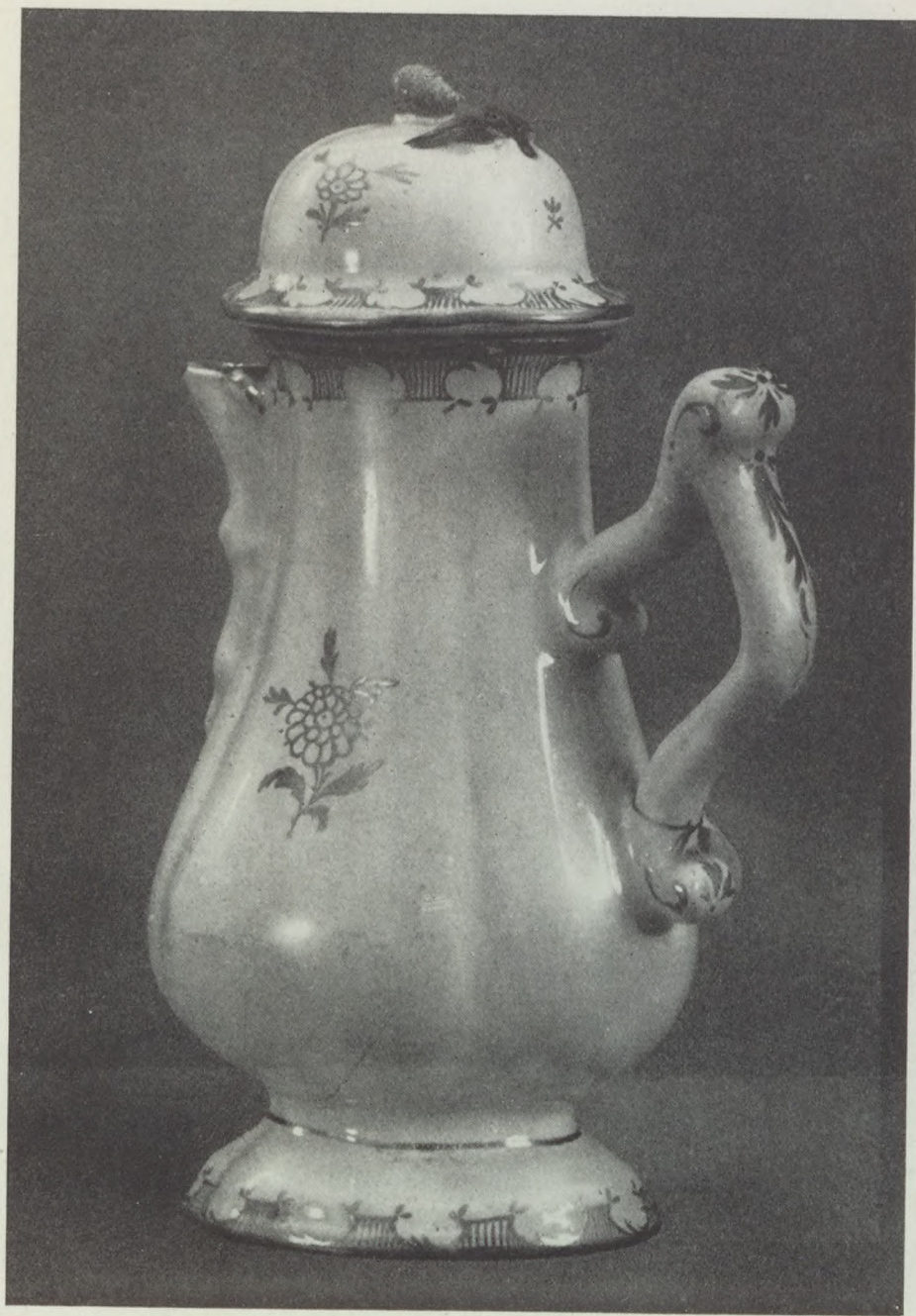

15/a. Levesestál, holicsi fajansz, XVIII. század közepe.

15/b. Fedeleş tál, holicsi fajansz, XVIII. század második fele.

16. Kávéskanna. Holics, XVIII. század második fele.

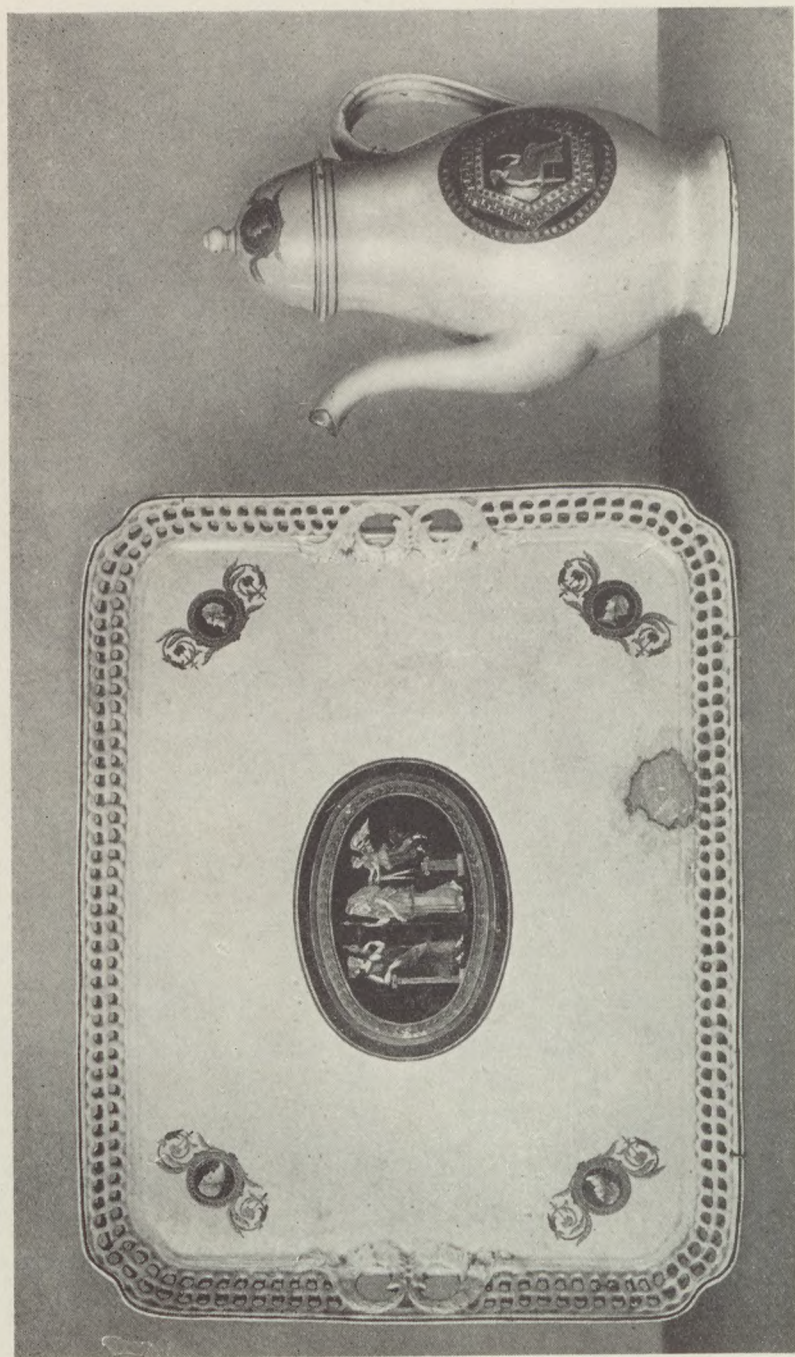
17. Tatai rákos fajansztál, XVIII. század második fele.

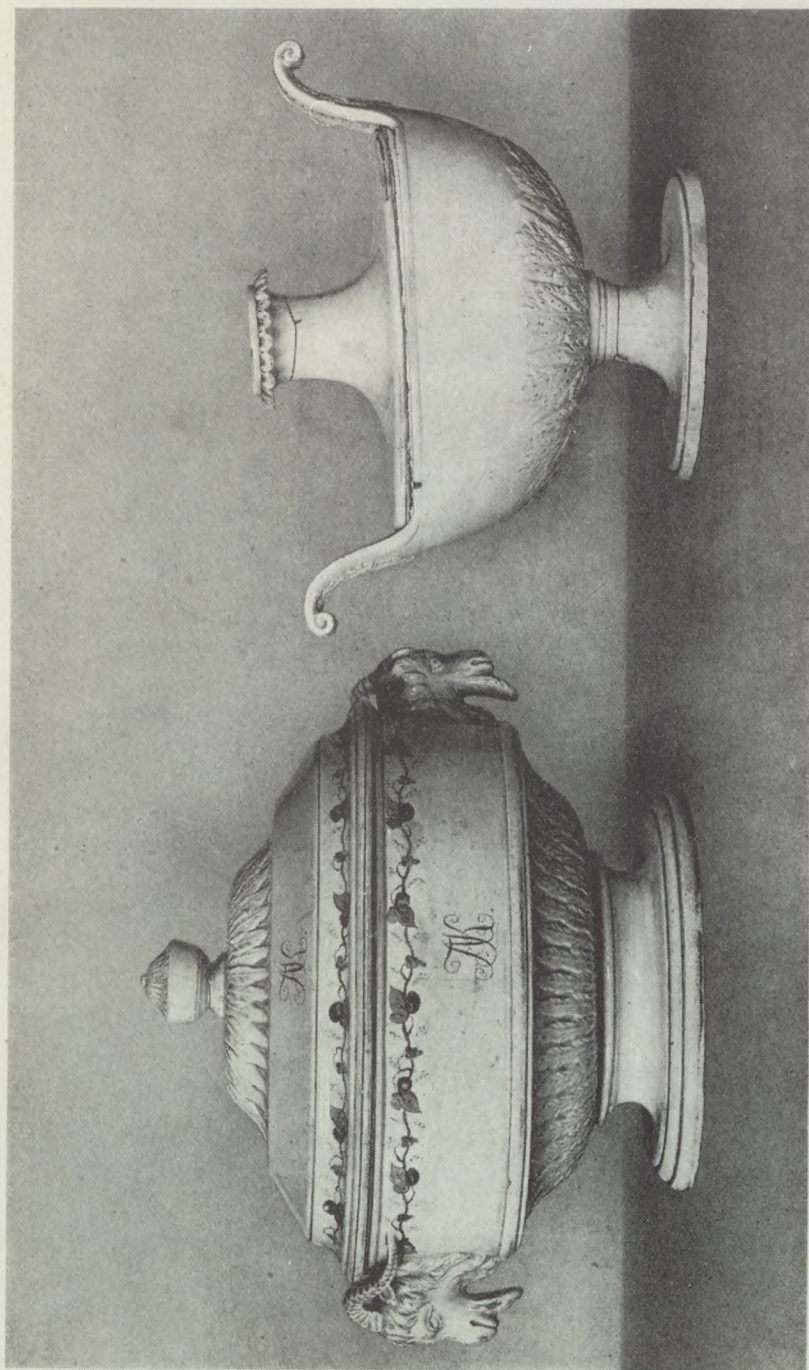
18. Holicai keménycserép szobrocskák, XVIII. század vége.

19. Tálca és kávéskanna. Holicsi keménycserép, 1807 és 1809.

20. Lévesestál és talpas-födeles tál. Holicsi keménycserép, 1804 és 1819.

21/a. Dohánytartó és korsó, iglói keménycserép,
XIX. század közepe.

21/b. Levesestál, iglói keménycserép, XIX. század első fele.

22/a. Két levesestál, kassai keménycserép. XIX. század első fele.

22/b. Tejeslábas, keménycserép, XIX. század első fele.

23/a. Kosár és tányér, pápai keménycserép,
XIX. század első fele.

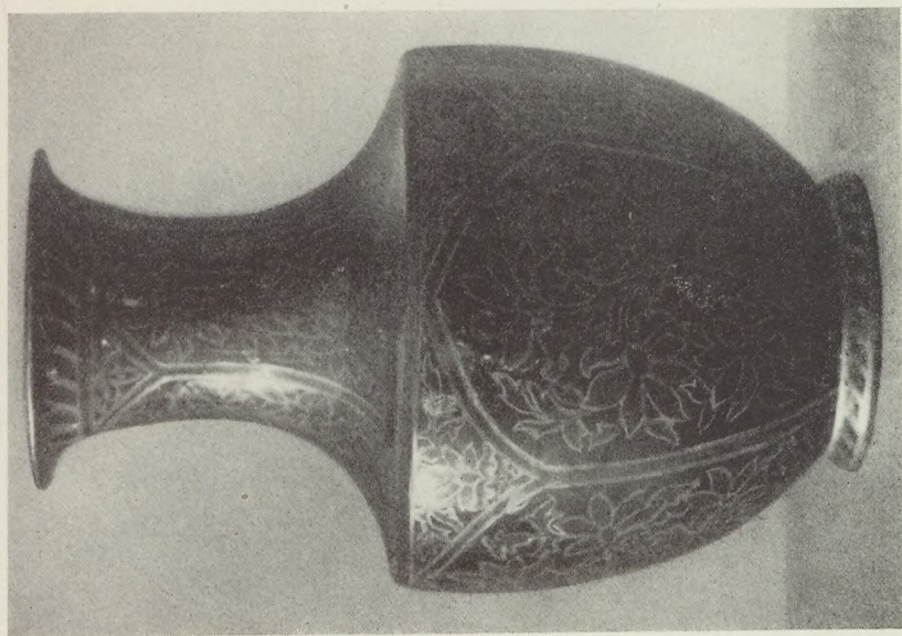
23/b. Tányér, murányi keménycserép, XIX. század első fele.

24. Díszedény, batizi keménycserép, 1846.

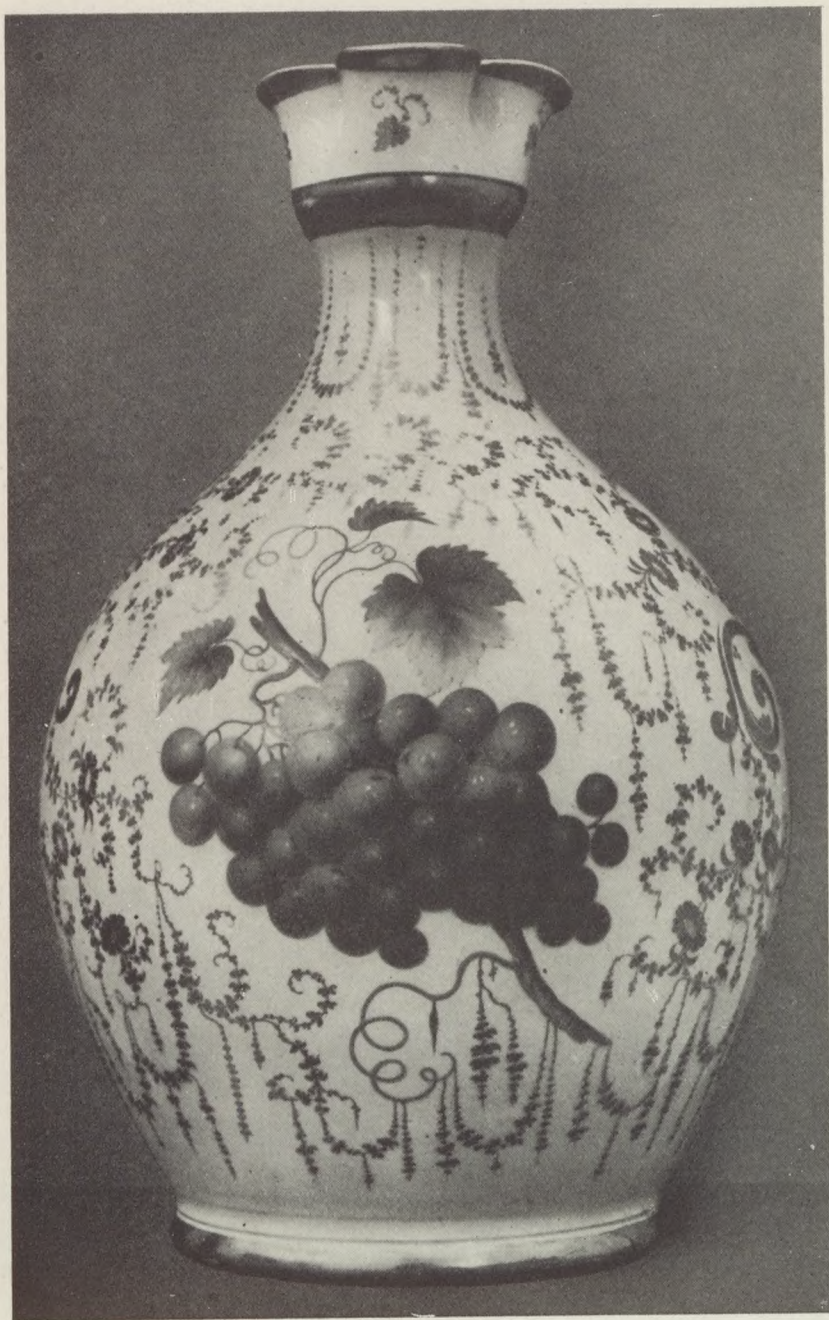
25. Zsolnay-féle díszedények, XIX. század.

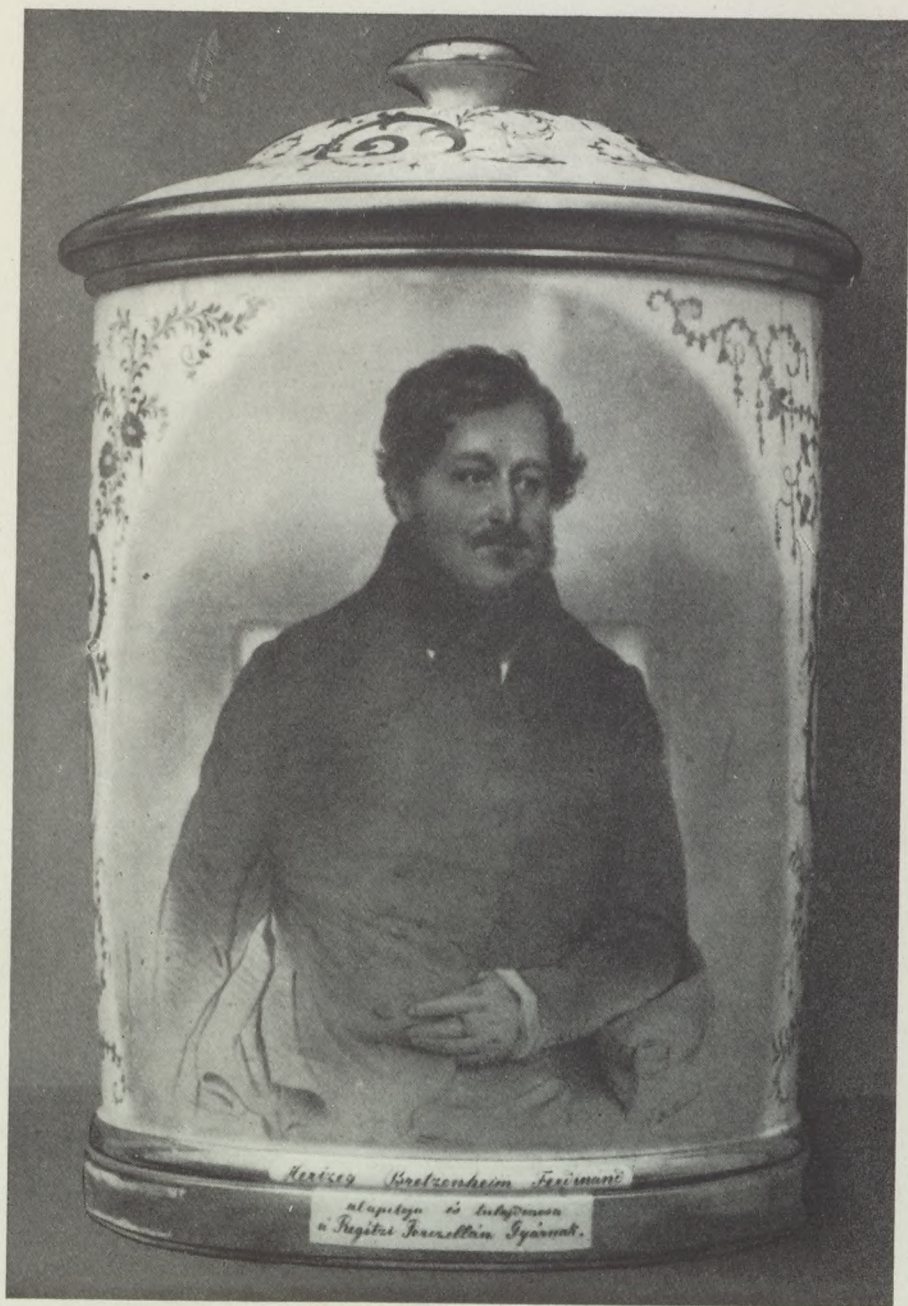
26. Zsolnay-féle díszedények, XIX. század.

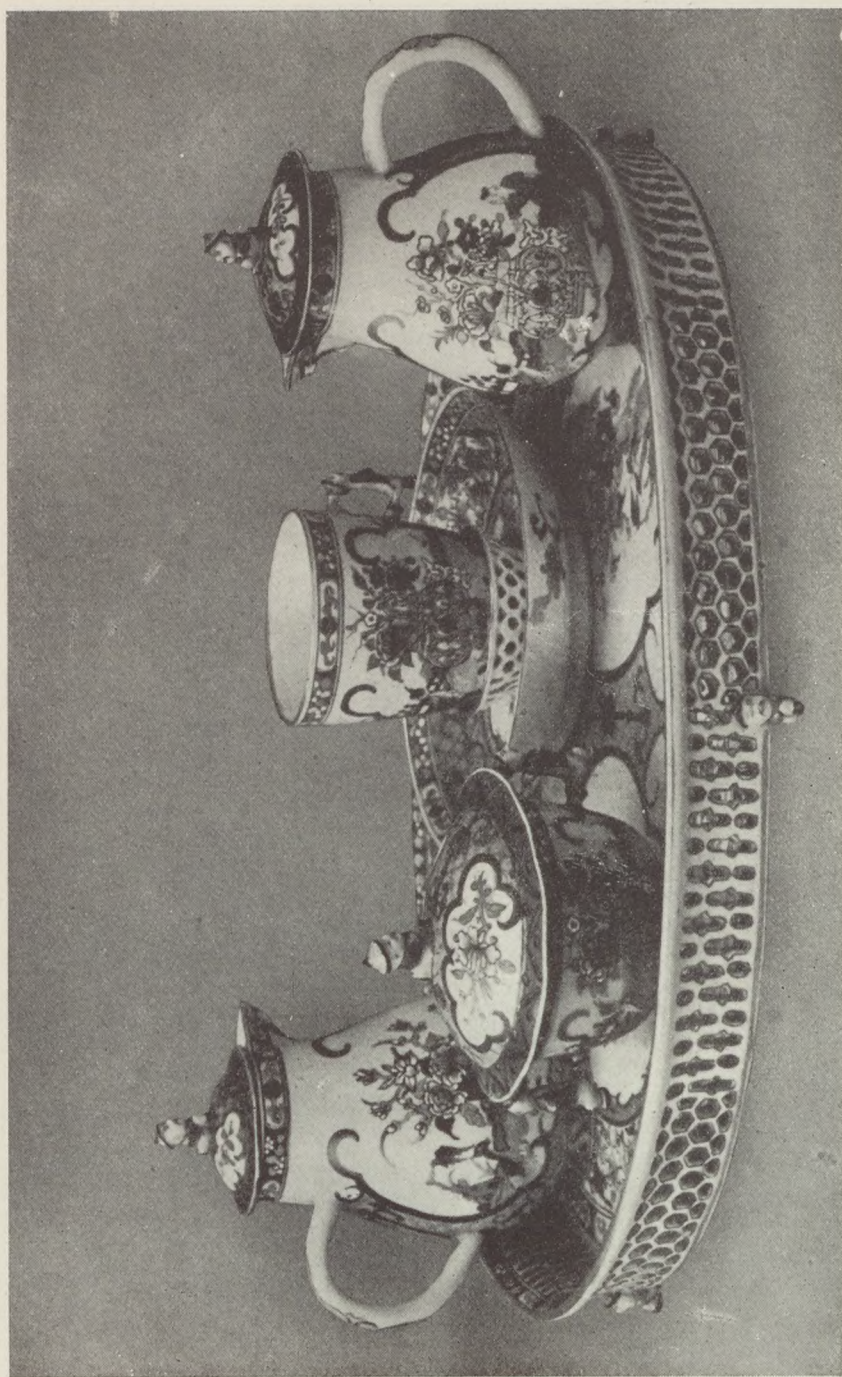
27. Korsó, regéci porcelán, XIX. század első fele.

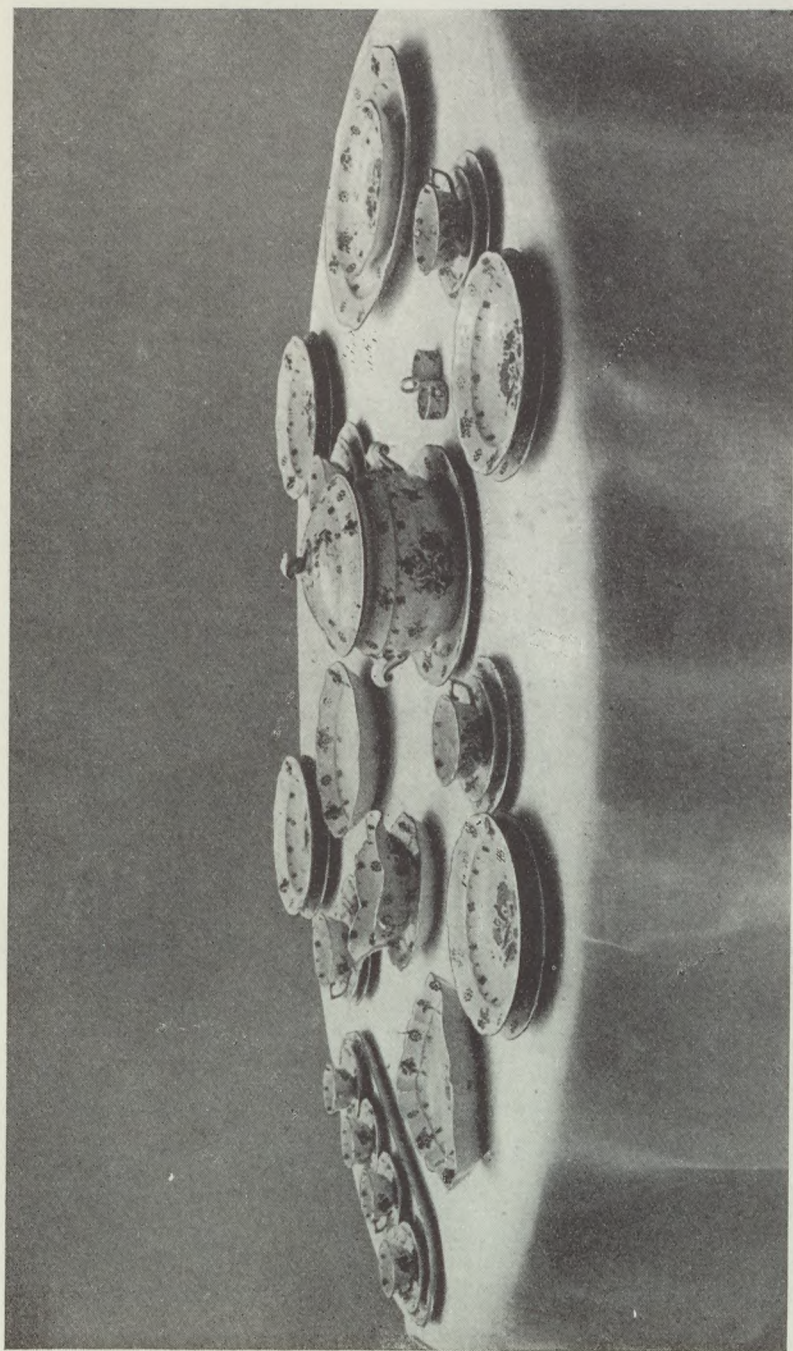
28. Dohánytartó, regéci porcelán, XIX. század első fele.

29. Egyszemélyes kávékészlet. Herend, XIX. század második fele.

30. Asztali készlet, modern herendi porcelán.

31. Mai herendi porcelán szobrocska.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
I. Az agyagművesség technológiája	7
II. Az agyagipari termékek osztályozása	10
III. A középkori agyagipari termékek Magyarországon és azok jegyei	12
IV. A habán kerámia és mesterjegyei	17
V. Magyar fajanszok és jegyeik	22
A) Holics	22
B) Tata	27
C) Buda	33
D) Stomfa	35
E) Pongyclok	36
F) Boleráz	37
G) Szobotist	37
H) Kosolna	38
I) Modor	38
J) Gács és Dejte	38
VI. Magyar keménycserépgyárak és jegyeik	39
1. Holics	39
2. Kassa	41
3. Pápa	43
4. Kőrmöcbánya	44
5. Miskolc	44
6. Buda	44
7. Nagymarton	44
8. Igló	44
9. Batiz	45
10. Apátfalva	45
11. Bakonybél	46
12. Brassó	46
13. Beszterce	46
13a Eperjes	47
14. Görgény	47
15. Hollóháza	47
15a Késmárk	47
16. Kolozsvár	48
17. Kőszeg	48
18. Lukafa	48
19. Lunkáspri	48

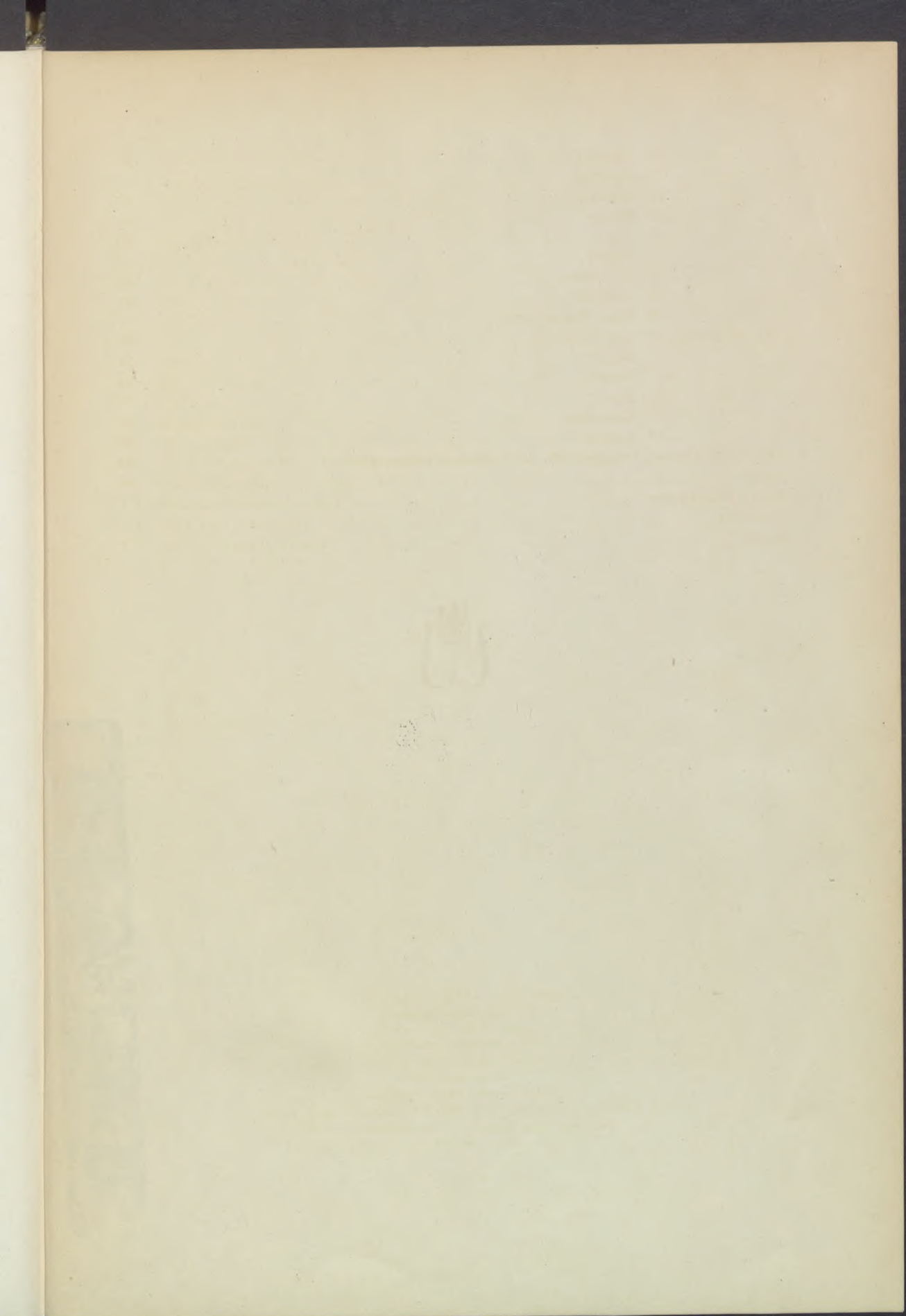

20. Murány	48
21. Rozsnyó	49
22. Somorja	49
23. Szilvás	49
24. Tata	50
25. Telegd	50
26. Telkibánya	50
27. Városlőd	51
28. Pécs, Zsolnay gyár	51
VII. Magyar porcelánok és jegyeik	54
a) Regéc	54
b) Herend	54
c) Tata	57
d) Kolozsvár	58
e) Ungvár	58
VIII. Újabb fajansz, keménycserép és ólomházas cserépjegyek	59
Jegyek	61
Jegyek magyarázata	111
Irodalom	119
Képek	121

Felelős kiadó: a Képzőművészeti Alap
 Kiadóvállalatának igazgatója
 Műszaki felelős: Benkő András
 Felelős szerkesztő: Mátrai Tamás
 Kézirat beérkezett: 1954. VII. 22.
 Példányszám: 1000
 Terjedelem: 13 (A/5) ív + 82 ábra
 Ez a könyv a MNOSZ 5601-54 és 5602-50 Á szabványok szerint készült
 Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd-utca 10 — 2142
 Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató

78. Pt

Csákyi: A MACSAR KIRÁLYS PORCELÁN TÖRLÉNYE ÉS JEGYEI